

ZBIÓR
RAPORTÓW NAUKOWYCH

Literatura i kulturoznawstwo.
Projekty naukowe

Sopot

27.02.2015 -28.02.2015

СБОРНИК
НАУЧНЫХ ДОКЛАДОВ

Филология и культурология.
Научные предложения

Сопот

27.02.2015 -28.02.2015

УДК 8.2+8.1.1.1.1.1 +8.0.1.8+082

БКК 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

e-mail: info@conferenc.pl

Cena (zl.): bezpłatnie

Zbiór raportów naukowych.

Z 40 Zbiór raportów naukowych. „Literatura i kulturoznawstwo. Projekty naukowe„ (27.02.2015 - 28.02.2015) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. - 160 str.

ISBN: 978-83-65207-02-9

Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji 27.02.2015 - 28.02.2015 roku. Sopot.

УДК 8.2+8.1.1.1.1.1 +8.0.1.8+082

БКК 94

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane.

Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów.

Pisownia oryginalna jest zachowana.

Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour».

Obowiązkowym jest odniesienie do zbioru.

Warszawa 2015

ISBN: 978-83-65207-02-9

"Diamond trading tour" ©

SPIS /СОДЕРЖАНИЕ

SEKSCJA 22. FILOLOGIĘ. (ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)

1. Кірячок М. В.....	6
РОМАН ЄВГЕНА ПАШКОВСЬКОГО «ЩОДЕННИЙ ЖЕЗЛ» – ОДКРОВЕННЯ ПОСТАПОКАЛІПТИЧНОГО ЧАСУ	
2. Вишницька Ю. В.....	12
ВІДНАЙТИ РАЙ: ТЕКСТОВІ ВАРІАЦІЇ МІФОЛОГІЧНОГО СЦЕНАРІЮ ПОЧАТКУ ГАЛИНИ ПАГУТЯК	
3. Семенец О. С.	22
ЧЕРТЫ МИФОЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В РОМАНЕ Б. ВЕРБЕРА «ЗЕРКАЛО КАССАНДРЫ»	
4. Заремська І.М.....	29
ОСОБЛИВОСТІ АНТИНОМІЗМУ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО	
5. Алёхина К., Тригуб Л. Г.	33
ЭВОЛЮЦИЯ МУЖСКОГО И ЖЕНСКОГО АНТРОПОНИМИКОНА ГОРОДА НИКОЛАЕВА С 1900 ПО 2005 ГГ.	
6. Арбузова Н. В.....	38
МОДЕЛИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ШВЕЙЦАРИИ	
7. Богус З.А., Ягумова Н.Ш.....	41
МЕДИЦИНСКИЕ ТЕРМИНООБРАЗОВАНИЯ С СОМАТИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ	
8. Олійник Л.В.....	47
ХАРАКТЕРНІ РИСИ КОМП'ЮТЕРНОГО СЛЕНГУ МОЛОДІ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ	
9. Мелех Г.Б.	50
НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛЕКСИКО-КУЛІНАРНІ ВЗАЄМИНИ	
10. Шабайкович І.В.	55
СТРУКТУРНІ ТА ТЕМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДРАМАТУРГІЇ КАТРИН РЬОГЛІ	
11. Альтекова М. К.	63
ИЗ ИСТОРИИ КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ	
12. Бійчук В. Ю.	66
СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТУРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	

13. Zhovniruk Z., Isayeva H.	69
TEACHING STUDENTS HOW TO AVOID GRAMMAR AND VOCABULARY MISTAKES AT THE STAGE OF PRE-ACADEMIC WRITING	
14. Осташевская М.Г.	74
СОПОСТАВЛЕНИЕ ФОРМАЛЬНОГО ТЕЗАУРУСА И ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ТЕЗАУРУСА (НА МАТЕРИАЛЕ СТИХОТВОРЕНИЙ УИЛЬЯМА ВОРДСВОРТА)	
15. Balatska O. L.	76
MEANS OF NEGATIVE EVALUATION IN CRITICAL REMARKS IN ENGLISH-LANGUAGE RESEARCH ARTICLES IN PSYCHOLOGY	
16. Добринська Д. М., Козуб Л. С.	79
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ РЕКЛАМИ	
17. Ільченко Г. М., Козуб Л. С.	83
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО СЛЕНГУ	
18. Куренкова Т.Н.	87
К ВОПРОСУ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ТОПОНИМА «СИБИРЬ»	
19. Басюк Т.С.	91
РОЛЬ ТА ВАЖЛИВІСТЬ МІЖКУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В ПРОЦЕСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
20. Хомчак Е. Г.	94
СИМВОЛ КАК СПОСОБ СВОБОДНОГО СМЫСЛООБРАЗОВАНИЯ В СОЗНАНИИ РЕЦИПИЕНТА (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕКСТОВ И.А. ГОНЧАРОВА)	
21. Демирака О.Д., Мусієнко А. В.	96
ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ	
22. Надточій Ю.М.	99
КРИТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ НОМІНАЛЬНОГО СТИЛЮ	
23. Русакова А.В.	101
МЕТОДОЛОГІЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ МАСКУЛІННОСТІ Й ФЕМІНІННОСТІ	
24. Ямшинская Н.В.	103
ИСПРАВЛЕНИЕ ЯЗЫКОВЫХ И РЕЧЕВЫХ ОШИБОК В УСТНОЙ РЕЧИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	

25. Eshchanova G. E., Baltabaeva N. K., Abilova Z. J.	106
USAGE OF ROLE PLAYS TO IMPROVE SPEAKING	
26. Темирова Д. Б.	110
ФОРМАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ТЕРМИНОВ КОСМЕТОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)	
27. Клещова О. Є.	114
ПОЕТИЧНИЙ І МУЗИЧНИЙ ТАЛАНТ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА	
28. Сімович О. І.	119
ФОРМУВАННЯ СЕМАНТИКИ ТРАДИЦІЙНИХ ВЕРБАЛЬНИХ СИМВОЛІВ. 1: ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ	
29. Врублевська Т.	125
ТОПОНІМІЧНІ КОНЦЕПТИ У РУСЛІ ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	
30. Люсова Ю.В.	131
ОПЫТ СОВРЕМЕННОГО ПРОЧТЕНИЯ ЛИРИКИ БАЙРОНА	
31. Мороз А. В.	134
АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ФАХОВОЇ МОВИ ТОРГІВЛІ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ	
32. Batayeva F., Bilyalova M.	138
PECULIARITIES OF TRANSLATING ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING PROPER NAMES INTO KAZAKH	
33. Марко Ю. І., Козуб Л. С.	143
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНОЇ ЛЕКСИКИ	
34. Зайцева М. Ю., Козуб Л. С.	148
ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ	
35. Лобода Ю.А., Яременко А.С.	153
СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	

Кірячок М. В.

аспірантка кафедри українського літературознавства
та компаративістики
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

РОМАН ЄВГЕНА ПАШКОВСЬКОГО «ЩОДЕННИЙ ЖЕЗЛ» – ОДКРОВЕННЯ ПОСТАПОКАЛІПТИЧНОГО ЧАСУ

У статті здійснено літературознавчий аналіз одного з найвизначніших романів Є. Пашковського, окреслено специфіку жанру, особливості змісту та проблематики тексту, узагальнено авторську позицію щодо минулого та майбутнього української нації.

Ключові слова: Україна, Чорнобиль, деградація, апокаліпсис, пророцтво.

Key words: Ukraine, Chernobyl, degradation, apocalypse, prophecy.

Роман-есеї Євгена Пашковського «Щоденний жезл» дає необмежений простір для наукових розвідок і читацьких інтерпретацій, синтезує інтелектуальний рух, метафізичний пошук і теологічну впевненість, уміщує енергію світового духу, віртуозно втілену в пророчому Слові. Трагічні сторінки історії України, що, на жаль, зринають у пам'яті пересічного громадянина набагато частіше, ніж будь-які позитивні асоціації щодо власної країни, творять змістове тло роману, надаючи тексту щемливої актуальності навіть сьогодні (адже роман вперше побачив світ ще 1997 року).

Твір викликав неабияку полеміку з-поміж критиків, зокрема вельми дискусійним виявилось питання приналежності роману (та й творчого доробку автора загалом) до того чи іншого мистецького напрямку, завдяки чому здійснено декілька спроб ґрунтовного аналізу провідних рис літературного стилю письменника. Так, одні зараховують Пашковського до неомодерністів 90-х рр. (Н. Тендітна, Р. Харчук [5; 6]), котрі, обравши творчою платформою естетику модернізму (який, зі зрозумілих історичних причин, не зміг уповні розвинути на теренах України протягом ХХ ст.), відкидають постмодерну гру, демонструють тяжіння до традиції, часто вдаються до стилістики «потoku свідомості», суб'єктивізму, здебільшого підпорядковують вчинки і думки персонажів власній світоглядній позиції та ін. Є й ті, хто визначає автора як неотрадиціоналіста. Наприклад, Н. Зборовська стверджує: «Є. Пашковський – безперечно найяскравіший новатор сучасної української прозової традиції» [2, 145]. Відмінну точку зору висловлює Л. Гавласа, який, спростовуючи аргументи дослідниці, доводить, що творчий доробок митця «органічно вписується в концепцію існування «несвідомих постмодерністів» [1], наголошуючи на потрактуванні постмодерну не як напрямку чи стилю, а саме «ситуації», подолати межі якої автор не в змозі. Подібне багатоголосося думок, на наш погляд, констатує унікальний стильовий синкретизм, притаманний творчості майстра, і лише підтверджує думку щодо поліфонії форм і змістів самобутньої прози митця.

Варто відзначити специфічність жанру твору – роман-есеї, який письменник виносить у заголовок тексту, адже він декларує той факт, що провідну й основоположну

роль у «Щоденному жезлі» безумовно відіграє автор: його суб'єктивний світогляд, спогади й непохитні переконання, надії й страхи, чітко сформована громадянська позиція та комплекс морально-етичних засад. Н. Зборовська зазначає: «Подібно до того, як Пашковський у попередніх творах остаточно поламав сюжет, перетворивши романну структуру на безкінечний епос пам'яті (правда, зберігши при цьому традиційне поняття про героїв твору), то тут він деформував саму суто художню специфіку через тотальну прямолінійність та публіцистичність» [2, 156]. Автор відчувається в кожному слові й реченні, тож читачеві залишається лише погоджуватися або не погоджуватися з прочитаним, однак ігнорувати думку творця тексту навряд чи вдасться.

Виразною ознакою роману стає настрій, котрим просякнута кожна сторінка «Щоденного жезлу». Палітра емоцій, використаних Пашковським, досить різноманітна, однак здебільшого позбавлена світлих, позитивних барв. Оповідач проводить читача лабіринтами тексту, сповнених болем, неспокоєм, гострим сарказмом, відкритою ненавистю. Загальним тоном всього роману звучить мінорний мотив смутку, трагічного занепаду, неминучого фатуму й навіть прокляття, що тяжіє над українською нацією. Безнадія, безсила озлобленість і передчуття неминучого кінця – це передвісники апокаліпсису, до якого нестримно прямує Україна.

Причини такого катастрофічного поступу різноманітні: серед них як одвічно українські суспільні (наслідки аварії на ЧАЕС; залежність від інших держав, зокрема підвладність Європі; радянська влада та загальне спустошення, до якого призвела її діяльність на території України; неспроможність сучасної влади створити дійсно правову державу, кожен громадянин якої відчуватиме себе захищеним і впевненим у завтрашньому дні), так і духовні (людська самотність, втрата життєвих орієнтирів, відірваність від національної традиції, нівеляція моральних цінностей). Про індивідуальний авторський погляд на деякі з них варто поговорити докладніше.

Чорнобиль – непереборний біль українського народу. В «Щоденному жезлі» 26 квітня 1986 року стає своєрідною точкою, в якій зійшлися «час до» й «час після». На думку А. Соколової, «чорнобильське буття стає центральною метафорою «скону нашого віку». Весь художній світ твору пронизаний трагічним пафосом апокаліптичного завершення постчорнобильської епохи» [4, 57]. Письменник констатує, що «гама-відчай» докорінно змінив буття всього світу, «апофеоз комунгробіля» створив нову дійсність і новий час, минуле ж залишилось без відповідей. Шукає їх оповідач в глибинах своєї пам'яті, повертаючись у дитинство, аналізуючи історичний спадок свого народу й те, що стало з нацією після чорнобильського лиха. Щоправда, зміни відбулися й з ним особисто – «чорнобопешть» накладає ще одну зморшку на авторське чоло: «<...> ти прокинувся, заправляєш радіоактивну постіль, вибрав позавчорашній радіоактивний попіл з піддувала, начистив радіоактивної картоплі, і, поки кипить, гортаєш свої радіоактивні романи, складаєш радіоактивний архів на столі, <...> слухаєш по брехунові своїх володарів, *дикутанів*, що дорікають тобі з ефіру відсутністю в нас серйозної літератури, <...> ти минаєш тинь саркофага, далі дописуєш радіоактивні сторінки, без жодного задуму когось розсовістити чи здивувати» [3, 47].

Тема Чорнобиля, як і будь-яких інших глобальних катастроф, досить часто супроводжується апокаліптичними візіями, адже масштаби лиха неодмінно змушують замислитися над цінністю світу, в якому живемо, над швидкоплинністю людського життя й страхом перед всесиллям смерті. Та Є. Пашковський не задо-

вольняється банальним філософствуванням з цього приводу. Він обурений безкарністю винуватців трагедії, що переконали мільйони в безпечності «мирного атому», а згодом цілу націю залишили конати під радіоактивним сонцем. Їх автор знаходить як серед радянського керівництва, так і поза ним, маючи на увазі «погіршений зір» Європи в цій ситуації, завдяки чому український народ змушений «труїти пацючя бульйоном з кісток, молоко пити наперстками, рятуватися клізмами, відрами хлิสнати зелений чай, боятися перепадів настрою і пов'язаного з цим алкоголізму, знарчочення, суїциду, обминати сонячні пляжі, щоранку слухати, на скільки поменшало в крові клітин-кілерів, що мали б знищувати мутаційні клітини, не дивитися в дзеркало, не думати про щитовидну, не дихати на повні легені <...> » [3, 50–51]. Тут варто зауважити точку зору Р. Харчук, яка вважає авторську позицію дещо дискусивною: «Взагалі, як на мене, з Чорнобилем має розібратися передусім саме українське суспільство, а не Європа чи США. І рахунок у справі Чорнобиля (самої катастрофи, а не закриття станції) виставляти потрібно, звичайно ж, не Європі, яку Пашковський розчерком пера поміщає за колючий дріт, а Росії як правонаступниці ССРСР» [6, 57]. Потрясіння, спричинене однією з найстрашніших катастроф ХХ ст., стало потужним поштовхом до посилення деградаційних процесів в українському суспільстві. Особливої актуальності проблема набирає в духовній сфері, що, на думку Пашковського, незворотно дистанціюється від традиційно усталеної морально-етичної парадигми українця. Окрім того, аварія в Чорнобилі залишила на тілі нації довічне тавро смерті, закарбувала згадку про неминучість кінця існування кожного, завдяки чому апокаліптична тривога стає концептуальною домінантою духовного виміру українського народу. Отже, кризь призму суб'єктивного емоційного ставлення автор вдається до осмислення трагічних наслідків катастрофи на ЧАЕС.

Гнів і обурення керують оповідачем, коли мова йде про зв'язок чорнобильської трагедії та влади, а ще більше – коли через десятиліття бачить наслідки катастрофи, що залишили відбиток не лише на здоров'ї нації, але й змінили її менталітет. Як зауважує А. Соколова, «Апокаліпсис настав у мить вибуху в Чорнобилі, і лише ті, хто його пережив, здатні це зрозуміти. Відтоді можна провадити розмову хіба що про тривання, сенс якого – в очікуванні кінця» [4, 56]. Так, герой згадує свого сусіда, ліквідатора аварії, котрий, не знаючи того, віддав власне здоров'я за трикімнатну квартиру, та й ту пропив, зрештою опинившись у дешевій гостинці, покинутий, збайдужілий до життя. Однак, на думку автора, парадоксальність ситуації полягає в тому, що саме ті люди, які втратили через владу бажання жити, легко піддаються впливу, стають маріонетками в руках бюрократів. Євген Пашковський гостро засуджує та відверто зневажає тих, хто готовий за мізерну подачку вихвалити своїх катів, хто втратив залишки сорому й гідність у прагненні прислужитись бездушній силі.

Постчорнобильський час стає для оповідача моментом переосмислення минулого й сучасності. У розлогих монологіях-сповідях Пашковський висловлює власне ставлення до України, до влади взагалі, звинувачує та засуджує тих, хто, на його переконання, причетний до руйнації фізичного та духовного світу нового українця. «Здавалося б, покоління, котре волею долі, – заступницьким видихом мільйонів забитих, – уникло погибелі в промерзлих бараках, мусило б суворіше йти сьогодні, та в останній підступності непогребний час накликав знесилля і зненависть до незримой, як душа, ціни в навіки зіпленому, протягнутому до нас кулаці убитого» [3,

19]. Письменника дивує той факт, що трагічна історія боротьби за свободу нікого не навчила її по-справжньому цінувати. Натомість, прагнення незалежності напрочуд швидко вироджується в безкарність і вседозволеність, свавілля «надлітників» вже не викликає обурення, а сприймається як належне, згадка ж про одвічні моральні цінності й світоглядні духовні орієнтири «стає такою ж непристойністю, як розтлін неповнолітніх» [3].

Аналізуючи апокаліптичні візії Є. Пашковського, відзначимо, що особливу увагу автор приділяє критиці сучасного йому стану українського суспільства, а особливо – його морального зубожіння, відірваності від національного коріння: «<...> що тутай сталося з людиною? народ тут по-своєму добрий, розмножується, попиває, мре, геть начисто все забувши – і голодовки, і комунізм, і методично, впритул, прострелені черепа в пересипаних вапном могилах, – він перетерпів всі межі болю і, знепритомнівши, дозволив одурювати себе довік» [3, 64]. Така суспільна апатія, добровільне підкорення владі, що за Пашковським є наслідками вседозволеності нового світу, зрештою призведуть до повного виродження нації, загибелі цілого народу. Н. Зборовська зауважує: «Явивши очевидні картини дегенерації людини, світ, на думку письменника, показав наочно, як людина втрачає кращі природні риси в умовах «комфортабельної цивілізованості», як людство позбувається чуттєвості, співчуття, любови» [2, 157]. Дійсно, втрата морально-етичних цінностей, духовна деградація українського суспільства стає очевидною тенденцією і, що найгірше, з часу написання роману ситуація лише погіршується. Щоправда, подібний висновок сьогодні ми можемо зробити не лише щодо України, але й говорячи про більш «цивілізовані» європейські держави, що дозволяє зарахувати дану проблему до глобальних і всесвітніх. Так, нищівної критики зазнає й стара Європа, що пропагує «осучаснений» комплекс морально-етичних основ і духовних орієнтирів, неприйнятних для традиціоналіста Пашковського, і США, що побудували «найліберальнішу демократію» на крові чорношкірих рабів, але особливо Україна як безкрає поприще для безкарних злочинств і необмеженої розпусти, «принадами» котрої не гребують скористатися закордонні представники політикуму, культури та інші борці за світовий прогрес. Колись гордий і принциповий народ, той, що перемагав у повстаннях і війнах, не корився примусу і ревно плекав свою віру та національну ідентичність, за 70 років радянських каліцтв перетворився на силос, підстилку під чобіт сильних світу цього і «всі мерзенні звички й риси вперш за історію так розбуяли скажено, так розцвіли отруйно, а все людське, порядне, щире вимерзло й вищезло до грамини, народ цей став напівпритомним» [3, 339–340].

Письменник у «Щоденному жезлі» розмірковує над тим, чому для одних (безумовно, меншості) історія пережитих бід, катастроф екологічних та економічних, зміни влад, кожна з яких несла українському народу тільки нові випробування, стає стимулом для глибшого аналізу навколишньої дійсності, акумулює прагнення розібратися, знайти причини, подолати руїну й, покаявшись, одержати перемогу над абсурдністю світу, пізнавши себе, а в інших «розпалює всезнаючий, гадючим поблиск розуму, все віру в себе, у правильність свого способу існування, роз'ятрує самовкоханість, яка жалить люто ненавистю спроби навернення і згублює зловірних невірою в найгірше» [3, 47]. Пристосуванство й сліпа покора, відступ від своїх національних традицій – ось що викликає найбільший супротив у душі оповідача.

Отож, відповідальність за сучасне ганебне становище українців автор покладає саме на народ, що нині став «конченим», адже сам знищив своїх пророків, мудреців, людей, гідних лідерства, та добровільно віддав усі важелі влади в руки «тупезних, понурих, ледачих» [3, 340]. А така нація, на думку письменника, приречена на виродження й стрімко прямує до есхатологічного фіналу. Відзначимо, що неоднозначна та безпелаяційно негативна авторська оцінка українського соціуму зумовлена як об'єктивними історичними і соціокультурними чинниками, так і, більшою мірою, особистими образами і розчаруваннями, що у комплексі стають підґрунтям фрустраційних емоцій письменника щодо свого народу, бо «як би ти не любив його, скільки б не жертвував йому силу пристрасті й роздумів, скільки не окроплював, ніби з пульверизатора, вірою й зашпорами з серця, він хотів залишатися силосом, хотів і лежав собі, докисав, позіхав пре байдуже на всі твої жертвочки, лежав, як купа смороду на колишньому хравному місці, бо в нього вирізали той орган, завдяки якому мучаться щиро і щиросердо во-скресаяють» [3, 341]. Євген Пашковський згадує досі актуальне Франкове порівняння українського народу з паралітиком і додає, що безупинний процес гниття, перманентний стан залежності й убозтва перетворили рідну землю на країну без надії, без сорому, без майбутнього. Цей край покинув навіть Всевишній, залишивши його скніти в апокаліптичній пустці. А герой, який щосили намагався вдихнути життя в кволе тіло нації, знесилений безрезультатною і, як констатує автор, нікому не потрібною боротьбою, тому що єдине, що нині живить серця його земляків, то відчай і зневіра «безмежна, як море блювотини, тутай вона наскрізна, глуха до вмовлянь, глибша вічної мерзлоти, чорніша мороку для живцем закопаного, звична й природна для проживаючих тут, як міражі водойм для конаючого в пустелі» [3, 346–347].

Отже, в романі «Щоденний жезл» автор репрезентує образ письменника-пророка, митця-спостерігача, мислителя, котрий займає активну громадянську позицію й своїми кінцесвітніми пророцтвами прагне викоринити недоліки сучасного людського буття в суспільно-політичному, морально-етичному, культурологічному зрізах. Для Пашковського апокаліпсис – це не божественна кара за гріхи людства – далека й незбагненна, а збайдужіле й морально вироджене антигуманне сьогодення. Сучасність розуміє виключно мову влади, грошей, примусу, чує голос новітніх тенденцій, технологій, мистецьких напрямків, тим самим залучаючи все ширші людські кола до процесу всесвітнього глобалізації, що породжує масову культуру, а отже і літературу, байдужу до серйозних тем, що культивує виключну цінність світу речей і порожніх «облич з обкладинки». Саме тому автор-пророк, озброєний жезлом-Словом, стає на захист свого народу, сповнений прагнення розвіяти морок у головах сучасників і цим відвести апокаліптичну загрозу. І хоч сили не рівні, а кожна поразка дошкуляє та болить, письменник не зупиняється й впевнено утверджує свою позицію борця за правду і справедливість.

Література:

1. Гавласа Л. «Щоденний жезл»: постмодернізм як невма [Електронний ресурс] / Левко Гавласа // Літературно-критичний незалежний часопис «І». – 2002. – № 8. – Режим доступу до документа: <http://www.ji.lviv.ua/n26texts/havlasa.htm> (Дата звернення: 09. 01. 2015.).
2. Зборовська Ніла. Про романи Євгена Пашковського / Ніла Зборовська, Марія Ільницька // Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська – Львів : Літопис, 1999. – С. 144 – 159.

3. Пашковський Є. Щоденний жезл : Роман-есеї / Євген Пашковський. – ЛА «Піраміда», 2011. – 424 с.
4. Соколова А. В. Метафізичний код творчості Євгена Пашковського: авторська інтерпретація апокаліптичних візій / А. В. Соколова // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – 2008. – Вип. 24. – С. 55 – 59.
5. Тендітна Н. Особливості проблематичного вираження образу смерті та пов'язаного з ним образу життя в прозі Євгена Пашковського та Олеся Ульяненка / Н. Тендітна // Українська літературна газета. – 2011. – № 13 (45). – С. 6 –7.
6. Харчук Р. Автор як свобода і автор як влада («Келія чайної троянди» Костя Москальця – «Щоденний жезл» Євгена Пашковського) / Роксана Харчук // Дивослово. – 2007. – №2. – С. 55 – 58.

ВІДНАЙТИ РАЙ: ТЕКСТОВІ ВАРІАЦІЇ МІФОЛОГІЧНОГО СЦЕНАРІЮ ПОЧАТКУ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

Ключові слова: космогонічний міф, міфосценарій, індивідуально-авторська модель, ізоморф, міфологема, медіатор, Галина Пагутяк, психологічний асоціатив, символ, текстовий простір, хронотоп

Keywords: individual author's model, cosmogonic myth, Galina Pahutyak, the mediator, the mythological scenario, mythologem, psychological associative, symbol, time-space.

Науковці розглядають «Рай» у культурологічному, філософському, історико-порівняльному, соціологічному, міфологічному тощо аспектах. Прикметною є поява останнім часом тематичних наукових розвідок, зокрема збірки «Образ раю: від міфа до утопії». Так, О. Куликова описує диференційний образ раю в концептосфері Ходасевича, виокремлюючи бінарний топос раю: для покірних (в ляльковому світі) і для вільних (уявний світ утопічного часопростору). Аналізуючи лірику Ходасевича, дослідниця доходить висновку, що поет усвідомлював рай як чужий йому простір, не знаходячи розради ні в «раї смиренних», ні в раї поетичному [1, С. 215-219]. Л. Орнатська, спираючись на соціологію раю Казеньє та М. Еліаде, серед соціальних функцій образів раю називає такі: унормовувач способів заборони зла; попередження земного зла; певне практичне керівництво до дії (пошуки раю призвели до низки географічних відкриттів); архетип певних аспектів колективної свідомості; гармонізація відносин людей із природою та в соціумі; зняття напруги, страху, невпевненості побудовою примарного, утопічного світу; небесне санкціонування земного світоустрою; реалізація людської потреби в порядку й диві; заміщення нестачі свят і чудес у реальному житті; реалізація діалектики страху й надії і, як наслідок, психологічна стабілізація суспільства. Для сучасного християнина, зауважує дослідниця, рай – це стільки контробраз дійсності, скільки символ, що відсилає до позитивної невизначеності [4, С. 186-190]. Б. Соколов, аналізуючи «рай гіперпростору», не піддає сумніву реальність раю, адже останній, як і будь-який телос (мрія, бажання), формує свідомість, а значить – існує реально в цій свідомості. Найчастіше рай виноситься за межі земного світу і тому приймає нові форми ідентичності, однак у часовому вимірі може моделюватися або в майбутньому, або в минулому. Міфологізоване минуле при цьому має трикомпонентну структуру: рай – втрата раю – можливе повернення до раю. Науковець знаходить точки співпадіння двох ірреальностей: реальність можливої реалізації, ідеї ймовірної трансформації й оновлення тощо [9, С. 149-151]. Є. Соколов, продовжуючи роздуми Б. Соколова про темпоральну приналежність раю, наголошує, що рай – це прерогатива не минулого чи майбутнього, а сьогодення: «це просторовий

опис ситуації, котра на даний момент часу є привілейованою зоною, <...> здатна виступати бажаним, манливим <...> фрагментом дійсності». Рай ініціює різноманітні рухи в модусі «структур повсякденності» і «артикулює ті нашарування-стани реальності, що слугують як символічною, так і процесуальною «точкою відліку», декларативним канонічним полюсом позитивності <...>». Щойно рай втілюється в життя, він, на переконання філософа, перетворюється на пекло, підтверджуючи цим «задушливість чистої позитивності». Міфологема раю, розмірковує вчений, корисна для суспільства як провокатор, однак вона не повинна ставати стимулом для реальних перетворень [10, С. 152-155].

Спробами побудови земного Раю займаються здавна. Особливо це стосується релігійної й ідеологічної сфер. Так, релігійні секти (зокрема ті, що стають об'єктом вивчення Т. Лузіної), шукаючи «царство Боже» на землі, обирають різні способи його досягнення: аскетично втікають від світу; будують «комуни», однак ці острівці раю існують недовго; розчарувавшись у таких земних формах, вдаються до релігійної екзальтації [див. : 3, С. 183-186]. Ідеологічна ж сфера є проявом вторинної міфології, що знаходить відображення, наприклад, у радянському «раї на землі». Ж. Коновалова, досліджуючи моделі ідеологізованого раю, зазначає, що базовою структурою для них є архаїчна, християнська: «рай – сад – місто» трансформується в «рай – сад – країна», «рай – сад – світ»; основні постулати будівничого комунізму співвідносяться зі змістом Нагорної проповіді Христа; політичні діячі – з обраними, чудотворцями, будівничими комуністичного раю. Однак радянська дійсність унеможливила побудову раю на землі, що компенсовувалося ілюзорними картинками. Ж. Коновалова описує «матрьошкову» модель радянського раю на землі: в сакральному центрі – Мавзолей із увіковченим тілом «першого радянського деміурга», навколо – сакральна Червона площа як ядро сакрального світу – СРСР, відділеного «залізною завісою» від інfernального, чужого Заходу [2, С. 176-179]. Міфологема раю тут, на наш погляд, стає ідеологемою раю.

У художніх текстах активно реконструюються фонові-культурологічні та етнічні іпостасі образних доміант міфологічних сценаріїв віднайденого та втраченого Раю. Метою статті є побудова семіотичної моделі міфосценарію віднайденого Раю у художній реальності Галини Пагутяк.

Міфосценарій пошуку Раю реалізується Галиною Пагутяк у «Записках Білого Пташка» топосом «Чарівної країни», яка «вміщується і в горішку, і в маковому зернятку» і є відкритою для «маленьких дитячих серденьок». Шлях до неї – з «підземелля» «горбком, долиною, стежечкою»: «Усе притрушене торішнім листям. Котрась із стежечок веде до чарівної країни. Треба спочатку тричі пройти між двома зрослими корінням деревами. Не озиратись. Ось круглий камінець. Це – знак. Будемо шукати ще знаків, які вказують до Чарівної країни» [7, с. 74]. Сценарій віднайдення «Чарівної країни» – казково-фольклорний, про що свідчать структурно-семантичні елементи: умова, заборона, знаки, стежка як об'єктиватор міфологеми шляху, символічне число три тощо. Шлях до цієї «Казкової країни» відкривається не лише дітям, а й дорослим, «обраним», що відмовляються будувати Вежу. Вихід до «ефемерного раю з єдинорогами, які, за переказами, здатні перестрибнути найширше провалля» вивільняється в одній із часових координат Вежі – «Точці В»: «Ступила крок убік, не для того, щоб втекти, а щоб відзначити свободу, і тут перед очима виникло видиво: куточок рай-

ського саду, де на галявині, оточеній кущами з великими білими квітами, паслися єдиного роги» [7, С. 98, 96]. Земним варіантом небесного саду-раю є сади реального буття, які «здичавіли без Твоєї <Божої – Ю. В.> опіки, бо то тяжка праця – доглядати стільки садів. Треба зрізати всохле гілля, мертві дерева, щеплювати яблуні, обкопувати їх, збирати плоди, білити рано навесні стовбури, щоб не лазилася гусінь. А скільки мороки з бур'яном, який заглушує молоді саджанці. Треба корчувати дикі пагони бузини й ожини, нищити кропиву довкола кущів смородини і малини...» [7, с. 99].

Ще одним варіантом міфосценарію віднаходження раю в «Записках Білого Пташка» є «особливий ліс», що «постав з кількох насінин, які приніс Великий Білий Птах»: там «повно весняних квітів, здебільшого білих і жовтих, як у предковічні часи, коли всі квіти були або жовті, або білі, <...> птахи і звірі <мають – Ю. В.> чисті, довірливі очі.<...> Сюди не приходять люди і ніколи не прийдуть» [7, с. 78-79]. Хронотопом зцілення, що дає Білому Птахові «сили крил і чистоти пір'я», є також «Острів»: «Острів – це щастя, спокій, рівновага. <...> тут усе світло. Світло блакитне, рожеве, золотисте, бузкове. <...> Таке відчуття, що у тебе виростає тисяча крил, але ти не літаєш, бо весь час перебуваєш у польоті: крила твої розгорнуті, й у будь-яку мить найхімерніша візія постає перед твоїми очима. Острів – це точка, у якій сходиться все те, що є найкраще у світах». Острів протиставляється землі як «безмежність» / «клітка» [7, с. 91]. Острів усвідомлюється Білим Пташком як уособлення «справжності, <...> де немає жодної тіні». У тексті образ есплікано суб'єктом зіставлення, що дешифрується орнітологічно-космогонічним кодом: «Острів досконалий, як яйце, гладенький і блискучий» [7, с. 92]. Острів – символ радості, щастя, ідилії, достатку – стає водночас медіатором між гносеологічними світами: «Я <Білий Пташок – Ю. В.> зовсім не почувую себе вічним і древнім, тим, хто вже все пізнав. Чи не для того ми опиняємось на Острові, щоб піднятися на сходинку вище? <...> Імена наші: Радість, Спокій, Полегшення... Так нас називають люди, не знаючи, як ми виглядаємо...» [7, с. 78-97]. У «Книзі снів і пробуджень» острів виступає на символічному зрізі символів: є уособленням самотності: «Я – ніби острів, який омивають хвилі. Він не може пливати, бо непорушний. Я не певна, чи то достатньо тверда основа, чи просто пута на ногах. <...> Зрештою, всі ми острови в океані, аж доки нас не зруйнують хвилі і час. Острови з мокрими від сліз рукавами» [7, с. 149150].

Міфосценарій віднаходження Раю у творах Галини Пагутяк пов'язується з ідеєю знищення велетенської Вежі, що зводиться здебільшого у свідомості, як пошуку виходу з «геометричної форми Всесвіту». Міфосценарій моделюється в цьому контексті фрагментарно: лише локусно – через образ-хронотоп «того щедрого місця, яке у всіх живих істот зветься раєм» [7, с. 85].

Подібним в оповіданні «Кіт з потонулого будинку» є уявний світ порятунку після всесвітнього потопу: «Все буде добре. Ми припливемо <на Кораблі – Ю. В.> до гарного берега з жовтим пісочком. Там будуть дерева, зелена трава. Усюди співатимуть пташки і світитиме сонечко. Ми підемо стежкою <...>. І незабаром побачимо маленький білий будиночок з червоним дахом. Наш будиночок». Однак після катастрофи Кота, що «разом з водою полетів кудись униз, переставши відчувати жах, біль, холод...», винесло на берег, де трава «пахла сонцем. Усе <...> було навдивовижу і вперше: літаючі квіти, комахи, що повзали по стеблах, різкі запахи землі й мишей...». Есхатологічний сценарій обертається для Кота віднаходженням Раю – помешкання Бога,

котрий втратив «дтей», створених «для любові, для заповнення порожнечі, для втіхи у власній самотині» [7, с. 120, 125, 130].

Героїня «Книги снів і пробуджень» з «довколишнього світу – уламків» створює в уяві «досить привабливі світи» абсолютного щастя, в яких є дім, що «може не мати даху, але завжди надійно захищений. Він захищає мене, то навіть мені звикати до реального світу з його ворожими стосунками». Подібним домом-прихистком стає у світі реального буття уявна «мушля», в яку «намагаєшся схвати голе беззахисне тіло». Вихід із «дому» відтворює космогонічну світобудову: щоденна «робота» уявляється «атлантами», що тримають на собі небо: «робота, що, хоч і безглузда, але підтримує небо над головою своїми твердими від натуги руками» [7, с. 147, 150].

Твори Галини Пагутяк моделюють сценарій віднаходження Раю за допомогою гідроморфної та піроморфної моделей як основних. У повісті «Небесна кравчиня» занедбаний інтернат стає прихистком для знедолених, однак часопростори абсолютного щастя ті віднаходять поза ним: «Старший» занурюється в уявний світ «золотої порожнечі», де «плавав стільки, скільки було йому потрібно. Хтось в небесах синіх і золотих зупинив кришталевий годинник. Потім на дерево сіла згряя голубів, і листя почало падати від помахів їхніх крил. Старший розплющив очі й дивився, як листя літає довкола голубів. Годинник знову пішов» [7, с. 267]. Характерною ознакою хронотопу абсолютного щастя стає позачасовість, хронометрія та ізоморфність першохаосу. Мотив блиску (через експлікати «золото» та «скло») реалізується і в міфологемі Раю зі світу дитинства: «відсвіт дитячого раю» падає від коробки з новорічними ялинковими прикрасами, що нагадують «Сіренькому» «небо влітку», тобто асоціюються зі свободою й чистотою [7, с. 262-263]. Уявний світ відносив «Сіренького» до «його справжнього світу»: на «прохолодний пісок і пагорб, з якого видно захід сонця», – до «сірого з білим моря – іншого Сіренький не знав. Телевізор у них в інтернаті був чорно-білий <...>. Він знав, що море синє, але його, Сіренького, море було сіре, з білими баранчиками хвиль. Так він міг на решті бути сам, без нікого» [7, с. 275]. Море стає символом душевної відроди та тимчасового зцілення «зболілого тіла».

Вибудовує у власній свідомості райські світи і письменниця Анна – героїня повісті «Спалене листя». Її художня реальність стає багатовимірним часопростором, «де, певно, одній їй було затишно». Одним із таких «власних світів» є «сад з важким листям, у який мріяла потрапити Анна і, певно, зуміла це зробити, бо все їй тут належало. Але справжній лише той сад, про який можна тільки мріяти» [7, с. 226]. Міфологема Дому є домінантною в цьому світі абсолютного щастя: «невеликий дерев'яний будиночок, оточений низеньким парканом» – «будиночок з єдинорогом» – являє собою психологічний асоціатив лабіринта. Мотив блукань, пошуку дороги додому маркують казковий хронотоп [7, с. 226, 203]. Обов'язковим атрибутом моделювання лабіринту в таких хронотопах виступає «стежка», а точніше – «стежки й стежечки <які – Ю. В.> бігли, залишаючи на твердій, без жодних ознак траві послання людям і звірям. <...> Стежок було ще більше, якщо пригадати мурах, зелених жуків, волохату гусинь. Стежки в повітрі, на землі й під землею. Мертве не прокладає стежок, бо мертве нічого не створює, не шукає, не переслідує»: і в «Спаленому листі», і в «Небесній кравчині» стежка, що «то з'являлась, то зникала», приводила до казкового локусу: «невеликого дерев'яного будиночка, оточеного низеньким парканом», «старого дерев'яного дому з кількома цегляними прибудовами» [7, с. 201-202, 236, 238]. Сам топос лісу виступає

лабіринтом, в якому час і простір існують зовсім в інших вимірах – у міфоснах: «Я добряче обдерся, перш ніж відвоював собі трохи простору <...>. І не побачив жодної стежки. Тоді у відчаї запитав себе: невже це я, невже це моє тіло у хащах? Так, ніби звідкись повернулася моя душа і дуже здивувалась. <...> Глянув на годинник: одинадцять година. <...> Цей ліс – лабіринт. Щомиті можна знайти вихід, але можна його не знайти ніколи. <...> Я перебував у сні й мені не хотілося з нього йти. Стало затишино, спокійно. Я вимкнув свій час...» [7, с. 202]. Локус хронотопа сну зашифрує координати й межі лабіринта на «великій мапі зеленого кольору». Однак метаморфози у світі уяви, сну й одухотвореної природи зачепили й її: «Те, що я вважав мапою, виявилось дитячим малюнком: зелені дерева, а посередині хатинка, від якої розходяться стежки то до потічка, то до пагорбів, то до руїн. Такі собі дитячі фантазії». Під час розмови з дівчинкою Лілею – господинею лісової хатини – мандрівник, що заблукав, дізнається, що то справді мапа: «мапа нашого світу». Світ реального буття сприймається дитиною як ліс – казковий хронотоп: «світ <...> став лісом» (Аналогічне відкриття приходить і до героя «Небесної кравчині»: «ЖИТТЯ НАЧЕ ЛІС УЗИМКУ») [виділено автором – Ю. В.; див.: 7, с. 203-204, 206, 236]. Впорядкованість хронотопу уявного міфологізованого світу – особлива: «стежки роздвоюються», «з'являються і зникають, а дерева переходять з місця на місце», вимальовуються обриси «будівель»: «Н. переходить на той бік яру, бо за ним виростає в сутінках чорна стіна ялиць. Він ступає між двох велетенських стовбурів, наче входить у браму нічного старовинного міста, де не сплять тільки вартові, визираючи з веж» [7, с. 222-223, 237]. Вихід із лабіринту – «лише один шлях назад – по колу, яке розширювалось і врешті викинуло мене <письменника – колегу Анни – Ю. В.> у передмісті <...> Я плував вузькими межами <городів – Ю. В.>, заходив у тупик <...>. І, побачивши нормальну асфальтовану дорогу, ледве не заплакав від щастя» [7, с. 211]. Наратор, котрий і оповідає про своє блукання лісовими стежками, згадує «мандрівний сюжет про чужинця, якого примушують залишитись назавжди у якійсь країні». Однак, «приміряючи» цей міфологічний сюжет на себе, письменник зізнається, що йому «це навіть полестило б, але <мешканці лісового лабіринта – Ю. В.> не роблять назустріч жодного кроку» [7, с. 217]. Ирреальний світ, який Анна побудувала в уяві і який матеріалізувався у хронотопі абсолютного щастя «будиночком у лісі й собакою Альфою» зокрема, дозволяє мандрівникові повернутись. Герой повісті «Спалене листя» поводить як традиційний казковий персонаж: «запам'ятовує зворотній шлях, чіпляючи на гілки клатті газети», однак дорога назад виявляється напрочуд легкою, абсолютно непомітною й неусвідомленою: герою невтямки, як він вийшов із лісу й опинився у світі реального буття. (До речі, «деревам не сподобались ті паперові листочки, які <дотепний мандрівник – Ю. В.> на них чіпляв» [7, с. 225].) Незнаходження вдруге лісового будиночка матеріалізовує причинно-наслідкові зв'язки: страх побачити в ньому померлу Анну назавжди зачиняє вхід до «маленького безпечного світу» [7, с. 222, 224, 227].

Міфологема дому є домінантною й при побудові міфосценарію віднаходження Раю в «Книзі снів і пробуджень»: диференційований образ дому – символу життя – експлікується в зімкнених світах «старим, уже прирученим, зігрітим» домом, що, побудований із любов'ю, хоче віддавати любов і тепло господареві («Коли заходиш туди, він аж ніби зитхає від задоволення»), домом зі сну «для життя», «домом <якому – Ю.В.> більше подобалося бути деревом у величезному саду», будинком, де

«є стрих, на якому зберігаються всякі дивні речі: листи, газети, одяг, скриньки <...>, дерев'яний лев із відламаним хвостом<...>, рамка від картини з бронзовою табличкою <...>, рожева скляна ваза з тріщиною, сани, у які запрягали коня <...>, gobелен із краєвидом австралійського міста XIX століття» тощо [7, с. 194-195, 161]. Атрибут «правильного» дому (того, що не є «лише притулком, лише вежею із слонової кістки, лише фортецею») – «килимко-гобелен, обшитий по краях ліловою атласною стрічкою» – у світі сну перетворюється на хронотоп із райським локусом – «будинок із вирізаними лезом дверима». «Тканий дім» для героїні «Книги...» існує лише у світах міфологізованого минулого, абсолютного щастя й сну. Наявність обов'язкового атрибуту дому – «дверей» – не стає «перепусткою» до задзеркалля, хоча, як розмірковує «мандрівниця» зімкненими часопросторами, «як є вікно, то існує кімната, а значить, дім». Функції медіатора у світ абсолютного щастя переймає від своїх атрибутів дім: саме через дім-дерево, як через двері, можна переміститися у квітучий сад Зеленого острова [7, с. 161, 189, 195].

Ще одним варіантом світу абсолютного щастя, «де на мандрівників чекають небачені втіхи: забуття і спокій, що бальзамом виливаються на душу», є рай на тому світі, куди потрапляли люди з човна Перевізника. Пограниччям між світами виявляється «пустельний край», «мертва пустеля», танатоморфними маркерами якої є «сухі пагорби», «грузький пісок», «колючий вітер» [7, с. 222].

Усвідомлено втікає від «холодного безжального світу» вниз, під землю, а точніше – в яму, вириту в осінньому листі, Н. – герой повісті «Небесна кравчиня». Вибудовується прозора дихотомія «злого» верху й «доброго» низу. Така «обернена» вертикаль нівелює християнську традицію й експлікує індивідуально-авторський варіант «підземного», «листяного» раю, що своїми ознаками нагадує потойбіччя: «мертве море <...> пахло так, як годиться пахнути мертвому: цвіллю, тліном, а на губах осідав гіркий пил». «Верхній» світ видавався Н. «агресивним життям», в якому «дійсність навалювалася <...> хвилею неспокійних думок, викручувала руки й ноги». Саме після низки безсонних ночей у місті, після яких Н. почувався «знищеним, розтерзаним, спустошеним», він приймає рішення будувати собі нічліг у лісі. Однак чотириразові вдалі спроби втекти від міста масок і брехні, від «осоружного» світу, в якому «всі будинки злились в один проклятий дім», до живого, одухотвореного світу лісу не стали «прививкою» від самотності, небезпеки й безвиході. Н. розуміє: «як би він не намагався, все одно не знайде достатньо глибокої нори, щоб сховатися від себе» [7, с. 238-239, 277, 280].

Героїня «Книги снів і пробуджень» теж потрапляє в «солодкі тенета» Раю: він застає її уві сні серед «гір, порослих лісом, спокійних і безлюдних». Рай міфосну – часопростір безтілесності й безчасся – спокушає «обилутану павутинням недовіри» героїню повертатися туди знову й знову, тікаючи від переслідувань: «Як добре не бути людиною, проїнятися нерухомістю, запахом трави, стати непомітною, врешті зникнути для себе, здійснити найпотаємніше бажання: жити, не існуючи ніде – ні в часі, ні в просторі» [7, с. 182].

Саме зі світом міфосну пов'язується ще один варіант космогонічного сценарію – автотворення Космосу: «Всесвіт, що сам себе створював, переключував, нищив і створював заново» уявлявся Н. «Небесною кравчиною» («на голові в неї корона, а на лівому плечі в неї місяць, на правому – сонце»). У світі реального буття Небесна кравчиня була дівчинкою-підлітком, що вишивала щось «срібними і золотими нитками»

на «*кляптях темно-синьої тканини*» на горіщі будинку [7, с. 285-286, 283]. Вибудовуються паралелі: синя тканина – небо, блискуча нитка – зірки на небі як «стіжки» вишивки, горище будинку – верх світової вертикалі, сакральність, Космос. Синій, «космічний» колоратив є домінантним і при змиканні двох протилежних точок вертикалі в образах неба й криниці. Гідроморфний код стає ключовим при дешифруванні топоса Небесного раю: на дні криниці-неба, розмірковує занурений в листяний сховок Н., «*живуть, і нічого, звикли, бо можна й так – на дні. Розум не може змиритися з реальністю – білою дорогою в небі, по якій можна ступати спокійно, весело й твердо*» [7, с. 289]. Небесний рай усвідомлюється Н. як неминуча реальність: «*<...> одного разу він ще побачить Безсмертних і Досконаликх. Цього разу вони помітять його на дні й спустять драбину*». Текст повісті «підказує» дві моделі космічного часопростору: Космос = криниця-безодня і Космос = Небо і земля, а між ними – колодязь-тунель, з криниці «не вибратися» самостійно, можна лише зі згоди Неба драбиною.

«*Тим, що повинно належати кожному*», героїня «Книги снів і пробуджень» називає «*кляптик землі за життя, де можна виплекати свій сад, хай завбільшки з долоню*». Топос саду, здатний розширювати до безмежжя й звужувати до цятки свій простір, у часовому вимірі – вічний. На семантику вічності вказують міфологеми-маркери космогонічного сценарію: вода, горіх як ізоморф Дерева Життя, плодови й дикі дерева, «*котрі з зернятка, занесеного пташкою, ростуть <не лише в саду, а й – Ю. В.> у густій лісовій хащі*», яблуня, яка «*наполовину створена людиною і не має того захисту, що інші дерева*», та метаморфози: «*домові більше подобалося бути деревом у величезному саду*», «*дім перетворювався в акацію*». Вегетативним світом стають атрибути, створені руками людини, як-от будинок, і люди, які не повернуться. Сад дивних антропо- й атрибутивно-вегетативних метаморфоз виявляється «*Зеленим островом*», в Саду якого «*кожна квітка і кожна травинка вічні*». Потрапити на Зелений острів можна уві сні, а повернутися – проснувшись. Лише ті, хто «*вмощувався під деревами і засинав*», залишалися на острові назавжди [7, с. 195-197]. Так, Галина Пагутяк у повісті «Книга снів і пробуджень» моделює ще один міфосценарій віднайдення Раю: на «Зелений острів» можна потрапити через міфосон.

Посадити й виплекати сад довкола уявного будиночка-оберега від забуття передбачає в «Спаленому листі» реалізацію міфосценарію початку, адже сад із міфосону, посаджений із «зерняток» любові й пам'яті, стає сильним оберегом, символом зцілення, безсмертя, вічності, добра [7, с. 234-235].

Концепт пам'яті є домінантою і в мікросценарії будівництва «*справжнього дому, який дає відчуття захисту*». Локусно цей будинок, поставлений «*із добрих і поганих споминів, які є*», здатний модифікуватися: «*Його можна носити на спині чи в серці*» [7, с. 187]. Варіантом такого «віртуального» будинку є дім, «*збудований з уламків нашої свідомості*», саме тому він «*дивний*» і «*якийсь недоладний*». Він виникає лише або уві сні, або у змікнених світах, де мешкають як свої, ті, кого знаєш, так і Чужий / мертвий, до якого Вона / Я «*почувала відразу*» [7, с. 191, 190].

Домінантна міфологема раю в «Зачарованих музикантах» експлікує біблійну старозаповітну іпостась Раю-Едему в теїстичному часопросторі: «*монастир святого Духа поблизу Раделичів*» був «*маленьким Едемом, про який більше не знали, ніж знали*». Райський хронотоп має характерні локусні ознаки: з усіх боків монастир, оточений болотами, ровами й дерев'яним частоколом, стоїть на горі. Дерев'яний часто-

кід, болотяна «огорожа» та нагірне місцезнаходження роблять монастир захищеним. Оберегову функцію виконує й брама «з дуба, що виріс в Чорному лісі». Ізольовувати монастир допомагає й «бездоріжжя та повені <що – Ю. В.> часто відрізали його від зовнішнього світу». Типовими райськими маркерами монастирського Едему є морально-духовний «кодекс» ченців: добродієність, сповідання духовних цінностей, скромність тощо. Сакральність райського часопростору розкривається також через християнську символічну парадигму: монастир уподібнюється кораблю – універсальному образу-уособленню Всесвіту, а його настоятель отець Даниїл – керманіч корабля. [5, с. 172-173, 177]. Однак спокій та врівноваженість теїстичного християнського часопростору монастирського раю порушується з появою в монастирі незнайомця. «Інакшість» чужинця має декілька важливих ознак: по-перше, близькість його до «нечистого» хронотопа: туман як медіальне природне явище («постать, до половини загорнута в туман»), болото як проміжне «нечисте» місце, яке легко подолав прибулець («Незнайомець йшов просто через болото найнебезпечнішим шляхом. <...> чоловік в самій сорочці й штанях продовжував йти рівно і, схоже, не дивлячись собі під ноги»); по-друге, слід «незагоєної рани» як знак обраності, іншості («– Я ваш онук, – мовив хлопець в сорочці, з засохлою іржавою плямою навпроти серця»); по-третє, «стан відчуження <ознакою якого є те, що він – Ю.В.> нічого не чув, не бачив, а в очах переливалась чорна туга» [5, с. 174-175]. Отож, непорушність монастирського Едему похитнулася під впливом Чужого, навіть канони іконопису зазнали змін: «на образах <отця Серафима – Ю. В.> не було ні Вифлеємської печери, ні храмів Божих, ні знарядь катувань. Лише дерева. Квіти, пташки та звірята. Усе це було таке гарне, що аж вводило в гріх, нагадуючи про розкоші весни й літа. <...> На задньому тлі образу <святої Параскеви – Ю. В.> стежкою йшло троє музикантів, весело награвши на скрипці, сопілці та бубні». Так християнська парадигма в християнському монастирському Едемі модифікується під впливом міфомоделей живої, одухотвореної природи та артефактів, а Рай локалізується в іконах: «<...> образи перестали бути образами. <...> нові образи веселили серце й тішили очі». Ще однієї трансформації Едем зазнає в міфоснах: «Ченців охопила якась душевна слабкість. Вони забували молитви, а вранці не можна було їх добудитись. Зрештою й сам отець Даниїл бачив тривожні сни, які здавалися йому милішими за реальність. Зелені луки, джерела, печери, що затягували його в себе, як вир, коли він потрапляв туди. Його охоплював відчай. Він малів, перетворювався на порошинку. І коли вже мав зезнути зовсім, тоді прокидався з криком». Рай, змодельований під впливом інфернальних сутностей в іконах і снах, сприймається як «райський небесний сад». Ньюхо-смаковим образом-провідником у «небесний сад» стає для отця Даниїла «дивний смак <хліба – Ю. В.>: терпкий і віддавав зіллям», «<...> пахне у нас, як у райському саду <...>. Може, то сад отця Григорія і взимку наповнював обитель райськими пахощами» [5, с. 178-179, 181-182].

Міфологема саду стає центром Райського монастирського хронотопу, освячуючи, зцілюючи й оберігаючи монастир та душевні рани ченців і «прибульців». Розбитий у місці, де віднайдено «коріння води» (криниця з джерельною водою, освяченою хрестом), сад виконує низку функцій: естетичну, зцілюючу, оберегову (ліпа «відвертає кару Богу, приймає прокляття на себе», ялівець «очищає повітря» тощо – «<посаджені Григорієм – Ю. В.> квітка, куця чи деревце <...> додавали сили, зміцнювали дух кожного з братів або й пом'якували прикрі старечі вади»). Сад для його садівни-

ка був «книгою, відчитати яку міг лише сам отець Григорій. <...> його тестаментом, чимось таким, що він так і не змів виразити словами на сповіді за двадцять літ перебування в монастирі <...>», уособленням загадки, таїни, сповіді душі, прощення у всього живого («Тихими <...> устами <дерев, куців, квітів – Ю. В.> можна було легко розповісти <історію гріха Григорія – Ю.В.>, випросив прощення у тих, що літають у повітрі й живуть під землею. Пролітаючи на своїх конях в небі, вони побачать його сад»). Сад із самого свого початку був живою істотою, в якій отець Григорій «наче шукав підтримки» [5, с. 184-190].

Райським же інфернальним часопростором стає «Чорний ліс», кордони якого оберігаються «страхом і забобонами» людей. Входом до Чорного лісу – помешкання «лісового люду» була «зелена брама» «густого ялитника». Простір характеризується ознаками, небезпечними для земних людей: густий ліс – «лісові нетрі», страх заблукати тощо. В цьому раю, «в дуплах, куренях, земляних норах, мешкали лісовики», «безневинні й безгрішні істоти з куцим віком», чоловіки-вепри, чоловіки-олени та ін. «Усі <...> дії, спосіб життя <тих, що літали в повітрі й жили під землею – Ю. В.> були, власне, спрямовані на те, щоб вижити й процвітати, а не завдавати шкоди». Безгрішністю, спокоєм, невинністю Чорний ліс ототожнюється з монастирським Едемом. Медіатором-провідником до «того прекрасного світу» стає «трав'янистий густий напій», що усвідомлюється Боніфацієм як «випробування, і він мусить його перейти, долаючи внутрішній опір». Так, питво лісових істот («паруюче пиво») стає своєрідною ініціацією для «посвячених» – обраних інфернальним світом [5, с. 144-152].

Отож, у художній картині світу Галини Пагутяк міфологічний сценарій пошуку Раю як варіант космогонічного міфосценарію являє собою семіотичну модель міфологемно-сюжетного типу, домінантами якого є міфологеми-ізоморфи Раю й міфологічні сюжети, що експлікують/імплікують міфосценарій віднаходження Раю. Індивідуально-авторськими варіаціями райського хронотопу виступають у творах письменниці «Чарівна країна», «сад», «особливий ліс», «Острів», «дім», «Зелений острів», «монастир святого Духа», «Чорний ліс» тощо.

Образними маркерами віднаходження Раю є міфологеми гідроморфної («вода», «криниця», «море» тощо), піроморфної («золоті», «вогненні» колоративи тощо), вегетативно-флористичної («горіх», «яблуна», «зернятко» та інші ізоморфи Світового Дерева) та інших моделей. Багатовимірний хронотоп раю моделюється у світах теїстичного верху, уяви, абсолютного щастя, міфологізованого минулого, у світі реального буття, у міфоснах, у зімкнених просторах, у світах антифактуальності (зокрема інфернальному світі), у світі творчості, мистецтва. Провідниками до райських часопросторів є локуси «Точка В», «острів», образ-експлікатора міфологеми шляху «стежка» та ізоморф шляху «лабіринт», «нечисті» хронотопи (як-от «болото», «туман»), синергійні образи як знаки інфернальних світів, образи-медіатори «чарівні напої» (зокрема «пиво»), «архітектурні» медіатори («зелена брама») тощо.

Фоново-енциклопедичний, запозичено- й етноміфологічний контексти обрарної домінанти реалізуються зокрема через міфологеми / міфоніми космогонічної міфомоделі, як-от «райце», «великий потоп», Арахна / Мокоша / Параскева («Небесна кравчиня»). Міфологічними сюжетами, за допомогою яких розгортається міфологічний сценарій, є «побудова / руйнація Вавилонської Вежі», «тримання Атлантами Всесвіту», «мандрівний сюжет про чужинця» та інші.

Серед особливостей авторського «прочитання» прецедентних текстів виокремлюємо: сценарій творення небесного саду-раю у світі реального буття; Білий Птах як креатор райського топосу; знищення «велетенської Вежі» як передумова можливого віднайдення Раю; творення «оберненого» варіанту «небесного Раю» (са-крального «підземного, листяного» дому-раю) та райського інфернального часопростору «Чорного лісу», метаморфози едемських хронотопів.

Література:

1. Куликова Е. Ю. Райский топос в лирике В. Ходасевича / Е. Ю. Куликова // Образ рая: от мифа к утопии. Серия "Symposium", выпуск 31. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С.215-219
2. Коновалова Ж. Ф. Советский «рай на земле» / Ж. Ф. Коновалова// Образ рая: от мифа к утопии. Серия "Symposium", выпуск 31. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 176-179
3. Лузина Т. И. Русское сектантство: в поисках «земного рая» / Т. И. Лузина // Образ рая: от мифа к утопии. Серия "Symposium", выпуск 31. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 183-186
4. Орнатская Л. А. О социальной функции образа рая / Л. А. Орнатская // Образ рая: от мифа к утопии. Серия "Symposium", выпуск 31. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 186-190
5. Пагутяк Галина. Зачаровані музиканти : Роман-феєрія / Галина Пагутяк. – К. : Ярославів вал, 2010. – 224 с.
6. Пагутяк Г. Урізька готика : Роман / Галина Пагутяк. – 2-е вид. – К. : «Дуліби», 2012. – 352 с. – (Склянкакрові з льодом).
7. Пагутяк Галина. Записки Білого Пташка. Вибране : Романи та повісті / Галина Пагутяк. – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. – 292 с.
8. Смыслы мифа: мифология в истории и культуре. Сборник в честь 90-летия профессора М.И. Шахновича. Серия «Мыслители». Выпуск №8 – СПб.: Издательство Санкт-Петербургское философское общество, 2001.
9. Соколов Б. Г. Рай гиперпространства / Б.Г. Соколов // Образ рая: от мифа к утопии. Серия "Symposium", выпуск 31. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 149-151.
10. Соколов Е. Г. Рай/ад «в натуре» / Е.Г. Соколов // Образ рая: от мифа к утопии. Серия "Symposium", выпуск 31. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 152-155.

ЧЕРТЫ МИФОЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В РОМАНЕ Б. ВЕРБЕРА «ЗЕРКАЛО КАССАНДРЫ»

Ключевые слова / Keywords: Франция / France, Бернар Вербер / Bernard Verber, «Зеркало Кассандры» / “Kassandra’s Mirror”, мифосодержащий текст / a myth-contained text, мифологическое мышление / mythological concept, демифологизация / demythologization.

В аспекте функционирования античного дискурса в литературе рубежа XX-XXI веков исследовательский интерес привлекли научно-фантастические романы Бернара Вербера. Об актуализации мифа в его творчестве говорят уже сами названия его произведений («Смех Циклопа», «Зеркало Кассандры» и прочие), являющиеся мощным паратекстуальным элементом любого произведения. Объект анализа данной статьи – роман писателя «Зеркало Кассандры» (2009).

Исследователь П. Тепе [9] предлагает ограничить литературоведческое исследование мифа в мифосодержащих произведениях анализом двух основных комплексов: мифа-сюжета и мифологического мышления.

В «Зеркале Кассандры» Б. Вербера присутствуют оба комплекса, поскольку известный античный миф функционирует на сюжетно-образном-тематическом уровне произведения, претерпевая существенной трансформации в современной авторской интерпретации, и одновременно в романе воспринимаются и используются черты мифологической формы мышления.

В наших предыдущих исследованиях [8] мы концептуализировали функционирование мифа в романе «Зеркало Кассандры» на уровне интерпретации античного мифологического сюжета и образа. Предметом же научного интереса в данной работе является уровень «восприятия и использования в литературном произведении черт мифологической формы мышления – особой формы мировоззрения, противопоставляемой обычно рационалистическому мышлению современного цивилизованного человека» [7, 9].

Античный миф о Кассандре относится к типу легендарно-героических мифов, то есть повествует о деяниях человека, наделенного определенной божественной силой. В современную научно-техническую эпоху невозможно чистое первобытное мифологическое мышление, однако отголоски мифологического сознания живут в человеке и поныне, проявляясь в ритуализации быта и разнообразных верованиях.

Черты мифологического мышления присутствуют как в романе Б. Вербера «Зеркало Кассандры», так и во многих других его произведениях. По законам мифологической логики разворачивается сюжет романа, конструируется образ современной Кассандры. Героиня современного мифа призвана вернуть человечество к истокам, чтобы сделать возможным движение вперед. Единение с миром, с приро-

дой, осознание себя частью чего-то целого, неразделимого, интуитивное концепирование – вот что привлекает писателя в мифологическом мышлении первобытного человека. Именно в таком гармоничном сосуществовании человека с природой автор видит будущее цивилизации.

По мнению К. Леви-Брюля [4], основным принципом мифологического типа мышления является принцип «партиципации» – всеобщего единства, когда каждое существо или вещь участвуют в общем макрокосме. Так, современная Кассандра Б. Вербера, вспоминая свое детство, когда она еще не научилась говорить, отмечает: «Ветер, животные, родители, я была ими, я была всей Вселенной. Я брала в руки цветок, и мои пальцы удлинились, становясь этим цветком. Я смотрела на облака, облака смотрели на меня, и я видела мир с их высоты. <...>. Я существовала во всех измерениях. Во всех направлениях. Я помнила все предыдущие жизни вплоть до первобытного человека. <...>. До того, как слова ограничили меня, я была ВСЕМ. Я была всемогуща, так как хранила в себе воспоминания о рождении Вселенной. Я была Большим взрывом и всеми формами материи и жизни, образовавшимися после него» [1, 678]. Потом на долгое время Кассандра утратила эту способность, отрицая свой дар. И лишь когда снова начала прислушиваться к своему внутреннему голосу, обрела способность ощущать это единство со всем окружающим миром: «Что-то произошло. Механизм заработал. Во мне открылась какая-то дверь. <...>. Она трогала стол и чувствовала дерево, из которого он сделан» [1, 640]. Человек, любое существо или вещи в сознании первобытного человека не ограничены своим телом, между ним и миром существует текучий переход. Отсюда принцип *pars pro toto* – нерасчлененность целого и части, где часть рассматривается как целое, а целое как часть. Окружающая действительность воспринимается Кассандрой как часть ее самой, поэтому загубив природу, человек не может не погубить себя. Ее тотемным животным становится лис по имени Инь Ян, которого она встречает на свалке. Так же Кассандра ощущает себя частью своей семьи, своего клана (друзей-единомышленников со свалки), частью рода человеческого, всего мира. И если часть обладает качествами целого, то и один человек может изменить судьбу всего общества.

Этот же принцип сопричастности части и целого применим и в отношении примитивного мышления к именам. Имя не только выполняет номинативную и разделительную функции, но и содержит в себе мистические свойства существ, обозначает сущность человека. Отсюда такая важная роль нового имени в архаических ритуалах инициации. Современная Кассандра на протяжении своего героического жизненного пути, проходя новые обряды посвящения, обретает новые имена. Так и первобытный индивид верил, что человек и его имя представляют собой единую сущность. В древние времена, в начале каждого нового периода жизни человек обретал новое имя (при рождении, посвящении, при вступлении в брак, после убийства первого врага). Родители задумали родить ребенка для испытания своей теории, назвав свой план «Эксперимент № 24», после рождения нарекли свою дочь Кассандрой, чем предопределили ее судьбу. Когда она попала на свалку к бомжам, они лишили ее имени, называя просто «девченкой» до тех пор, пока последняя не прошла обряд посвящения, просидев всю ночь в яме с отходами, кишачными крысами. Пройдя инициацию в племени отверженных, Кассандра получила новое имя – «Царевна» («Это всего лишь слово, но оно способствует моему продвижению по социальной лестнице»

це. Слова могущественны. Я прошла путь от «Эксперимента 24» до «Кассандры», от «девчушки» до «Царевны» [1, 234]). Глубже внедряясь в нищенскую среду, проходя следующие инициационные ритуалы, девушка получает новое имя – «Пророчица Кассандра». И отныне все маргиналы общества называют ее только так.

Имя становится знаковым и определяет истинную сущность еще одного героя романа – директора пансионата для детей-аутистов, Филиппа Пападакиса. «Филипп» в переводе с греческого означает «тот, кто любит лошадей». Любовь к лошадям превращается для Филиппа в пагубное пристрастие к скачкам. От этой зависимости он страдает всю жизнь. Желание выиграть на бегах подстрекает директора пансионата похитить Кассандру и заставить ее предсказывать победу той или иной лошади на скачках. Филипп Пападакис – грек по происхождению. Он дарит Кассандре странный подарок, с которого и начинаются ее злоключения в попытках узнать тайну своего дара. Фраза античной Кассандры «Бойтесь греков, дары приносящих» становится пророческой и для Кассандры современной. Для нее Филипп становится и греком, принёсшим дары, и тем троянским конем, с которого начинается ее падение на дно общества.

Описанные выше обретения новых имен (этот процесс происходит не только с упомянутыми нами героями, но и почти со всеми другими) тесно связан с инициационными ритуалами, характерными для большинства мифов, особенно для мифов героических. С юнгианской точки зрения триумф героя становится его вторым рождением после смерти, после борьбы с драконом. Триумф Кассандры заключается в том, что она смогла, предотвратив биологический теракт, переродится сама. Девушка осознала, что в ее силах изменить будущее, что самоубийство – не выход из положения (как сделал ее брат). Она обрела уверенность в себе и гармонию. Однако процесс гармонизации внутреннего мира проходил для Кассандры очень тяжело.

Если экстраполировать историю Кассандры, описанную в романе, на схему мономифа (Дж. Кэмпбелл [3]), то видим, что ход жизни девушки полностью соответствует истории героя. Эта история начинается с ухода Кассандры из дома (пансионата для детей-аутистов), продолжается различными приключениями (предотвращение терактов) и посвятельными испытаниями (обряды посвящения в «Искуплении») и заканчивается символическим возвращением домой (фактически она обретает новую семью на свалке, а символически раскрывает тайну своего детства и обретенного дара). Своеобразным «мифологическим чудовищем», которое Кассандра побеждает на пути своего становления в качестве мифологического героя, становится некая организация, проводящая теракты в Париже.

Этапы инициации, которые Кассандра проходит во время жизни на свалке, не сводятся только к внешним обрядам (испытания в яме, чтоб ее приняли в клан, смена имени, одежды, изучение нового языка, ритуальные пиршества и прочее), но заключаются и в «погружении личности в свою душу в ходе поисков новых ценностей» [5, 18]. Так Кассандра попадает на свалку затравленным, истеричным подростком, страшась своих видений, а после всего пройденного обретает семью, друзей, любимого, справляется со своими страхами и видит четкие перспективы в будущем.

Героические мифы, к которым относится и миф о Кассандре (как античный, так и новый верберовский миф), неразрывно связаны с космогоническими и эсхатологическими мифами, где главным архетипом является формирование

мира, его гибель или обновление в рамках борьбы космоса и хаоса. Это неудивительно, поскольку, следуя принципу партиципации, герой не является отдельным, изолированным индивидом, а есть «сверхъестественной личностью, которая концентрирует коллективную энергию» [5, 30]. Герой мифа формируется на космическом фоне. Так современная Кассандра, попадая в жестокий мир маргиналов, постепенно понимает, куда катится эта цивилизация. Общая картина царящего планетарного хаоса вырисовывается в ее голове после общения с бомжами в «Искуплении». Каждый из них в свойственной ему манере погружает Кассандру в проблемы человечества (терроризм, опасность ядерной или религиозной войны, перенаселение планеты, экологическую катастрофу, экспансия машин [1, 535-536]). Становление героя в мифе, которое происходит в борьбе с чудовищами, является отголосками космоизации хаоса. В этом смысле не только Кассандра делает первые шаги для установления всеобщей гармонии, предотвращает теракты и трансформирует свой психологический хаос в социальный космос. Еще до нее каждый из граждан «Искупления» неосознанно совершает те же шаги в контексте проблемы, волнующей именно его, начинает изменения общества с самого себя. Так, бывший военный наемник Орландо-Барон, которого больше всего тревожит проблема «большой войны между цивилизованными странами и ядерными диктатурами» [1, 535], уже отказался от использования огнестрельного оружия. В прошлом проститутка-сутенерша Эсмеральда, по прозвищу Герцогиня, тревожится из-за последствий перенаселения планеты, поэтому сама отказалась от рождения детей, хотя и мотивирует отсутствие последних другими причинами. Нелегальный эмигрант, хакер Ким-Маркиз, пророчащий победу машин и человеческое рабство от компьютеров и роботов, уже отказался от своей научной работы по усовершенствованию машин и добровольно присоединился к отверженным обществом обитателям свалки. Все вместе они пытаются бороться с наступающим хаосом, пока предотвращая теракты, а далее создают свое Министерство прогнозирования будущего, деятельность которого направлена на создание нового общества, живущего в гармонии с природой, с собой, с техникой. На наших глазах в художественном мире романа вновь сотворенный героический миф переплетается с эсхатологическими и космогоническими мифами, где после смерти современной цивилизации произойдет рождение новой, возможно, подобной «золотому веку», цивилизации.

Для мифологического сознания характерным является и то, что время не делится на прошлое, настоящее и будущее, а представляет собой единство. Как отмечает А. Панов, «его «сейчас» – это не отдельный момент в настоящем, его «сейчас» содержит в себе и настоящее, и прошлое, и будущее. Это похоже на непрерывное настоящее, как бы абсолютное отсутствие времени, характерное для «земного рая», «золотого века», особой эпохи первотворения, правремени. Но полное исчезновение времени происходит только тогда, когда носитель мифологического сознания возвращается в это предвечное состояние, в эпоху первопредков» [7, 84]. В сознании Кассандры из будущего понятие времени также отсутствует. Она свободно перемещается в своих снах-видениях во всех временах и пространствах. Она знает свои прошлые воплощения (и эти знания помогают ей в будущем) и путешествует в будущее (попадает на суд младенцев будущего, которые упрекают ее в том, что она не сделала ничего, чтобы они родились). Видит модель идеального будущего и понима-

ет, что нужно сделать сегодня, чтобы подарить возможность существования именно такой цивилизации. Все эти откровения она черпает, путешествуя по лабиринтам Дерева Времени, причем, пока она не вспомнила прошлое, дерево это не имеет корней – лишь ветви. Только когда от воспоминаний девушки зависит ее последующая судьба, античная Кассандра проводит свою тезку из будущего в чертоги ее прошлого. Именно античная Кассандра становится проводником Кассандры современной к первоосновам всего, она поучает, наставляет, открывает истину. Это помогает молодой девушке переродиться, ведь время в ее видениях упраздняется, прошлое, настоящее и будущее сливаются воедино, существование начинается заново.

Постоянное возвращение к мифологическому времени, к праоснове всех основ, происходит путем воспроизведения событий мифологической эпохи, приключений мифических героев во всевозможных ритуалах. Таковыми являлись этапы инициации Кассандры в государстве божьей под названием «Искупление», и ее героические деяния по предотвращению терактов, и наказания, которые ей приходится понести за то, что пытается изменить predetermined историю («Троя» этой цивилизации должна погибнуть). По словам Е. Мелетинского «мифическое прошлое фактически экстемпорально и представляет собой некую мистическую реальность, как-то сосуществующую с эмпирической реальностью обыденной жизни на том же синхроническом уровне. <...>. Но сам ритуал сакрален отраженным светом. Мифическое прошлое остается «прошлым», но его магическая эманация как бы доходит до аборигенов через такие каналы, как ритуалы и сны» [6, 48]. Кассандра погружается в это мифическое прошлое именно во снах-видениях. Как для примитивного человека события, которые он видел во сне, равноценны предстающему перед ним наяву, так и сны Кассандры становятся вещими. Она ни на секунду не сомневается, что то, что виделось ей в «другой реальности» действительно произойдет. В это верят и ее друзья (правда к такому доверию они пришли опытным путем, а не сразу поверили девушке), поэтому и помогают провидице во всем.

В мифологическом сознании нет четкого разделения сфер жизни и смерти. В «Зеркале Кассандры» мир живых и мертвых очень тесно переплетен. Современная Кассандра путешествует не только во времени и пространстве, она встречается с душами своих предков, со своими прошлыми воплощениями. Античная Кассандра могла видеть только будущее, а ее тезка «из будущего» видела все и сразу. В одном из своих прошлых воплощений Кассандра была врачом, и эти знания, память о которых сохранилась в сознании предсказательницы, помогли ей вылечить Орlando. Предки девушки помогают ей разобраться в себе, понять и принять свой провиденциализм как дар, а не проклятие («Они все время это делают. Они находятся в тебе. Когда ты бежишь, когда дерешься, когда видишь сны, когда размышляешь, ты используешь весь их жизненный опыт, заключенный в памяти твоих клеток» [1, 438]). Э. Кассирер объясняет такое смещение и взаимопроникновения сфер жизни и смерти так: «Если вся «действительность» просто принимается такой, каковой она предстает в непосредственном впечатлении, если она считается достаточно засвидетельствованной в силе воздействия, оказываемого ею на жизнь эмоций, аффектов, воли, – то мертвый и в самом деле «существует» тогда, когда его прежняя форма проявления изменилась, когда место чувственно-материального существования заняло присутствие некоей бестелесной тени» [2, 55].

Но в отличие от первобытного человека, который, по словам К. Леви-Брюля, «совершенно не пытается отыскивать причинные связи, которые не очевидны сами по себе, и немедленно обращается к мистической силе» [4, 51], Кассандра будущего пытается найти и объяснить все естественными, а не сверхъестественными причинами. Тут происходит постепенная демифологизация в угоду научно-рационалистическому мышлению. Всепосторонние способности современной Кассандры легко объясняются научными экспериментами, перспективными, но на сегодняшний день еще достаточно фантастическими. Однако общий легендарно-мифологический фон повествования создает такую атмосферу доверия в сознании читателя, что эти возможные будущие научные открытия воспринимаются как уже сейчас реальные.

По нашему мнению, такой писательский ход, когда демифологизация происходит в конце произведения, является определенной авторской стратегией, призванной активизировать познавательные процессы в сознании читателя.

Таким образом, структурно-смысловое единство, именуемое мифом о Кассандре, проявляется на всех уровнях текста: сюжетном, образном, тематическом. Автор использует античный мифологический текст для создания нового варианта мифа о пророчице по законам мифологического типа мышления. Его миф оптимистичнее оригинального, что, как нам кажется, связано, во-первых, со стратегией автора создать достаточно легкое для чтения произведение, не обременяющее и не угнетающее реципиента, а развлекающее и вдохновляющее его. Во-вторых, мировосприятие самого Б. Вербера отображает сознание человека начала новой эры, осознавшего достижения и ошибки прошлого и понимающего, что он находится в самом начале чего-то совершенно нового, на пороге новой цивилизации, где перед человечеством открываются иные возможности и перспективы. Это предвосхищение кардинальных изменений, совершить которые подвластно только человеку, и концепируется Б. Вербером в образе Кассандры из будущего, девушки, хранящей в себе память предков, но готовой космизировать хаос действительности, чтобы создать идеальное будущее.

Литература.

1. Вербер Б. Зеркало Кассандры / Б. Вербер ; пер. с фр. К. Левиной. – М. : GELEOS Publishing House (Кэпитал Трейд Компани) : РИПОЛ классик, 2011. – 704 с.
2. Кассирер Э. Философия символических форм: В 3 тт. / Пер. с нем. – М., СПб.: Университетская книга, 2002.
3. Кэмпбелл Дж. Тысячеликий герой / Пер. с англ. – М. : Рефл-бук, АСТ ; Киев: Ваклер, 1997. – 384 с.
4. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Пер. с франц. – М. : Педагогика-Пресс, 1999. – 608 с.
5. Мелетинский Е. М. От мифа к литературе: Учебное пособие по курсу «Теория мифа и историческая поэтика повествовательных жанров» / Е. М. Мелетинский. – М. : РГГУ, 2001. – 172 с.
6. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, Школа «Языки русской культуры», 1995. – 408 с.
7. Панов А. А. Миф в прозе немецкого экзистенциализма (Г. Казак и Г. Э. Носсак): Дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 / Панов Антон Александрович. – Москва, 2005. – 174 с.

8. Семенец О.С. Современная интерпретация античного мифа в романе Бернара Вербера «Зеркало Кассандры» / О. С. Семенец // Світова література на перехресті культур і цивілізацій. Збірник наукових праць. Вип. 8. – Сімферополь : Бизнес-Информ, 2014. – С. 159-168.
9. Tere P. Mythos & Literatur: Aufbau einer literaturwissenschaftlichen Mythosforschung. – Würzburg: Königshausen & Neumann, 2001. – 297 S.

Заремська І.М.

Глухівський національний
педагогічний університет
імені Олександра Довженка
викладач кафедри культури української мови,
стилістики та методики навчання

ОСОБЛИВОСТІ АНТИНОМІЗМУ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Стаття присвячена дослідженню деяких аспектів художньої картини творів Ліни Костенко. Увагу зацентовано на стилістичних особливостях використання антиномічних лексем в інтимній ліриці письменниці.

Ключові слова / Keywords: Ліна Костенко / Lina Kostenko, антиномія / antinomy, контраст / opposition, творчість / creation, інтимна лірика / intimate lyrics, кохання / love.

Актуальність дослідження зумовлена потребою у доосмисленні, з опертям на глибинні інтенції внутрішнього світу поетеси, її почуття та переживання, феномену інтимної лірики Ліни Костенко. Однак, у розвідках, присвячених цьому аспектові творчості української поетеси, був обійдений увагою один із ключових прийомів показу внутрішніх переживань ліричної героїні, а точніше, самої письменниці – прийом антиномізму.

Його використання у створенні того чи того фрагменту дійсності належить до царини загальнонаукової методології досліджень, причому простежується цей прийом із найдавніших часів – часів формування міфологічного світогляду людства, коли в основу клалася контраверсія словизначальних начал: Добро-Зло, Білобог-Чорнобог, сакральне- буденне тощо.

За визначенням Т.В. Цив'ян, антиномізм – це спосіб організації художньої реальності, розтлумаченої за допомогою розгалуженої системи бінарних опозицій. Метод опису мови за допомогою пар значень подібний до механізму диверсифікації людського пізнання: “На основі цих наборів подвійних ознак конструюються універсальні знакові комплекси, за допомогою яких і засвоюється світ” [3, 6].

Освоєння світу тісно пов'язане з когнітивними процесами, які відбуваються в мозку людини. Адже відомо, що освоєння чи, точніше, “засвоєння” та “присвоєння” світу (частини світу, пізнаної людиною) відбувається поступово, проходячи декілька етапів. Спочатку ми сприймаємо своєрідну “картину”, потім відбувається “омовлення” цієї картини, далі – переробка інформації і, нарешті, повторна вербалізація. Усе це – поле діяльності когнітивної системи людини.

За твердими переконаннями Джорджа Лакоффа і Марка Джонсона, базовою когнітивною операцією людського мислення є здатність метафоризувати [2, 25]. Саме метафора дозволяє конструювати комплексні зв'язки між концептами, визначаючи модуси розуміння, пізнання та осмислення.

Відтак, наш акцент на здатності метафоризувати результати усвідомлення, розуміння є цілком вмотивованими, адже в подальшому мова піде про художню кар-

тину творів української письменниці Ліни Костенко, зрозуміти яку вповні неможливо без спеціальних установок та достатньої обізнаності в особливостях художнього світосприйняття.

Є в нас той “куточок світу”, осягнути який найважче, і це – інтимні переживання особистості. У цій статті ми спробуємо у досить незвичній формі – на основі протиставлень, контамінацій, – показати, наскільки антиномічними є її найпотаємніші переживання. Мусимо також зауважити, що межі наукового пошуку, на жаль, будуть обмежені аналізом поетичної збірки “Триста поезій”. Певним виправданням для нас може стати те, що це – своєрідна “есенція” творчих напрацювань Ліни Костенко.

Вже починаючи з перших рядків циклу “Твій силует у вікні золотому” стає зрозумілим, що кохання письменниці “зіткане з контрастів”: “Напитись голосу твого, / твого закоханого струму, / тієї радості і суму, / чаклунства дивного твого” [1, 7]. Цей прийом – контрастування – дозволяє виразити через контрарні антоніми “радість-сум” “розмах” почуття між закоханими, силу “чаклунства”. Вочевидь, антитетика, побудована на контекстуальних антонімах, використана письменницею з метою підкреслення контрастуючи рис певного явища, а в цьому випадку, коли йдеться про кохання, вона і вмотивована, і дочасна: “Чи ти мій сон, чи ти моя уява, / чи просто чорна магія чола... / яка між нами райдуга стояла! / Яка між нами прірва пролягла” [1,11]. Антиномічними (антитетичними) є слова “райдуга-прірва”, де протиставлення криються в семах їх лексичних значень. Райдуга в уяві постає як природне явище, що об’єднує дві частини простору, а прірва – навпаки розриває просторову цілісність. У поезії ж прийом антитези підкреслює різницю між зустрічами з коханим – часами духовного єднання, і часом, коли зникли почуття і непорозуміння між недавно близькими людьми поступово призвели до їх духовного роз’єднання, що і втілено в образі прірви.

Як говорить Ліна Костенко, наше життя схоже на вокзал, де хтось приїжджає, хтось від’їжджає. І кохання в цьому круговороті не є винятком, про що свідчать контрастні лексеми “зустріч-прощання”: “А треба пити. То хороший звичай. / Його створили теж для нас, давно... / За нашу зустріч! / За прощання наше! / Яке гірке, / яке гірке вино” [1,17]. При цьому, яким би гірким не було прощання, оклична інтонація речень з контрастними лексемами нагадує виголошування тостів, яке, в свою чергу, асоціюється з чимось урочистим, веселим.

Почасти “амплітуда почуттів” у ліриці Ліни Костенко є настільки високою, що кожен поетичний рядок промотаний не лише антиномічними лексемами, а й результатом їхнього майстерного поєднання – оксюмороном: “І як тепер тебе забути? / Душа до краю добрела./ ... Такої чистої печалі, / такої спраглої жаги, такого зойку у мовчанні / такого сяйва навкруги” [1, 21]. Неважко помітити, що не може бути “зойків у мовчанні” і не можемо говорити про “сяйво у печалі”, адже, зважаючи на кольоровий аспект поезії, печаль – це завжди пригнічені кольори, найчастіше чорно-сірої гамми.

Антиномічні лексеми в поезії Ліни Костенко використовуються, крім усього іншого, й для особливого виокремлення, підкреслення окремішності і, одночасно, важливості коханої людини: “А чому? То чудна теорема, / на яку ти мене прирік. / То все разом, а ти – окремо. / І сьогодні, і завтра, й навек” [1, 26]. Звернемо увагу, що в цих поетичних рядках письменниця поєднує одразу декілька стилістичних прийомів: поперше, це антонімічні лексеми – “разом-окремо”, а, по-друге, прийом градації, який виявляється у темпоральних лексемах “сьогодні”, “завтра”, “навек”.

Контрастні лексеми Л. Костенко використовує і тоді, коли говорить про почуття, якими вона вже “відболіла”: “Тепер пора прощатися нам. Будень. / На білих вікнах змерзлі міражі. / І як ми будем, як тепер ми будем?!- / такі вже рідні і такі чужі” [1, 28]. Отже, опозитивними тут є лексеми “рідні-чужі”.

Маємо виділити ще один акцент: письменниці використовує стилістичні прийоми поєднання в одному фрагменті відразу декількох протиставлень, дихотомій. І в цьому легко впевнитись, прочитавши ці поетичні строфи: антиномічні лексеми, що створюють ефект різкого протиставлення, і, водночас, використання граматичної форми множини іменників, займенників та дієслів – “рідні”, “чужі”, “такі”, “будем”, – що навпаки свідчить про нероздільність сприйняття постатей, чий почуття змальовано в поезії. Можна говорити про так звану приховану катахрезу, адже в межах одного висловлювання поєднані здавалось би несумісні поняття.

Цим не обмежується майстерність поетеси, оскільки до всього додається ще й кольоровий та понятійний аспекти художнього мовлення: метафоричне словосполучення “змерзлі міражі” свідчить про те, що стосунки між героями вже завершилися, однак все це, ніби світлини, віддзеркалено в їхній пам’яті, а використаний білий колір лише підкреслює завершеність. Зауважимо, що в поезії “Я дуже тяжко вами відболіла...” наявне ще одне протиставлення, але, оскільки воно є достатньо дистантним, простому пошанувачу творчості Ліни Костенко важко зрозуміти, що вся комунікативна мета твору якраз і полягає в чіткому протиставленні життя, переповненого взаємним коханням, коли воно – це “казка днів”, “світлий сон”, і етапу життя, коли кохання, на жаль, згасло і це – “будень”.

Ліна Костенко дуже любить природу, бо тільки з деревами можна “поговорити мовчанням”, почути вранішній “голос горлиці”, “втєкти у глухомань” від усього світу і побути там наодинці з собою; і, як зазначає письменниці, вона – це “дерево, це сніг, це все, що я люблю. / І, може, це і є моя найвища сутність”. Саме тому, мабуть, свої почуття Л. Костенко порівнює зі стихіями природи, не перестаючи при цьому грати на контрастах: “Оце дожилася – з бурі та з клекоту, / оце дожилася – до сліз, до лепету. / Всесвіт. Проблеми. Трагедій поденщина. / А я закохалась. Сказано – жєнщина” [1, 39]. По-перше, зауважимо, що письменниці знову послуговується антиноміями “буря, клекіт – сльози, лепет” для протиставлення почуттів вільної жінки, яка знаходиться в пошуку кохання і тоді уподібнюється нестримній стихії – бурі. І лише справжнє почуття здатне приборкати цей вир емоцій, коли вони перетворюються на “лепет” – мову, притаманну маленьким дітям. Але цим не вичерпується майстерність у використанні антитез: кохання протистоїть “проблемам” і “поденщині”. І якщо раніше кохання в житті письменниці перетворювалось в будень, то зараз навпаки – воно розвіює буденність. Однак, у межах поетичної строфи використано також і фразову анафору “оце дожилася...”, призначенням якої є об’єднання тексту в єдине ціле, надання континуальної неперервності поетичним роздумам.

В інтимних почуттях між закоханими не може бути таємниць. Тому лірична героїня поезії “Я хочу знати, любиш ти мене...” звертається з таким питанням до свого обранця: “Чи ти за мене душу віддаси, / чи розміняєш суєтно і дрібно?” [1, 46]. Антиномічними тут постають фразема “душу віддаси-розміняєш дрібно”, адже душа – “не бутафорський плід” – це цілісна субстанція, яку не можна розчленувати на дрібниці – атоми.

У творчості Ліни Костенко часто трапляються поезії, наскрізь просотані, просякнуті антиномічними відношеннями і лексемами, одну з яких варто влести у тло цієї наукової розвідки: “Життя іде по “Гаусовій шляпі”: / отак от “здраслуй”, а отак – “прощай”. / Прощай, прощай, чужа мені людино! / Ще не було ріднішого, як ти” [1, 47]. Перші антиномії втілені в етикетних формулах “здраслуй-прощай”, але вони, в свою чергу, є метафорами-символами початку і кінця стосунків. Контрарні антоніми “чужа людина – рідніший” також створюють загальне контрастне тло поезії.

Своєрідною “сповіддю” української поетеси можна вважати поезію “Між іншим”, де розкривається головний принцип її життя, до якого Л. Костенко закликає й нас – “бути взаємно красивими”. Однак, створюючи “автопортрет”, Ліна Костенко знову ж таки звертається до антиномічних лексем “красива-ніяка”, “дурна-добра”: “...я для тебе буду красивою, / а для когось, може, й ніякою...”; “А між іншим, якщо відверто, то була я дурною й доброю” [1, 48]. І якщо в першій цитаті мова йде про зовнішню красу письменниці, то друга свідчить про її критичну оцінку внутрішніх якостей. Найбільш кульмінаційним протиставленням, звичайно, виступають метафори “захлинатись лихом – забинтована білим сміхом”: “І не знало міщанське кодло, / коли я захлиналась лихом, що душа між люди виходила / забинтована білим сміхом” [1, 48]. Звичайно, такі несумісні явища, як лихо й сміх, можуть поєднатися лише в житті стійкої й мужньої жінки, яка своєю міцністю духу не поступиться й наймужнішим чоловікам.

Завершити цю наукову розвідку нам хотілося б поезією Ліни Костенко “І знову пролог”. Це видається досить символічним, бо, очевидно, безкрає поетичне море, утворене осягненням світу письменницею, неможливо вичерпати, тому ця стаття стане прологом для наступних наукових пошуків. Ще раз підкреслимо: думки письменниці, викладені в зазначеній поезії, переплетені антиноміями, серед яких найяскравіші – це “щастя-біда”, “дощ-сонце”, “ранок-ніч” тощо. І, звичайно, акцентуємо увагу на поєднанні цих прийомів з темпоральною градацією і фразовою епіфорою: “Маю день, маю мить, / маю вічність собі на остачу. / Мала щастя своє, проміняла його на біду. / Голубими дощами сто раз над тобою заплачу. / Гіацинтовим сонцем сто раз над тобою зйду” [1, 62].

Як видно, аналіз інтимної лірики Ліни Костенко, зокрема ролі та особливостей використання антиномічних лексем, переконує нас у тому, що контрасти, створені лексемами, дозволяють виокремити певне явище із низки подібних і увиразнити його розуміння на основі різкого протиставлення понять та явищ.

Література:

1. Костенко Ліна. Триста поезій. Вибрані вірші / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 416 с.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, которими ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон: пер. с англ. / под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
3. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы: изд. 2-е, доп. / Т.В. Цивьян. – М.: КомКнига, 2005. – 280 с.

Арбузова Н. В.

старший преподаватель

Таврическая академия

Крымского федерального университета

имени В. И. Вернадского

МОДЕЛИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ШВЕЙЦАРИИ

Ключевые слова/Keywords: «лингва франка»/«lingua franca», билингвизм/bilingualism, мультилингвизм/multilingualism, языковой репертуар/language repertoire, английский язык в Швейцарии/Swinglish.

Интерес к английскому языку как языку международного общения имеет ряд закономерностей и характеризуется социальной обусловленностью. Важное значение имеет анализ основных моделей функционирования английского языка в Швейцарии, так как данное исследование позволяет расширить базовые характеристики лингвистического ландшафта в коммуникативном просторе Швейцарии.

Английский язык для особых целей наиболее активно используется в Швейцарии в сфере науки и образования – это язык научных диссертаций, трактатов, медицинских, естественных, социальных и экономических дисциплин, однако интересен тот факт, что филологические, юридические и теологические дисциплины менее подвержены влиянию английского языка. Данный аспект аргументируется различной степенью способности Швейцарии представлять науку на международном уровне.

В немецкоязычной части Швейцарии практически не существует ограничений, препятствующих свободному функционированию английского языка как L2, однако во франкоязычных и в особенности италияязычном кантонах наблюдается прямо противоположное явление.

У. Дюрмюллер находит объяснение данному лингвистическому феномену в корреляции между относительной открытостью принятия английского языка («relative openness towards English» [1]) и статусом большинства/меньшинства языка территориального («majority/minority status of the territorial language» [1]). Представленная зависимость выражается в следующем: чем больше языковая территория и чем больше носителей территориального языка имеет последняя, тем ярче выражена готовность принимать английский язык как L2. В свою очередь, справедливо и обратное замечание: чем меньше языковая территория и чем меньше число носителей территориального языка на этой территории, тем сложнее происходит адаптация английского языка в местном языковом репертуаре. Однако на сферу научных исследований вышеописанная закономерность особого влияния не оказывает.

Формально английский язык функционирует как L3 или в статусе «de jure» [1], но фактически – как L2 или в статусе «de facto» [1]. В связи с этим У. Дюрмюллер предлагает две модели функционирования английского языка в Швейцарии:

1) a repertoire with English as a foreign language in third position (швейцарский языковой репертуар с английским как L3)

German-speaking Switzerland, French-speaking Switzerland, Italian-speaking Switzerland (немецкоязычная Швейцария, франкоязычная Швейцария, италоязычная Швейцария)

L1: Mother tongue German French Italian (родные языки – немецкий, французский, итальянский)

L2: National language French German German/French (национальные языки – французский, немецкий, немецкий/французский)

L3: Foreign language English English English (иностранный язык – английский)

2) a repertoire with English as a national lingua franca (швейцарский языковой репертуар с английским как национальным «lingua franca»)

German-speaking Switzerland, French-speaking Switzerland, Italian-speaking Switzerland (немецкоязычная Швейцария, франкоязычная Швейцария, италоязычная Швейцария)

L1: Mother tongue German French Italian (родные языки – немецкий, французский, итальянский)

L2: lingua franca English English English («lingua franca» – английский язык) [2].

Представленные модели функционирования английского языка в Швейцарии нередко конкурируют между собой. Так, английский чаще предпочитается как средство коммуникации одному из национальных языков Швейцарии в том случае, если один из говорящих не хочет или не может вести беседу на одном из национальных швейцарских языков.

Данная ситуация возможна, если оба субъекта коммуникации владеют английским в достаточной для осуществления общения компетенции, то есть если в их индивидуальном языковом репертуаре английский язык смещается к L2 позиции функционирования. Описанное явление замены составляющих языкового репертуара в большей степени характерно для молодежи.

Таким образом, согласно данным департамента образования языковой репертуар среднестатистического швейцарца состоит из одного национального языка (часто, но не обязательно родного языка) и второго национального и/или английского языка.

Общеизвестным является факт того, что швейцарцы мультилингвальны, но по обобщенному мнению Р. Бихзеля, У. Дюрмюллера и Р. Гироа Швейцария едва ли функционально билингвальна в отношении местных языков, поэтому единый «lingua franca», например, английский, смог бы развить предпосылки для более расширенного общения.

Швейцария, будучи квадрилингвальным государством, превращается в билингвальное (немецко-французское), где статус итальянского и ретороманского языка приравнивается к национальным языкам меньшинств. Назначение английского в Швейцарии на современном этапе развития описывается с позиций языка-связки («join» [1]) в репертуаре носителей немецкого и французского языков, занимая, тем не менее, позиции L2 и оставляя позиции L3 для второго национального языка.

Следовательно, вне всяких сомнений, в индивидуальном языковом репертуаре швейцарцев английский язык не сможет затмить немецкий, французский и итальянский в тех кантонах, где последние функционируют в качестве L1, но английский заменяет эти языки, функционирующие как L2. В связи с этим, важно разграничи-

вать такие понятия, как языковой репертуар индивида и языковой репертуар нации, где L1 и L2 выступают все же немецкий и французский языки.

Литература:

1. Urs Duermueller. Department of English. University of Bern. Switzerland. Models for Multilingual Talk in Europe: [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://duermueller.tripod.com/Englishonly.html>. (Дата обращения: 10.02.2015).
2. Urs Duermueller. University of Bern. English in Switzerland: From Foreign Language to Lingua Franca? [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://duermueller.tripod.com/ECH.html>. (Дата обращения: 10.02.2015).

Борус З.А.

Доцент кафедры английской филологии
Адыгейского государственного университета (Майкоп, РФ.)

Ягумова Н.Ш

Доцент кафедры английской филологии
Адыгейского государственного университета (Майкоп, РФ.)

**МЕДИЦИНСКИЕ ТЕРМИНООБРАЗОВАНИЯ С СОМАТИЧЕСКИМ
КОМПОНЕНТОМ В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ
MEDICAL TERMINOLOGY WITH THE PARTS OF THE BODY NAMES
IN THE RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

Abstract

Globalization pushes up new problems to be solved to avoid breakdowns in communication.

The article deals with a contrastive analysis of medical terminology with the names of the parts of the body as a component in the semantic and structural perspective. The study is focused on national word-formation and word combination specific features of two typologically different systems – Russian and English.

Процессы глобализации ставят новые проблемы, пути решения которых помогают избежать непонимание в процессе межкультурной коммуникации.

В статье дается контрастивный анализ медицинской терминологии с соматическим компонентом в семантическом и структурном аспектах. Центральной проблемой является выявление особенностей словообразования и образования словосочетаний двух разносистемных языков – русского и английского.

Ключевые слова: терминология, соматизмы, контрастивный, семантический, структурный.

Keywords: terminology, parts of the body, contrastive, semantic, structural.

В современных условиях глобализации научного знания актуальной остается проблема взаимопонимания и успешной коммуникации между членами одного общества и народами разных стран мира. Динамизм формирования глобального информационного поля ведет к не менее динамичным языковым изменениям, результатом которого является все большее обогащение специальной лексики.

Термины выражают понятия, необходимые определенному языковому сообществу для развития когнитивных процессов коммуникации, их отличает социальная значимость для профессионального общения и передачи знания. Они вербализуют логическую модель определенной системы знания, обозначают наиболее важные ментальные объекты и выступают в качестве основных когнитивных ориентиров в рамках этих систем [2, с 74].

В. Ф. Новодранова отмечает, что термин репрезентирует особую структуру знания, интегрирующую как знания об определенном фрагменте мира, о ментальных формах его отражения в сознании, так и о языковых формах его репрезентации [3, с. 69].

В.П. Даниленко, замечает, что «терминам-словосочетаниям отдается предпочтение в силу того, что они способны с наибольшей полнотой отразить необходимые отличительные признаки именуемого понятия» [1, с.132].

Язык медицины – это активно функционирующий язык, имеющий огромную социальную значимость в жизни общества. Медицинская терминология является носителем информации, инструментом познания в сфере медицины, обозначает явления и процессы, коммуникативно и когнитивно значимые в медицинском пространстве. Она занимает особое место среди развивающихся систем терминологической лексики; она сохраняет, преобразует профессиональные знания, которые специалист-медик использует в процессе коммуникации.

На современном этапе развитие медицины характеризуется актуализацией международного профессионального общения и интенсивным развитием профессиональной коммуникации. Это, в свою очередь, влечет за собой повышенный интерес к изучению медицинской терминологии, а также способствует повышению интереса к английскому подъязыку медицины в рамках медицинского дискурса.

Одними из тех, труды которых внесли неоценимый вклад в современное терминоведение были основоположники – О. Вюстер и Д.С.Лотте, а также их последователи – О.С.Ахманова, Г.О.Винокур, Б.Н.Головин, В.М.Лейчик, В.А.Татаринов и многие другие.

Поскольку основной задачей медицины является познание процессов, происходящих в организме человека, с целью сохранения и укрепления его здоровья, нам представляется невозможным рассматривать соматизмы – части тела человека и животного – вне связи с медициной.

Основной задачей в данной статье является контрастивное описание медицинской лексики с соматизмами как яркой лексической универсалии, представленной в двух разносистемных языках в семантико-структурном аспекте. В связи с антропоцентрическим подходом к языку контрастивные исследования определенных лексических групп, представленных в разных языках, являются приоритетными, поскольку позволяют выявить сходства и различия в структурно-семантической организации этих объединений.

Материалом исследования послужили медицинские термины с соматизмами, извлеченные из одноязычных и двуязычных медицинских словарей и справочников методом сплошной выборки.

Русская терминология с точки зрения семантики представлена:

а) названиями заболеваний: *‘аккомодация глаза’, ‘агнозия пальцевая’, ‘аплазия ногтей’, ‘кариес зуба’, ‘агнозия на лица’, ‘инкарнация ногтя’, ‘панариций ногтевой’, ‘вальгусная стопа’, ‘порок сердца’;*

б) обозначением некоторых отклонений в организме человека: *‘волосы вросшие’, ‘волосы кольчатые’, ‘зубы конвергирующие’, ‘зубы сверхкомплектные’;*

в) лекарствами: *‘зубные капли’, ‘глазные капли’, ‘ушные капли’;*

г) рефлексам: *‘рефлекс губоподбородочный’, ‘рефлекс коленный’, ‘рефлекс небно-сердечный’;*

д) названиями медицинского оборудования: *‘аппарат для гипотермии желудка’, ‘аппарат искусственной почки’, ‘глазной измеритель’, ‘зонд глазной конический’, ‘ножницы глазные’, ‘заглушитель ушной’;*

е) видами деятельности, связанными с лечением: ‘альтернация сердца’, ‘вентиляция легких’, ‘дефибриляция сердца’, ‘резекция желудка’;

ж) названиями специалистов – медиков: ‘зубной техник’.

С точки зрения структурной организации можно отметить способы и продуктивные словообразовательные модели медицинской терминологии с соматизмами в русском языке.

Проведенный анализ способов медицинского терминообразования в русском языке показал, что:

а) иногда встречаются композитные производные: ‘головокружение’, ‘косоглазие’, ‘ногтоеда’;

б) некоторые композитные производные образуются при помощи суффикса – *ость*: ‘косоглазость’, ‘кривоглазость’, ‘тугоухость’, ‘хромоногость’, ‘волосатость’;

в) иногда в качестве первого компонента в композитных производных выступает прилагательное, обозначающее величину: ‘короткоголовость’, ‘коротконогость’, ‘короткопалость’;

г) наиболее частотными являются терминосочетания с прилагательными, которые встречаются как в препозиции: ‘головная водянка’, ‘зубной камень’, ‘глазной электромагнит’, так и постпозиции: ‘глаз кистозный’, ‘зонд зубной’, ‘ножницы реберные’, ‘лицо нефритическое’, ‘мигрень глазная’; некоторые из них имеют уточняющее значение: ‘дефибриляция сердца медикаментозная’, ‘акушерские щипцы кожно-головные’, ‘зонд глазной цилиндрический’, ‘нож копьевидный глазной’;

д) в некоторых прилагательных, обозначающих похожесть на что-то, в качестве форманта используются аффиксоиды: – *образный*: ‘ноготь блюдообразный’, ‘лицо маскообразное’, ‘пальцы молоткообразные’, и – *видный*: ‘грудная клетка килевидная’, ‘зубы шиловидные’;

е) в состав некоторых терминосочетаний входит глагольная основа: ‘вросший ноготь’, ‘выворот века’, ‘захват ритма’, ‘пальцы пружинящие’, ‘пальцы щелкающие’.

В русской медицинской терминологии наблюдается интерес к метафоре, что, очевидно, объясняется проблемой соотношения образного и логического мышления и языка: ‘глаз меланхолика’, ‘глаза куклы’, ‘барабанные пальцы’; в некоторых примерах наблюдается сравнение с животными: ‘волчья пасть’, ‘заячья губа’, ‘зубы тапира’, ‘лицо птичье’, ‘паучьи пальцы’.

Несмотря на то, что компрессия отличается информативной емкостью, удобством произношения, легкой запоминаемостью термина, в русской медицинской терминологии рассматриваемой группы она занимает незначительное место: ЖЕЛ ‘жизненная емкость легких’, ПЖЖ ‘поджелудочная железа’, СДС ‘синдром диабетической стопы’.

Рассматриваемая медицинская терминология представлена также эпонимической лексикой (эпоним – термин, образующийся в результате участия имени собственного наряду с именем нарицательным в обозначении научного понятия): ‘Бехтерева симптом большого пальца кисти’, ‘зуб штифтовой Ильиной – Маркосян’, ‘резекция коленного сустава по Корневу’.

Рассматриваемая в работе английская медицинская терминология с соматизмами представлена:

а) названиями заболеваний: *acute ear* ‘острый катаральный средний отит’, *handicraft spasm* ‘профессиональная судорога’, *bilious headache* ‘мигрень’, *luxus heart*

‘делатация и гипертрофия левого желудочка сердца’, *lumpy jaw* ‘актиномикоз челюсти’, *face-ache* ‘невралгия лицевого нерва’, *lazy eyes* ‘затуманенное зрение’;

б) обозначением некоторых отклонений в организме человека: *tower head* ‘башенный череп’, *scroll ear* ‘свернутое ухо’;

в) симптомами: *shoulder-hand syndrome* ‘синдром плеча (разновидность постинфарктного синдрома)’, *jaw winking* ‘симптом гунна’, *strawberry tongue* ‘«земляничный» язык (при скарлатине)’, *parchment-face* ‘пергаментная» кожа’;

г) названиями медицинского оборудования: *fetal heart detector* ‘прибор для контроля сердцебиения плода’, *round nose bliers* ‘зуботехнические круглогубцы’, *device for arm extension* ‘устройство для вытяжения руки’, *head-bandage* ‘повязка-чепец’, *leg-holder* ‘ногосдержатель’, *ear-brush* ‘аппарат для промывания ушей’;

д) видами деятельности, связанными с лечением: *eye-glass* ‘глазная ванночка’, *mouth-wash* ‘полоскание для рта’, *eye-wash* ‘глазная примочка’;

е) названиями специалистов – медиков: *eye-surgeon* ‘окулист’.

Открытия, совершенные в медицине в XX веке пополнили терминологию английского языка новыми терминами: *replantation of tooth* ‘реплантация зуба’, *transplantation of heart* ‘трансплантация сердца’, *transplantation of kidneys* ‘трансплантация почек’.

Говоря о способах образования этой группы слов, следует отметить, что медицинская терминология английского языка образуется:

а) словосложением, причем части сложного слова соединяются либо простым соположением основ: *handbarrow* ‘носилки’, *earreach* ‘расстояние ясного слуха’, *handpiece* ‘наконечник для бормашины’, *handwash* ‘средство для обработки рук (хирурга)’, либо при помощи дефиса: *knee-jerk* ‘коленный рефлекс’, *face-ache* ‘невралгия лицевого нерва’, *left-handedness* ‘леворукость’;

б) либо она представляет собой словосочетание, состоящее из определителя и определяемого слова; определитель может быть выражен:

1) существительным: *wall eye* ‘расходящееся косоглазие’, *hammer toe* ‘молоткообразный палец стопы’, *leg support* ‘опора для ноги’;

2) прилагательным: *bilious headache* ‘мигрень’, *hairy heart* ‘волосатое сердце’, *hairy tongue* ‘«черный» язык’, *quiet lung* ‘искусственный коллапс легкого (во время операции)’, также встречаются прилагательные со значением цвета: *white mouth* ‘молочница’, *white of the eye* ‘склера’, *blue bag* ‘мастит’;

3) либо причастием настоящего времени: *hanging heart* ‘сердце астеника’, *impinging tooth* ‘травмирующий зуб’, или причастием прошедшего времени, стоящим в препозиции к определяемому им существительному и составляющим с ним тесный комплекс: *joined teeth* ‘шинированные зубы’, *decayed tooth* ‘кариозный зуб’, *webbed toes* ‘синдактилия пальцев стопы’, *clubbed fingers* ‘барабанные пальцы’;

в) встречаются предложные сочетания с предлогом *of*: *deviation of eye* ‘девиация глаза’, *distortion of face* ‘деформация лица’, *avulsion of tooth* ‘травматический вывих зуба’;

г) иногда обращаются к метафоре: *hammer finger* ‘молоткообразный палец’, *eggshell nail* ‘тонкий ноготь’, *nut meg liver* ‘мускатная печень’; в некоторых метафорических терминах встречаются названия животных: *turtle-back nails* ‘ногти Гиппократы’, *dog nose* ‘гунду’ (состояние после перенесенного инфекционного заболевания), *tabby-cat heart* ‘тигровое сердце’, *mouse-tooth forceps* ‘зубчатый пинцет или зажим’;

д) используются синонимичные термины: *jimmy legs = jitter legs* ‘синдром перемещающейся хромоты’, *wandering kidney = movable kidney* ‘блуждающая почка’, *sulcated tongue = scrotal tongue = wrinkled tongue* ‘бороздчатый язык’, *twisted neck = stiff neck* ‘кивошея’, *hammer nose = rum nose* ‘шишковидный нос’;

е) также эпонимы, которые не так многочисленны: *Hippocratic fingers* ‘ногти Гиппократ’, *Derbyshire neck* ‘зоб’ (Derbyshire – топоним);

ж) полные словесные термины, которые образуются при помощи компрессии: *LK (left kidney* ‘левая почка’), *RK (right kidney* ‘правая почка’);

Таким образом, контрастивный анализ медицинской терминологии в разносистемных языках, к которым относятся русский и английский, выявил, что существует много общего в наименованиях и способах образования данного пласта лексики.

С точки зрения семантики медицинские термины в русском и английском языках представлены довольно разнообразно: они охватывают названия заболеваний, лекарств, медицинского оборудования; отражают некоторые отклонения в организме и внешнем облике человека; виды деятельности, связанные с лечением.

Анализ структурных моделей медицинского терминообразования с соматическим компонентом обоих языков выявил следующее.

Медицинский термин может быть представлен одним словом, причем соматизм может стоять как в начале: ‘*волосатость*’, *headache* ‘головная боль’, так и в конце: ‘*косоглазие*’, *wryneck* ‘кивошея’. Части сложного слова соединяются либо простым сложением основ: ‘*кивошея*’, *handbarrow* ‘носилки’, либо при помощи дефиса (в английском языке): *knee-jerk* ‘коленный рефлекс’, *sugar-icing liver* ‘засахаренная печень’.

Наряду со словосложением отмечается явное преобладание двухкомпонентных атрибутивных терминологических словосочетаний:

‘*ноготь гипертрофированный*’, ‘*лицо микседематозное*’, *leaky heart* ‘эндокардит’, *bicipital rib* ‘шейное ребро, слившееся с первым ребром’,

причем, некоторые прилагательные имеют дополнительное, уточняющее значение, модифицирующее их базовое коннотативное значение: ‘*гранулема носа гангренозная*’, ‘*аккомодация глаза внутрикапсулярная*’, *median canaliform dystrophy of the nail* ‘каналообразная срединная дистрофия ногтей’, *excessive attrition of teeth* ‘патологическая стираемость зубов’.

В английском языке, в отличие от русского, встречаются прилагательные со значением цвета: *blue bag* ‘мастит’, *white mouth* ‘молочница’, а также синонимичные пары: *running eye = watery eye* ‘слезящийся глаз’, *wooden-shoe heart = boot-shaped heart* ‘сердце в виде деревянного башмака’.

Так же, как и в русском языке, в английском языке наблюдается обращение к метафоре, которая используется для примерного описания явления путем сравнения его с хорошо известным предметом: ‘*ноготь ложкообразный*’, ‘*веретенообразные волосы*’, *stone heart* ‘панцирное сердце’, *doll's eye eye sign* ‘симптом кукольных глаз (при паркинсонизме)’, причем иногда используется название животного: ‘*зубы манура*’, ‘*лицо рыбе*’, ‘*паучьи пальцы*’, *owl's eye cell* ‘цитомегавирусное поражение клетки’, *hare's eye* ‘заячий глаз’.

Для обоих рассматриваемых языков характерно использование эпонимов: ‘*Бехтерева лопаточно-плечевой рефлекс*’, ‘*резекция костей предплечья по Богданову*’;

Hippocratic fingers ‘ногти Гиппократата’, а также компрессия: *СДС* ‘синдром диабетической стопы’, *RK* – *right kidney* ‘правая почка’.

В заключение отметим, что с точки зрения типологических особенностей соматизмы являются мощным стимулятором медицинского терминологического образования в русском и английском языках. Проведенный контрастивный анализ позволил выявить семантическую наполненность медицинских терминологических образований, регулярность отдельных словообразовательных и структурных моделей и определить тенденции в их развитии.

Литература

1. Даниленко, В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. М.: Наука, 1977. – 246 с.
2. Лейчик, В. М. О языковом субстрате термина / В. М. Лейчик // Вопросы языкознания. М., 1986. – № 5. – С. 87-97.
3. Новодранова В.Ф. Когнитивная карта науки / В.Ф. Новодранова // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: сб. материалов. – Тамбов, 2006. С. 69 – 70.
4. Новый англо-русский медицинский словарь / Под общ. ред. В.Л. Ривкина, М.С. Бенюмовича. – АБВУ Press, 2009.
5. Словарь медицинских терминов онлайн – Доступен:
6. <http://medicinskie-terminy.slovaronline.com/>

ХАРАКТЕРНІ РИСИ КОМП'ЮТЕРНОГО СЛЕНГУ МОЛОДІ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ

Ключові слова: комп'ютерний сленг, професійний термін, англіцизм, словотвір.
Keywords: techspeak, industry word, Anglicism, word-formation.

Досліджуючи лексичні одиниці комп'ютерного сленгу молоді, слід відзначити, що згадані слова, беззаперечно, відносяться до професіоналізмів, зокрема жаргонізмів та не внормованих термінів. При розгляді лексики комп'ютерного сленгу в діяхронії виявилось, що швидкість зміни її складу набагато випереджає не лише швидкість зміни загального складу лексики німецької мови, а й багатьох професійних і групових сленгів. Якщо в будь-якому іншому слензі слово може існувати протягом десятиліть, то в комп'ютерному лише за минуле десятиліття бурхливого технічного прогресу з'явилося і зникло з ужитку чимало слів. Рухомість лексики зумовлена, в першу чергу, екстралінгвальними причинами. Оскільки кожне молоде покоління хоче відрізнятись і від попереднього, і від більш старших молодих людей, воно вводить у свій лексикон власне кодування загальновідомих понять. У результаті за тими словами, які люди вживають у мові, можна визначити «з якого вони часу» [1; 6-7]. З іншого боку, оновлення комп'ютерної техніки і програм спричиняє зміни у складі слів сленгу.

Слід зазначити, що сленгізми часто виявляються похідними від професійних термінів – назв тих речей та явищ, які краще відомі фахівцям, ніж іншим частинам суспільства. Від професійної термінології програмістів сленг відрізняється емоційним фарбуванням і деякою розмитістю значень слів, не характерними для термінів. Як правило, сленгізми виступають як стилістичні синоніми професійних термінів. Емоційна лексика програмістів відрізняється від німецької розмовної мови та просторіччя «заикленістю» на реаліях світу комп'ютерів. Явища, що не відносяться до цього світу, не спонукують програмістів давати їм жаргонні назви.

Деякі професійні галузі настільки швидко відкривають нові межі розвитку та знаходять застосування серед молоді, що процес онімення лексики або взагалі не відбувається, або просто не існує німецьких синонімів.

Німецька мова у сфері комп'ютерних технологій піддається великому впливу з боку англійської мови. Панування англіцизмів зумовлене: по-перше, пануванням в усьому світі англійської термінології, котра пов'язана із домінуванням на світовому ринку американських фірм, які виготовляють комп'ютери та програмне забезпечення до них; по-друге, модою на англійську мову в молодіжному середовищі та в суспільстві загалом, що призводить до засмічення німецької мови англійськими словами; по-третє, досить високим рівнем освіти людей, які зайняті у цій сфері діяльності. З одного боку, мова повинна зберігати свою сутність, характерність, але з іншого, спроби ізолювати мову від запозичень можуть зупинити її розвиток, зробити її менш яскравою та насиченою.

Формуючись під безпосереднім впливом англійської мови, німецькомовний комп'ютерний сленг вбирає в себе значну частину англомовної термінології у вигляді транскрипцій і транслітерацій. Однак, дуже часто англійські запозичення не обов'язково проходять через стадію інтерференції. У більш радикальних молодіжних групах при появі нових понять, тобто неологізмів, увага приділяється створенню німецького відповідника з метою посилення форми вираження. Проте серед школярів та студентів, основних носіїв комп'ютерного сленгу, в більшості випадків іншомовне слово залишається у початковій формі. При цьому зберігається не лише написання, а і його англійська вимова. Тому можна в цілому стверджувати, що креативність серед молоді при створенні нових слів явно зменшилась [1].

Так, словотворчий процес у німецькому комп'ютерному слензі зводиться до мінімуму. Якщо запозичене, а скоріш, перейняте з англійської мови слово є іменником, то його просто починають писати з великої літери, як це і властиво всім іменникам німецької мови: *Crash* – потухнути, *Character* – гравець, *Refresh Button* – команда „Обновити”.

Окрім цього, продуктивним способом словотвору одиниць інших частин мови є афіксальний: *laden* – качати, *einloggen* – залогінитись, *verbuggt* – кривий.

Серед усіх проаналізованих одиниць частка тих, які представляють собою істинно німецькі найменування, складає меншість: *Kiste (der Computer)* – тачка, *Bierdeckel (CD-ROM)* – сидюк, *Leitseite* – (Homepage) – хомепага; *Daddeln, zocken (Computerspiele veranstalten)* – шпілити, гоцатися; *Fortschrittsbalke* – індикатор виконання.

Несправедливим буде, однак, оминати ряд німецьких лексичних одиниць, які утворені на основі метафори, а отже представляють особливий інтерес для розгляду: *Blechotto, Kiste, Eimer* – металевий Іван, кейс, тазік (комп'ютер); *Datenzäpfchen, Speicherstift* – затичка для даних, олівець для зберігання інформації (флешка); *Schnecke, Strudel, Klammeraffe* – равлик, завиванець, мавпа (символ @).

На основі проведеного аналізу україномовних лексикографічних джерел молодіжного сленгу можна стверджувати, що український комп'ютерний жаргон, який так само похідний від комп'ютерних термінів і жаргонних слів англійської мови, характеризується великою розмаїтістю форм, розвиненими синонімічними і словотворчими рядами, незрівнянно більш високим емоційно-експресивним забарвленням, ніж англійський, а як наслідок і німецький [2]. При цьому основна маса слів містить жартівливо-іронічну, негативну оцінку. В англійському комп'ютерному жаргоні переважає метафоричний і метонімічний перенос, не пов'язаний, як правило, із словотворчими діями, а сама виразність слів значно нижча. Багато жаргонних виразів не виходять за рамки літературної норми:

Compi – комп, компик, компухтер, контупер, компостер, цомпутер.

Запозичення лексем з англійської мови користувачами комп'ютерного сленгу є інтенсивним і творчим процесом. Чисті запозичення шляхом транслітерації та транскрибування трапляються масово, але в кількісному відношенні поступаються запозиченням, які супроводжуються іншими словотвірними процесами. Відомі лише поодинокі приклади сленгізмів, які повністю зберегли свою англійську вимову (фіча (сленг. feature) “функція, особливість (програми)”).

Дуже часто комп'ютерна сленгова лексика утворюється шляхом перекладу англійського професійного терміну українською мовою. У цьому випадку лексики

набувають нового змісту зі зниженим стилістичним забарвленням, що досягається за допомогою:

1) використання суфіксів зниженої емоційної маркованості:

–уха – *аплікуха* (прикладна програма);

–юк – *сідюк* (сідіром), *пісюк* (персональний комп'ютер);

–ло – *файло* (файл);

2) використання здрібно-пестливих суфіксів:

тазик, *компик* – комп'ютер, *хом'ячок* – комп'ютерна миша;

2) застосування метафори, метонімії, синекдохи:

чайник (недосвідчений програміст);

ящик, *гроб*, *тачка* (комп'ютер);

3) шляхом фонетичного спотворення та асоціативного варіювання – явище фонетичної мімікрії – словам, що не мають семантичного мотивування, властиві окремі морфо-фонетичні збіги із загальноживаними словами і професійними термінами програмістів [3]:

компхутер, *контупер*, *компостер* – Computer;

сиди-Ромка – CD-ROM;

хом'як – Homepage.

Той факт, що англійські слова не просто входять до комп'ютерного сленгу, а й отримують у ньому морфологічне оформлення, прагнуть українізуватися, говорить про здатність української мови поглинати і перероблювати різномірний мовний матеріал. Паралельний процес утворення сленгових слів із власного українського матеріалу показує, що чужі нововведення – це скоріше гра, змагання молодих носіїв сленгу в дотепності та гострослів'ї. Більшість таких новотворів не залишаються в мові, поступаючись місцем загальноприйнятим частотним лексемам.

Отже, на основі даних тверджень можна зробити висновок, що подана пара мов активно користується англійською термінологією як основним джерелом поповнення комп'ютерних сленгізмів. Однак, український комп'ютерний сленг відрізняється високим ступенем експресивності та зниженим стилістичним забарвленням, у той час як більшість жаргонних виразів англійського та німецького сленгу не виходить за рамки літературної норми.

Література

1. Коломиєц Е. А. Русско-немецкий словарь современного молодежного жаргона: около 2000 слов и выражений / Е. А. Коломиєц. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2005. – 326 с.
2. Харитонов В.О. Комп'ютерний жаргон: класифікація та способи їх утворення / В. О. Харитонов // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського – режим доступу до журн.: [http:// www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/2008_13/1.../48](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/2008_13/1.../48).
3. Шур І. І. Український комп'ютерний сленг: формування і функціонування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / І.І. Шур. – Київ, 2006. – 20 с.
4. Ehmman H. Oberaffengeil: neues Lexikon der Jugendsprache / H. Ehmman. – München: C. H. Beck, 1996. – 159 S.

НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛЕКСИКО-КУЛІНАРНІ ВЗАЄМИНИ

Ключові слова: запозичення, лексико-тематична група, германізм, лексема.

Key words: borrowing, lexical-thematic group, germanism, lexem.

Лексична підсистема мови найвідчутніше реагує на суспільні процеси, оскільки в словах відбивається рівень розвитку народу [5, 3], адже словниковий склад мови тісно пов'язаний із матеріальною культурою носіїв мови.

Мета роботи – з'ясувати взаємовплив української та німецької кулінарної лексики. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1. виявити німецькі лексичні кулінарні елементи в українській мові та українські кулінарні у німецькій; 2. класифікувати виявлені запозичення за лексико-тематичними групами; 3. охарактеризувати передумови та причини взаємних запозичень. Об'єктом дослідження є лексика, пов'язана із галуззю харчування людини. Предметом дослідження є вплив німецької гастрономічної сфери на українську та навпаки. Актуальність дослідження полягає у інтеграції запозичень з усіх регіонів України, а не лише в окремих діалектах.

Запозичення лексики завжди були і залишаються одним із найефективніших джерел поповнення лексичного фонду мови. Зіштовхуючись із новою реальією, мовець мови-реципієнта надає перевагу іншомовному запозиченню, а не описовому звороту задля економії мовних засобів: наприклад книдлі, а не галушки з борошна та домашню тертої і вареної картоплі. Існує багато визначень терміну запозичення, але жодне з них не є вичерпним і всеохоплюючим. Так Л.П. Крисін вважає, що запозичення є процесом переміщення різних елементів з однієї мови в іншу, де під елементами він розуміє одиниці різних ярусів мови – лексики, синтаксису, семантики, морфології, фонології [3, 38]. Проте це визначення передбачає лише механічне переміщення елементів з одного лінгвістичного поля в інше, на відміну від Л. Блумфільда, який розглядає запозичення як певний вид мовних змін [1, 125].

Суспільно-політичні, економічні та культурні контакти, а також міграція населення є вагомими екстралінгвістичними чинниками запозичень у мові. Значним виявився пласт німецьких запозичень в українській мові на позначення побутовізмів, пов'язаних із приготуванням та споживанням їжі. Окремого розгорнутого дослідження із цієї проблематики немає, проте є ряд лінгвістів, які займались вивченням германізмів в українській мові, зокрема Гаврилів О., Гвоздяк О., Костюк Д., Кочерган М., Лопушанський В., Майор О., Меліка Г., Нечаєва Н., Пиц Т. та ін. Вивчення українських запозичень у німецькій мові – тема зовсім недосліджена, крім хіба що декількох праць, присвячених огляду у німецькій мові слов'янських запозичень загалом, зокрема дослідження Йоахіма Германа, Ю.В. Опельбаума, Н. В. Марченко.

Німецько-українські зв'язки сягають досить давніх часів. Ще у пізньому середньовіччі німецькі крамарі торгували худобою, сягаючи кордонів західноукра-

їнського Поділля [7, 45]. Як спільнослов'янські елементи у австрійському варіанті німецької мови мовознавці відзначають такі лексеми як Klobasse, Kolatsche, Powidl, Kren, Haluschka, Mamaliga, Kukuruz. Німецькі колоністи створили ще в XII- XIII ст. декілька „мовних островів“, зокрема на території Закарпаття, Галичини та Буковини. Германізи так вкоренились у лексичну систему української мови, що вже не сприймаються як запозичення, наприклад келих, картопля тощо. Оскільки більшість запозичень припадає на період, коли писемність не була доступною переважній більшості населення, крім того кулінарія входить до сфери побутового спілкування, тому основним шляхом проникнення кулінарних германізмів в українську мову було усне спілкування. Особливості впливу німецького населення на українське виявлялись у побудові житла, пошитті одягу, виготовленні знарядь праці та приготуванні їжі.

Найбільше германізи були поширені на території Західної України. Для Закарпаття характерні дві групи німецького заселення:

1. XII- XIV ст. (1141- 1396 роки);
2. XVII-XIX ст. (1775-1878 роки) [5, 8-9].

Німці заселяли Галичину також протягом двох періодів:

1. XII- XIV ст.
2. XVIII- поч. XX ст. [5, 12].

Для Буковини також характерні два періоди німецького заселення:

1. XIII- XVI ст.
2. 1775-1913 роки [5, 15]

Значну частину запозичень становлять назви десертів та солодкої випічки. 11 слів позначають назви випічки: вафля, гугіль, куха, пампух, плячок, призлі, фанки, шляфрочки, шпіцне, штрудель, цвібак; до десертів відносимо: глазур, гоголь-моголь, бонбон, конфета, марципан, конфітура, мармуляда, два останні слова можна класифікувати як синоніми, хоча у мові-донорі ці два слова мають певні нюанси у значенні (Konfitüre – містить шматочки цілих фруктів, Marmelade – однорідна маса), в українській мові семасіологія слів співпадає, різниця лише у локальному вживанні. Номен „конфета“ пов'язують з італійським „confetto“, який був запозичений через німецьке посередництво. Фонетична зміна відбулась із нім. Strudel. Бойківські говірки фіксують і лексему штрудель, і струцля.

ЛТГ „Рослини“ умовно поділяємо на чотири підгрупи:

1. овочі: артишок, бараболя, карафьол, картопля, квасоля, крумплі, мангольд, мандибурка, морква, паприка, парадицки, редиска, селера, цибуля;
2. фрукти: апорт, бамбара, гранат, денисена, кайзерка, морелі, рабарбар, рислінг, цитрина;
3. прянощі: імбир, кмин, мускат, петрушка, цімес, шафран;
4. гриби: трюфель.

Частина рослин згідно із можливостями клімату та побутовими потребами була інтегрована у сільське господарство українців і до сьогодні належить до важливих аграрних продуктів: картопля квасоля, редис, селера, цибуля тощо. Інша частина є екзотизмами у аграрному плані та імпортується з різних країн: артишок, гранат, імбир, трюфель, цитрина. Деякі лексеми позначають не видове поняття, а сорт, наприклад апорт – сорт яблук, денисена – сорт черешні, морелі – сорт вишні, рислінг – сорт винограду, кайзерка – сорт груші, мангольд – сорт буряка. Назва «паприка» в одних

джерелах подається як запозичення з німецької, в інших – як запозичення з румунської мови. Проаналізувавши декілька припущень, доходимо до висновку, що це опосередковане запозичення з німецької через румунську. Спеція «шафран» походить від с.в.н. «safferan», слово „кмин“ – від д.в.н. „kumīn“, назва „мускат“ потрапила в українську мову із с.в.н. „muskat“ через ст. пол. „muszkat“, петрушка – це запозичення із с.в.н. „petersilije“ виводять від с.в.н. „Картопля потрапила до України через Чехію і Польщу, тому і саме запозичення вважають запозиченням з німецької мови через польську. Слово, яке позначає денотат „картопля“, має у різних регіонах різне позначення: літературне позначення – картопля, територія Закарпаття – бараболя, мандибурка, це видозмінена назва німецької землі Бранденбург, звідки і поширилась картопля. Лексема „квасоля“ (фасоля) фіксується в українських лексикографічних джерелах із XVIII ст., воно запозичене через польське посередництво із с.в.н. До германізмів відносимо також лексему „кайзерка“ (сорт великої солодкої груші), оскільки саме слово „кайзер“ є запозиченням з німецької, до того ж конотативне навантаження якості груші паралельне до конотації німецьких кулінарнімів із компонентом Kaiser-, які означають продукцію вищої якості, тобто королівський (Kaiserbrot, Kaisersemmel).

Серед 21 слова на позначення готових страв 8 лексем називають різні види борошняних страв, а саме: галушка, клецюк, клюска, книдлі, колдуни, крендель, креплик, нудлі; два гастроніми – це позначення перших страв: жур, зупа; вісім лексем позначають різні страви з м'яса, а саме – бігос, зельц, кармандель, паштет, розбрат, шинка, шницель, шовдарь; два броматоніми – назва каші (герштлі, гріз) і одна назва закуски – бутерброт. Здавалось би корінне українське слово „галушка“ дослідники виводять від с.в.н. „galle“. Цей броматонім вперше виявлено у кінці XVI ст., загалом його вважають запозиченням із германських мов.

Групу «Кухонне приладдя» можна умовно поділити на три підгрупи:

1. посуд і прилади для приготування страв: бляха, братура, бритван, друшляк, ринка, фандлик;
2. посуд для споживання та порціонування: гальба, канна, карафка, келих, кофля, румка, танір, шалка;
3. посуд для зберігання рідин: куфа, цебер, цинівка.

Слово «цинівка» у 1472 р. було запозичене у гуцульські та бойківські говірки через пол. «supowу» від нім. „Zinn“, в основі метафоризації лежить позначення сировини, з якої виготовляли цей посуд.

Серед проаналізованих напоїв знайдено лише алкогольні – байца, вермут, вино, мошч, сект, шнапс, що свідчить про те, що у Німеччині через розвинене виноградарство було більш культивоване виробництво спиртних напоїв.

Незначною є кількість запозичень на позначення тваринного світу, а саме п'ять номенів на позначення риби (анчоус, геринг, карп, лакс, марена), одна лексема – назва домашньої птиці (трухан), дві – назви дикої птиці (вальдшнеп, кроншнеп).

В окрему групу ми виділяємо 12 слів, які не належать до жодної ЛТГ: гава (міра масла в 1 літр), легір (солоний розчин для маринування), олай, поташ (харчова сода), рис, родзинка, смалець, тран (риб'ячий жир), фриштик, фус, цукор, шкварок. Слово „рис“ запозичене через російську мову із середньовіснійнімецької. Зовсім незначною є ЛТГ на позначення молочних виробів: магер (збиране молоко), бакштейн (вид твердого голландського сиру). Таку малу кількість номенів на позначення

молочної продукції можна пояснити тим фактом, що в українській мові досить детально розроблена власна система найменувань для обробки молока, оскільки воно було одним із найважливіших продуктів харчування українців.

Серед процесуальної лексики (дієслова) для аналізу ми пропонуємо три приклади: зшумувати (зняти піну (Schaum) з бульйону), фриштиковати (снідати), шкварити (у значенні смажити). Крім цього знайдено ще один дієприкметник нешрептаний (застосовується відносно картоплі, тобто нечищена картопля). За нашими припущеннями повинне існувати дієслово шрептати – чистити картоплю, хоча словники такої лексики не фіксують.

Значну частину становлять опосередковані запозичення. Мовами посередниками є:

- *польська*: апорт, бігос, братрура, бритван, гальба, друшляк, картопля, квасоля, креплики, куфа, куха, мускат, пампук, рабарбар, редиска, родзинка, сект, цинівка;
- *угорська*: герінг, гріз, кнедлики, крумплі, парадички, призлі, танір, фанки, шовдарь;
- *російська*: брункрес, бутерброд, крендель, рис;
- *чеська*: нудлі;
- *ідши*: цімес.

Крім того німецька мова сама була мовою посередником при проникненні запозичень з інших мов в українську, зокрема з латинської мови (гранат, конфітура, кофля, морелі, мошч), італійської (карафьол, конфета, селера), з грецької (мармуляда, олай, фандлик), з французької (бонбон, зупа), з нідерландської (вафлі). Запозиченнями із австрійського варіанту німецької мови (австріяцизмами) вважають слова гутіль, карафьол, книдлі, шницель, штрудель.

Германізми запозичувались українською мовою не лише із сучасної німецької мови. До найдавніших запозичень належить слово «морква» від нім. *Möhre*. Із д.в.н. (750-1050 р.) в українську мову потрапили лексеми жур, кухня, із с.в.н. (1050-1350 р.) – апорт, карп, квасоля, ринка, смалець, шинка.

Кулінарні німецькі лексеми у складі української мови переважно моносемічні, асимільовані до морфолого-синтаксичної системи української мови, здатні до деривації (фриштик – фриштиковати, шрептати – нешрептаний, шкварок – шкварити).

У порівнянні із впливом латинської, французької чи англійської вплив слов'янських мов на німецьку є не настільки значним. Окремих досліджень українських запозичень у німецькій мові практично немає, є лише аналіз слов'янізмів, а саме роботи Йоахіма Германа, Ю.В. Опельбаума, Н.В. Марченко, А.І. Попова. Перші слов'янські запозичення фіксуються у німецькій мові з кінця XI ст. Потік українських запозичень проникав до німецької переважно через письмову мову, як результат перекладу літературних творів, тому ці запозичення мають здебільшого побутовий характер: *Borstsch, Haluschka*.

Говірку колоніальних переселенців, особливо у часи Австро-Угорщини, вважали „острівними німецькими діалектами“ і оскільки вони не повертались на рідну землю, то і назви засвоєних реалій, як і самі артефакти не поширювались у німецькому соціумі. Тому тут можемо говорити про природній вплив української мови не

на німецьку загалом, а лише на німецькі діалекти колоніалістів. Природно, що українська мова не могла в повній мірі впливати на розвиток німецької мови, адже міжмовні контакти обох мов можна охарактеризувати як субстрат, тобто мова корінного населення зазнає значного впливу мови народу, який хоч і не був класичним завоюником (Австро-Угорщина), але створював усі адміністративні та законодавчі передумови для розповсюдження німецької мови. Більшість із виявлених запозичень вважаються на сьогодні архаїзмами. Крім власне українських запозичень є декілька слів, які відносять до спільного слов'янського походження: Graupe (круп), Maline, Jawolenz (ялівець). Багато слов'янських, у тому числі українських запозичень зникло у результаті проведеного у XIX ст. очищення німецької мови від іноземних елементів, тим паче що більшість дублювала автохтонну лексику.

На сьогоднішній день завдяки Інтернет-ресурсу та міграційні процеси деякі українські страви, а відповідно і їх назви відомі німецьким мовцям. Проаналізувавши один із відомих німецьких кулінарних сайтів, ми виявили там такі українізи та українські елементи: Ukrainischer Fischkuchen, Ukrainischer Rote-Bete-Salat, Ukrainischer Borschtsch, Ukrainische Soljanka, Kovbasa, Wareniki, Kutja, Golubzi, Haluschka, Kosakenblut, Karpatka.

Запозичена лексика складає значну частину української мови, серед якої німецькі лексичні елементи через певні історичні, суспільно-побутові та культурологічні передумови відіграють значну роль. Сусідство із німецькими колоніалістами та інші види контактування залишили помітний слід і у сфері харчування. Здебільшого ареал поширення кулінарних германізмів – Західна Україна.

Література

1. Блумфильд Л.М. Язык / Л.М. Блумфильд. – М.: Прогресс, 1968. – 608 с.
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол. О.С. Мельничук (гол. ред) та ін. – К.: Наукова думка, 1983.
3. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л.П. Крысин. – М., 1968. – 207 с.
4. Лопушанський В. М., Пиц Т.Б. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.М. Лопушанський, Т.Б. Пиц. – Дрогобич: Посвіт, 2011. – 124 с.
5. Яценко С.А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII століть / автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.02.01 – українська мова / Сергій Адамович Яценко. – К., 2009. – 27 с.
6. Das Herkunftswörterbuch. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag, 2001, Band 7. – 960 S.
7. Peter Braun. Kulturgeschichte der deutschen Küche. – München: Verlag C.H. Beck oHG, 2008. – 254 S.
8. <http://www.chefkoch.de>

Шабайкович І.В.

аспірантка факультету іноземних мов
Львівського національного університету ім. Івана Франка

СТРУКТУРНІ ТА ТЕМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДРАМАТУРГІЇ КАТРИН РЬОГЛІ

Ключові слова: драматичний текст, медіа, інтермедіальність, маркери зв'язності тексту.

Keywords: dramatic text, media, intermediality, markers of text coherence.

Оскільки взаємозв'язок між тематикою та формами організації новітніх художніх драматичних творів є **актуальним**, мало дослідженим з погляду лінгвістики тексту питанням, **метою** цієї статті є встановлення такого взаємозв'язку на основі аналізу найновіших зразків німецькомовної драматургії.

Об'єктом аналізу є сучасна німецькомовна драматургія, а **предметом** – тексти Катрін Рьоглі – австрійської письменниці, авторки численних радіоп'єс, прозових та драматичних творів.

Для дослідження було обрано драми “worst case” та «Kinderkriegen», що публікувалися в журналі „Theater heute“ у 2009 та 2012 роках відповідно. Як найновіший зразок німецькомовної драматургії, ці драми не лише відображають соціальну атмосферу сучасної Центральної Європи, але також містять нові, ще не досліджені в рамках лінгвістики тексту, форми організації драматичного тексту.

Драматичний текст “worst case” у 4 картинах (Bildern) являє собою дискурс катастрофи. Дійові особи озвучують сценарії апокаліпсису. Однак матеріалом К. Рьоглі для цієї п'єси є не переживання персонажами катастроф, а, власне, розмови про них.

У п'єсі «Kinderkriegen» восьмеро персонажів на протязі 4 актів розгортають тему народження та виховання дітей. Фізично діти серед персонажів драми не представлені, хоча про них і ведуться усі розмови. Це стосується також і хлопчика Генрі, з яким постійно говорить його батько, персонаж – **Der Engagierte**.

На граматичному рівні маркантною ознакою “worst case” є особлива грама-тична організація діалогічного мовлення персонажів. Пасажі, написані в дійсному способі являють собою цитати з фільмів на апокаліптичну тематику, а безпосереднє мовлення персонажів (Figurensprache) відбувається в умовному способі. Рецензент видання „Theater heute“ дає цьому цікаве пояснення, а саме – персонажі не лише говорять в умовному способі – «все їхнє існування видається відносним та сумнівним» („ihre ganze Existenz scheint konjunktivisch geworden“), адже після кінця світу навряд чи залишились би ті, хто б його потім обговорював [11]. Сама ж К. Рьогла пояснює своє вживання умовного способу тим, що «люди вже давно не живуть повністю в першій особі однини» («Wir leben längst nicht mehr zu hundert Prozent in der ersten Person Singular») [10], маючи на увазі проникнення мас-медіа в усі сфери життя, та наслідки їхнього впливу на поведінку людини.

Приклад (1) демонструє змішування способів в рамках однієї діалогічної фази:

1) *DIE EXPERTIN [...], aber mit dieser telefonverbindung habe sie jetzt wirklich nicht gerechnet.*

DER BEFLISSENE (erregt) welche telefonverbindung?

DIE PIEPSTIMME (laut) „stimmt, da ist eine telefonverbindung eingetroffen!“ [6, 4]

З погляду граматики перші репліки повністю зв'язні між собою, а лапки і дійсний спосіб третьої репліки вказують, що йдеться про цитату з фільму. Це може наштовхнути на думку, що через такий чіткий поділ тексту на два способи досягається також його поділ на два рівні сприйняття, кожен з яких є когерентним для себе, а їхній зв'язок між собою – поверховий і сумнівний.

Однак «worst case» – не єдина драма К. Рьогли, в якій авторка працює інтермедіально. В підзаголовку «Kinderkriegen» авторка називає свій театральний текст музичною п'єсою (Musikstück), хоча в передмові зазначає, що музичність твору реалізується через увагу до відсутності її як такої:

2) *Dieses Stück sollte einmal ein Stück mit Musik werden, das war sein Auftrag. Doch wie heute so oft ging die Musik verloren oder etwas verloren oder halb verloren, weil die familienpolitischen Umstände dagegen sprachen. Zurück geblieben ist ein Stück, das die Abwesenheit der Musik ständig bemerken muss. [5, 3]*

До слова, такі потенційні описи того, що могло би трапитись, та все ж не трапилось, часто зустрічаються в авторській мові (Nebentext) театральних текстів не лише К. Рьогли, але й інших сучасних німецькомовних письменників-драматургів [напр., див. 7].

Однак музичність певною мірою таки присутня у творі, і проявляється в наявності хору (Der Chor), монологічні репліки якого розпочинають кожен акт, і є, водночас, цитатами з форумів для матерів.

Інтермедіальність досліджуваного тексту проявляється не лише у зверненні до інтернет-форумів: «Kinderkriegen» перегукується із “worst case” також посиленнями на сцені із гостросюжетних голлівудських фільмів. І хоча в згаданому тексті немає прямих цитат, але, скажімо, поданий нижче пасаж своєю гіперболізацією описаного пародіює схожі сюжетні елементи (сцени) американських фільмів:

3) *Der Engagierte [...] (Zu Henry.) Aber Henry, Du hast ja Schokolade in der Hand. Wo hast du denn die Schokolade her? (Zu den anderen.) Alle geben den Kindern automatisch*

Schokolade, als wären sie Tiere, und niemand denkt an die Folgen! (Zu Henry.) Aber Henry, du hast sie nicht etwa gegessen? (Zu den anderen.) Niemand denkt daran: In diesem Kind könnte ein Allergikerkind stecken. **Rabenmutter** Und? Steckt in ihm ein Allergikerkind? **Der Engagierte** Henry, du musst das wieder ausspucken, sofort. [...] **Rabenmutter** Tatsache ist, wir brauchen einen Arzt! [...] **Der Engagierte** Könnten Sie Platz machen? Mein Sohn bekommt vielleicht einen anaphylaktischen Schock. (Zu Henry.) Henry, du drehst jetzt nicht durch! [...] **Kinderlose** (sieht in Richtung Engagierten.) O Gott, ich kann so was nicht sehen. [...] **Der Engagierte** (man sieht ihn von hinten, wie er ein Kind zu schütteln scheint.) Henry, du beruhigst dich jetzt sofort! (Wird immer heftigen in seinen Bewegungen, nahezu gewalttätig.) [...] **Der Engagierte** (röchelnd) Man muss einen Luftröhrenschnitt versuchen. **Spätberufener** Haben Sie so was überhaupt schon mal gemacht? Wo ist überhaupt Ihr Antiallergikerkit? Haben Sie keine Spritze? Ich meine, heute hat man doch immer ein Notfallset dabei. [...] [5, 11]

Власне, у своїй роботі з кінематографом у драмі за 2012 р. авторка йде ще далі і подає прями посилання на фільми, згадуючи їхні назви:

4) **Spätberufener** Wir können keine Filme mehr gucken. [...] **Spätberufener** Ja, praktisch keine. Sie schafft das nicht mehr, sagt sie. Ich meine, es ist verrückt. Sie zieht sich dauernd irgendwelche Horrorgeschichten rein: Totgeburten, Spätabgänge, plötzliche Kindstode. Was andere Mütter eben so reden. Aber Filme können wir uns keine mehr ansehen. Wir können uns Oliver Stones Wall Street nicht ansehen, weil darin ein Kind gequält wird, wir können keine Roland-Emmerich-Filme mehr angucken, weil Kinder darin arg zerzaust werden, oder gar Star Wars, Silent Hill – eh klar! Aber selbst Die Eleganz der Madame Michel können wir uns nicht ansehen, weil da von Kinder Selbstmord die Rede ist, das ist doch absurd. [5, 10]

На цьому інтермедіальність „Kinderkriegen“ не вичерпується. У 4-й сцені II акту вказуються також назви газет і наведено достовірну газетну цитату:

5) **Bundestagabgeordneter** “Mit dieser Sehnsucht habe ich nicht gerechnet” sagte kürzlich meine Parteigenossin dazu im Tagesspiegel, in der Süddeutschen, in der FAZ. **Spätberufener** Bitte? **BA** Mit dieser Sehnsucht hat sie nicht gerechnet in der Bunten, in der Gala, im Spiegel, in der Bild am Sonntag und natürlich allen in voran, in der Zeit. [5, 10]

Цитата правдива, вона ж є заголовком інтерв'ю із генеральною секретаркою Соціал-демократичної партії Німеччини Андеою Наглес (**Andrea Nahles**) у виданні *Der Tagesspiegel* [9]. К. Рьогла застосувала цитату зі згаданого інтерв'ю, оскільки в ньому головним чином порушуєть тема поєднання генсекретаркою СДП роботи на високій політичній посаді та виховання дитини.

Діалогічній структурі драми «Kinderkriegen» притаманне чергування довгих реплік-монологів з короткими, наближеними до розмовних, репліками. В різних па-сажах тексту зустрічаються як когерентні, так і абсолютно граматично та тематично не пов'язані між собою репліки:

6) **LH:** (...) Sagen Sie, haben Sie meine Frau gesehen? Ich suche schon eine ganze Weile. Sie wissen schon – die neben Ihnen gegessen hat. **BA:** Nein, so leid es mir tut, ich er-innere mich nicht... **LH:** Blonde Haare, nee, Moment mal, hat sie ja gefärbt, also schwarze Haare, rundliches Gesicht, nee, ist auch schmal geworden in letzter Zeit, jedenfalls: Kostüm mit Kleckerflecken. **BA:** Sie müssen entschuldigen, aber neben mir sitzen selten Gattinnen. Ich werde stets neben dem Minister und neben dem Staatssekretär platziert. **LH:** Kleckerflecken, die wollte sie sich eben auswaschen gehen... **BA:** Ach, ich vergaß, ich bin jetzt hier mal ganz privat. Ich zeige mich heute von der privaten Seite. **LH:** Kleckerflecken... **BA:** Das kommt immer gut,

habe ich mir sagen lassen. Erst kürzlich war im Tagesspiegel eine ganze Seite Privatleben von meiner Parteikollegin zu lesen. Wie es für sie ist, Kinder zu kriegen. Oma *Sagen Sie, könnten Sie mal über was anderes sprechen? LH: Ich sage "Kleckerflecken"! Oma* *Eben, eben! BA* (verwirrt, formuliert deswegen allgemein) *Ich finde auch, man sollte Rücksicht nehmen, einerseits ...* [5, 4]

Через порушення граматичної когерентності у наведеному вище прикладі можна було би зробити висновок про неоднорідну тематичну структуру драми. Здається, що часті відхилення персонажів від теми і, таким чином, їхня розмова «кожного про своє» творять неоднорідну структуру із асоціативним зв'язком фраз. З іншого боку задана авторкою вже у заголовку тема батьківства є дуже широкою і містить багато аспектів. До неї безпосередньо чи віддалено можна віднести й роздуми персонажа **Bundestagabgeordneter** про поєднання публічної кар'єрної та приватної сімейної сфер, і репліки **LH**, що виказують в ньому недбалого сім'янина, а також істерики нав'язливого батька-панікера **Der Engagierte**, і ліричні відступи-зізнання **Oma** про те, як вона, відвідуючи доньку, підбирає найдовші маршрути, щоб менше часу провести зі своїми чотирма внуками, так само як і опис бізнесумен **Kinderlose** її нічних кошмарів про дітей в офіційних костюмах та інші численні відступи персонажів, що надають діалогам тексту граматичної незв'язності. Тому вважаємо, що основного тематичного зв'язку все ж дотримано, а тематична структура драми «Kinderkriegen» є однорідною.

Повертаючись до організації структури, зазначимо таке: цікавою є присутність у театральних текстах К. Рьогли наративних елементів, напр., описів приміщень, чи озвучення дій, які саме відбуваються. І якщо декотрі з них природно вплетені в сюжет (напр., батько, що говорить зі своїм невидимим сином і описує йому все, що бачить навколо):

7) **Der Engagierte**: *Henry, sieh dir diese Menschen an! [...] Sie ihnen zu, wie sie durch den Wald tapern. [...] Die Kinderlose ist vorausgeilt – Der Luftthansamensch hat überholt – Die Rabenmutter ins Gebüsch, auf der Suche nach einem schnellen Weg durch Unterholz [...]* [5, 15], то інші з'являються досить неочікувано та нетипово для драматичного жанру:

8) **Alte Mutter** *Sehen Sie, da ist er schon wieder, der Montessoriansatz! Sehen Sie ihn? [...] Alte Mutter Er huscht vorbei und kommt aber sicher gleich wieder. Rabenmutter Nur, warum ist er so laut, frage ich mich. Alte Mutter Der Arzt ist auch toll. Er nimmt richtig Kontakt zu den Kleinen auf. Er spricht sogar mit ihnen. [...] Rabenmutter Kein Wunder, dass die Praxis voll ist, ja übervoll. [...] Spätberufener Und es sind eine Menge Spritzen. (Rabenmutter sieht ihn ängstlich an) Und es sind eine Menge Spritzen. Und manchmal schlägt der Doktor auch mit einem Hammer aufs Knie. Oder öffnet Münder, die nicht zu öffnen sind. Oder –* [5, 15]

Структура когерентних реплік діалогу у прикладі (8) повністю відповідає драматичному жанру, однак тематично наведена секвенція спрямована на опис того, що відбувається, тобто тяжіє до епосу. І хоча явище змішання літературних родів в межах одного твору в представників європейського та американського літературознавства не викликає жодного здивування, і, на думку Б. Екмана, терміни «ліричний», «епічний», «драматичний» впродовж останніх двох сторіч зазнавали жорсткої літературознавчої критики і на сьогоднішньому етапі наукових досліджень повністю вийшли з ужитку [3], все ж в українських літературознавчих дослідженнях досі зустрічаємо поділ літератури на роди.

Пряма та непряма мова в межах репліки також викликають інтерес щодо структури діалогічного тексту:

9) **Rabenmutter**: *Wildfremde Menschen ermahnen mich, bei meinem Kind zu bleiben. Sie sagen: bleiben Sie doch bei ihrem Kind, so bleiben Sie doch bei ihrem Kind. Der Engagierte: Und? Rabenmutter: Sage ich: „Mache ich doch, mache ich doch.“ – „Das behaupten Sie jetzt so“, sagen die, „Sie sind doch dabei wegzulaufen, das sehen wir ganz genau. Sie können hier aber nicht rauslaufen.“ Sage ich: „Möchte ich doch gar nicht.“ Sagen die: „Sehen wir doch ganz genau. Außerdem: Ihre Kinder brüllen!“* [5, 5]

У прикладі (9) в межах однієї репліки персонаж **Rabenmutter** згадує та прокручує цілий діалог. Така композиція драматичного тексту також є наративною.

На лексичному рівні наймаркантнішою ознакою цього тексту є присутність в ньому значної кількості складених слів (переважно – іменників), серед яких часто зустрічаються й неологізми (напр.: *Notgemeinschaft, Hochpreissegment, Gentrifizierungsgegner, Lufthansamensch, Konsumterrorschelte, winzlingsfrei, Winzlingsloch, Kinder mit starkem Abwesenheitscharakter, Spaetherbstregen, Oberlattemachiatotrinker, Egoshootergeneration*), що є характерним і для драматичного тексту «worst case».

За допомогою лексичних засобів (здебільшого – повтору) досягається тематична зв'язність тексту. І справді, у досліджуваних текстах К.Рьогли зустрічаємо велику кількість номінативних ланцюжків різних типів, як от ідентичності, включення, конденсації (докладніше про когерентність та НЛ див: [2]). Однак повтор базується на принципі ідентичності референта. Переважає думка, що лише ті елементи можуть створювати номінативні ланцюжки, які посилаються на той самий предмет чи явище:

10) **DER VIERECKIGE**: *mich könne man ja schlecht fragen.*

DER BEFLISSENE: *richtig, mich könne man schlecht fragen.* [6, 4]

В прикладі (10) двоє комунікантів повторюють те саме речення, але при цьому кожен посилається на себе. Таким чином можна сказати, що в проаналізованих текстах повтори виконують функцію поетизації, а саме – вони задають ритм (на користь цього свідчить також синтаксичний паралелізм [mal sehen, ob] у прикладі (13) із «worst case»).

Що стосується особливостей когерентності у творі «Kinderkriegen», варто розглянути наступні приклади:

11) **Alte Mutter** (zu *Rabenmutter, die jetzt mit Spätberufenem rauft*): *Wir sind ja nicht in einem Wettbewerb. Also ich bin hier in keinem Wettbewerb. Sie mögen in einem Wettbewerb sein, ich aber nicht. Ich bin keine Wettbewerbstante, falls Sie Sie das meinen, ich bin völlig wettbewerbslos.* [«Kinderkriegen» S. 14]

В перших трьох реченнях прикладу (11) повторюється в варіаціях вираз *in einem Wettbewerb sein*, у подальших реченнях *Wettbewerb* вживається як основа складених слів.

В п'єсі ще чисельнішими є випадки повторення цілих речень. Це трапляється як в межах однієї репліки (у прикладі 8 виділене кольором), так і з різницею в кількох сцен / актів (12):

12) а) **Oma** (*kichert und flüstert zum BA*): *...und werden fett, damit die Kinder später nicht fett werden. Alte Mutter* (start sie an und schreit plötzlich): *Mobbing, das kenne ich aus der Kita! Mobbing, das kenne ich aus der Kita!* [5, 8]

b) **BA:** *Was? Sie sind die Wutbuerger? Na, dann bin ich doch auf ihrer Seite. Auch ich finde mich in den Bildungsplaenen meiner Kollegen nicht mehr zurecht. Alte Mutter (schreit wieder einmal): Mobbing? Das kenne ich aus der Kita! Mobbing? Das kenne ich aus der Kita. Mobbing?* [5, 17]

Варто зазначити, що повтори зустрічаються в репліках не всіх персонажів. Скажімо, у «Kinderkriegen» персонажем, який вживає найбільше повторів, є **Alte Mutter**.

Хоча повтор традиційно вважається засобом вираження когерентності, в текстах К. Рьогли він рідко сприяє зв'язності тексту, а, як на мене, здебільшого виконує іншу функцію – поетизації мови.

Оскільки в сьогоднішніх драматичних текстах дедалі помітнішою стає тенденція до деконструкції та десемантизації [детальніше див. 8], можна було б подумати, що мовна складова п'єси відійшла на задній план і виконує менш значущу роль у порівнянні з дією, а також зі звуком, ритмом, жестами, хаотичними шумами тощо. Однак К. Рьогла (більшою мірою у драмі „worst case“) дотримується протилежної тенденції, а саме – тенденції до поетизації мови [детальніше про поетизацію див.: 4], а також ставить акценти не на дії, а на мовленні.

Як приклад поетичної мови К. Рьогли наводимо першу репліку з 1 сцени, 1 картини, в якій поєднання синтаксичного паралелізму, віршованої форми та яскравих метафоричних образів вже з перших рядків задає читачам певного ритму та настрою:

13) (ICH): *mal sehen, ob die wälder wieder brennen,
mal sehen, ob eine hitze uns entgegenschlägt.
mal sehen, ob der rauch die tiere aus den
büschen treibt, deren namen wir nicht kennen,
mal sehen, ob das eine stille nacht sich zieht.
mal sehen, ob der regen einsetzt, den ein
schwarzer wind ins land drückt, mal sehen, ob
sich wassermassen gegen brücken stemmen
oder dämme längst gebrochen sind.[...] [6, 2]*

Мова К. Рьогли багата на всі можливі атрибути апокаліпсису і образи-кліше з фільмів про катастрофи. Власне, з наведеного нижче прикладу видно, що лексика, яку авторка використовує у тексті, належить до тематичного поля катастрофи:

14) ER: *gewiss, alle kinder hätten einen hang zur katastrophe. sie interessieren sich nun mal für vulkanausbrüche und dergleichen: erdbeben, eiszeiten, drohende bergstürze, spezifische unwitter, also wirbelstürme, zyklone und hurricanes, schlammLawinen, da sei nichts zu machen, das ziehe sie einfach magisch an, das könne man nicht unterbinden oder stoppen.[6, 10]*

Поетика катастрофи, що її так детально розпрацювала К. Рьогла у “worst case” присутня (хоч і не так яскраво) й у тексті «Kinderkriegen»:

15) **Alte Mutter:** *Katastrophe, Katastrophe, wenn man nur mehr wahrnimmt, wie andere durchschlafen können. Wie andere in Ruhe essen können, wie andere so einfach auf die Toilette gehen, unter die Dusche, [.....].Katastrophe, Katastrophe, wenn man nur noch sieht [....] [5, 9]*

На мою думку, не зважаючи на численні порушення когерентності, тематична однорідність драм К. Рьогли проявляється в тому, що кожний окремих твір авторки є реалізацією однієї теми, актуальної для неї в той чи інший період часу. При

цьому цей єдиний меседж, який авторка вкладає в п'єсу, охоплює простір від першої до останньої сторінки тексту і не супроводжується іншими темами чи моральними уроками. Навіть за наявності різних сюжетних ліній та порівняно немалої кількості персонажів із зображенням міжособистісних стосунків між ними, всі елементи сюжету вибудовуються в одну чітку тематично-ідейну лінію.

Тематичні та ідейні елементи знаходять вираження у виборі форми та граматичних структур твору. Так, вживання умовного способу та неозначеної особи у тексті «worst case» виражають ідею маніпулювання засобами масової інформації самоусвідомленням індивідів [детальніше див. 10], а переплетення цитат з апокаліптичних фільмів з авторськими фразами демонструють те, наскільки тісно наші думки переплетені з кліше, почутими в ЗМІ, як і те, що часто наші думки крутяться навколо тем, запропонованих випуском теленовин чи ігровою кінострічкою, а тим часом події, які реально відбуваються, чи катастрофи, які справді нам загрожують у недалекому майбутньому, проходять повз нас непоміченими тільки тому, що їх мовно не проартикулювали в газетному чи телевізійному дискурсі.

Отже, проаналізувавши особливості тематики та структури драматичних текстів К. Рьогли, ми дійшли висновку, що порушення граматичної цілісності тексту та значна кількість повторів у «worst case» виконують функцію поетизації мови, що має на меті занурити читача у важку апокаліптичну атмосферу, а це, у свою чергу, наочно демонструє, як політики за допомогою ЗМІ інструменталізують емоцію страху для маніпулювання електоратом; а порушення когерентності «Kinderkriegen» та часті ситуації, в яких персонажі «крутять кожен свою платівку», кожна з яких так чи інакше порушує тему батьківства, лише створюють видимість порушення тематичної цілісності, а насправді майстерно передають істерію невдалої комунікації, коли кожний твердить своє, не слухаючи співрозмовника, однак, врешті, з'ясовується, що всі говорять про те саме.

Численні випадки інтермедіальності, повторів, порушень когерентності, експерименти з граматичними категоріями способу дії тощо, так само як і фантазмагоричні [5, 18] та гіперболізовані [5, 11] елементи в обох досліджуваних драматичних текстах виконують, на мою думку, ще одну важливу функцію – сприяти урізноманітненню тематично однорідного тексту, і таким чином, втримати увагу читача. Адже тема та ідеї твору на сьомій (наприклад) сторінці проглядаються так само добре як і на першій; і спонукати читача дочитати до кінця твір, коли в тематичному плані йому/їй впродовж читання вже не відкривається нічого нового (за умови, що читач взагалі зрозумів ідею, запропоновану авторкою) – цього допомагає досягти саме непересічна структурна організація тексту.

Література

1. Bilut-Homplewicz Z. Der literarische Text und der literarische Dialog als zukunfftige Aufgabenstellung der Textlinguistik. S. 179-195 In: Cieszkowski M.; Szczepaniak M. (Hrsg.) Texte im Wandel der Zeit. Beiträge zur modernen Textwissenschaft. Peter Lang GmbH. Frankfurt am Mein, 2003.
2. Brinker K. Linguistische Textanalyse: Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. – [7 Aufl.] – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010. – 160 S.

3. Ekman B. Lyrisch, episch, dramatisch. Die „Grundformen“ der deutschen Klassik – doch noch als aesthetische Typologie brauchbar? In: Cieszkowski M./ Szczepaniak M. Texte im Wandel der Zeit. Peter Lang GmbH. Frankfurt am Mein – 2003. S. 87-113
4. Reinhard M. Poetische Sprache in zeitgenössischen Theater texts – am Beispiel von Kathrin Roeggla „worst case“ S. 176-197 In: Betten A.; Schiewe J. (Hg.) Sprache – Literatur – Literatursprache. Linguistische Beiträge. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2011.
5. Röggl K. Kinderkriegen In: Theater heute. S. Fischer Theaterverlag. Frankfurt/Mein, 2012. 19 S.
6. Röggl K. worst case In: Theater heute. S. Fischer Theaterverlag. Frankfurt/Mein, 2008. 16 S.
7. Schimmelpfennig R. Der goldene Drache. In: Theater heute. S. Fischer Theaterverlag. Frankfurt/Mein, 2009. 11 S.
8. Szczepaniak M. Texte für das Theater. Zur Rhetorizität der postdramatischen Texthybriden. S.113-144 In: Cieszkowski M.; Szczepaniak M. (Hrsg.) Texte im Wandel der Zeit. Beiträge zur modernen Textwissenschaft. Peter Lang GmbH. Frankfurt am Mein, 2003.

Интернет-джерела

9. Andrea Nahles „Mit der Sehnsucht habe ich so nicht gerechnet“. Interview von Stephan Haselberger und Barbara Nolte am 31.07.2011 <http://www.tagesspiegel.de/politik/andrea-nahles-mit-der-sehnsucht-habe-ich-so-nicht-gerechnet/4446670.html>
10. <http://derstandard.at/1254311055365/Schauspielhaus-Wien-Kathrin-Roeggla-Wirleben-in-einem-grossen-Katastrophen—Bild>
11. Verband Deutscher Bühnen- und Medienverlage. Katalog. Theater heute. http://www.theatertexte.de/data/s._fischer_verlag/1331390675/show

ИЗ ИСТОРИИ КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ

Не вызывает сомнений бытование в прошлом наряду с устным народным творчеством, пускай даже не в таком объеме, письменной литературы в виде поэзии. К великому сожалению, сведения о ней весьма отрывочны и дошли до нас недостаточно полно в силу исторических обстоятельств. Волны завоеваний, прокатывавшиеся по евразийскому поясу, опустошали землю. Захватчики уничтожали культурные ценности, в первую очередь книги, обрекая людей на историческое беспамятство. Уцелевшие рукописи были утеряны временем, и теперь о бытовавшей в прошлом письменности мы можем судить только по «каменным книгам». Сохранившиеся памятники пиктографического картинно-синтетического письма, идеограмм, древнетюркской рунической письменности, арабописьменных источников требуют досконального изучения. Без этого история мировой цивилизации могла бы предстать перед нами далеко не в полном объеме.

Когда завершился XX век, человечество в очередной раз подводило итоги прошедших тысячелетий. Газеты и журналы наперебой расспрашивали читателей: «Какие изобретения и открытия оказали сильнейшее воздействие на человеческую цивилизацию?» Ответы были самыми разными, но все сходились в одном: самое главное, чему научилось человечество, — это фиксировать, хранить и передавать информацию. Такая возможность появилась с изобретением письменности и книгопечатания.

В течение многих веков люди читают и собирают книги, потому что в них память народа, а без памяти нельзя прожить. Кроме того, книга — это одна из важнейших сторон духовной культуры и истории народа. Древние города Бухара, Самарканд, Тараз, Отрар и другие некогда имели школы-медресе, книжные лавки, библиотеки. Одной из крупнейших библиотек средневековья была Отрарская библиотека, которую, по преданию, основал великий ученый, философ и поэт, последователь Аристотеля и учитель великого врача Авиценны Абунасир Фараби. В древнем книгохранилище были собраны летописи, папирусные свитки, вавилонские глиняные таблички. Книги научные и художественные, стихи и рецепты лекарств, религиозные и исторические труды, описания путешествий, совершенных в древности. Библиотека вырастила десятки мыслителей, ученых прославившихся на весь мир. Среди них Хаджа Ахмет Яссауи, пять рукописей которого, ныне хранящиеся в Национальной библиотеке РК, вошли во Всемирный регистр документального наследия «Память мира».

Величайшее изобретение народа — письменность. Ее происхождение является одной из сложных проблем современного языкознания. В основе современной письменности лежит древнее письмо. Письменность народов Средней Азии и Казахстана возникла в раннем средневековье. Древние тюркские народы, впоследствии ставших предками, в том числе и современных казахов, сыграли заметную роль в

истории Евразии. А тюркский язык с V по XV век был языком межнационального общения на большей ее части. Например, при монгольских ханах Батые и Мунке все официальные документы в Золотой Орде, международная переписка, помимо монгольского, велись и на тюркском языке [1].

Становление и развитие языка, близкого к современному казахскому языку, происходило в XIII—XIV веках.

Одним из древнейших типов буквенного письма является древнетюркская письменность, возникшая в VI–VII веках. Один из ранних памятников такой письменности был обнаружен в 1896–1897 годах в Казахстане близ Аулие-Аты (ныне город Тараз). Там были найдены 5 камней с древнетюркскими надписями. А в 1940 году в Восточном Туркестане были обнаружены хорошо сохранившиеся 4 рукописи древнетюркского письма середины VIII века. Эти находки имели огромное научное значение.

Арабское письмо применялось в Средней Азии и Казахстане в духовных и светских школах, в официальной переписке. Его красивым орнаментом украшали колонны, карнизы, купола зданий и сооружений. Ученые и поэты писали свои труды на арабском языке, украшая их страницы рисунками, выполненными нередко на высоком художественном уровне. Все работы выдающихся мыслителей Востока написаны на арабском и фарси (персидском), так как эти языки считались международными [3].

В Казахстане арабская графика применялась в течение 900 лет с X по XX век. В 1912 году Ахмет Байтурсынов реформировал казахскую письменность на основе арабской графики, дав возможность пользоваться ею миллионам казахов, живущих за границей. Он исключил все чисто арабские буквы, не используемые в казахском языке, и добавил буквы, специфические для казахского языка. Новый алфавит, получивший название «Жана емле» («Новая орфография»), до сих пор применяется казахами, живущими в Китае, Афганистане, Иране. После 1917 года в Казахстане началось движение за переход на латинский алфавит. Арабское письмо, сыгравшее в свое время положительную роль в общественном развитии, теперь казалось многим тормозом в историческом прогрессе [2].

В Казахстане движение за переход на латинское письмо началось в 1923 году. После многочисленных дискуссий в 1929 году был осуществлен перевод казахского алфавита на латинскую графику (латинизация). Газеты и журналы печатались на латинском шрифте, а в школах был введен латинский алфавит. Все это потребовало новой формы обучения, огромных расходов на изготовление шрифтов, издание учебников и подготовку учителей. Казахский алфавит на латинской основе насчитывал 30 букв с необходимыми добавлениями к ним знаков для передачи специфических звуков казахского языка. Однако жизнь латинского письма в Казахстане была недолгой с 1929 по 1939 год.

Надежды сторонников латинского алфавита постичь с его помощью европейскую культуру не оправдались. Овладение латинским письмом механически не обеспечивало овладения достижениями европейской уровня развития культуры. Латинисты не смогли организовать в школе даже изучения иностранных языков. И все же это был определенный период в развитии казахского письма и книгопечатания. Книги этого периода вошли в фонд национальной по форме и содержанию культуры казахского народа.

Затем был осуществлен перевод на кириллицу (кириллизация). Проект нового алфавита на основе русской графики, состоящего из 42 букв в соответствии с фонетическими особенностями казахского языка, был предложен в 1940 году. С этого времени печатание казахских книг, газет и журналов, официальная переписка и обучение в школах велось на новом казахском алфавите.

Большой вклад в развитие казахской письменной литературы внес Ы. Алтынсарин — просветитель, педагог, писатель. Он организовал десятки школ, училищ и даже женское училище для девушек-казашек. Наряду с открытием школ он заботился и о создании хороших учебников [1].

Велико значение в развитии литературы Абая Кунанбаева. Но при жизни не было издано ни одно его произведение. Первый сборник стихов вышел в Петербурге после его смерти, в 1909 году. Стихи Абая в Степи передавались изустно или в виде рукописей.

Список литературы:

1. Из истории казахской письменности и казахской книги. www.tarih-begalinka.kz
2. Байтелесова Ж. Т. Ахмет Байтурсынов: аспект развития казахского языка. Білім. Образование. – 2007. – №4. – С. 112-114.
3. Еженханулы Бахыт
4. Загадки таинственного письма. Казахстанская правда. – 2013. – 1 марта. – С. 13.

СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТУРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Ключові слова: глобалізаційний процес, сфера туризму, навчально – виховний процес, інтерактивні методи навчання, компетентність, уміння та навички.

Keywords: Globalization process, tourism, training – educational process, interactive teaching methods, competence and skills.

Глобалізація світового розвитку, зміцнення економічних та культурних зв'язків між країнами, стрімкий розвиток туризму неминуче зводить у співробітництві фахівців різних країн та соціальних сфер, що вимагає від них не лише високих професійних знань, а й володіння такою вкрай важливою цінністю сучасної цивілізації, як взаєморозуміння.

Моніторинг ринку праці свідчить про потребу, перш за все, у фахівцях сфери послуг і туризму, які здатні забезпечити конкурентоспроможність продукту послуг і туризму. На думку соціологів, економістів розвинутих країн світу найважливішими ознаками моделі підготовки такого фахівця є компетентність, що зорієнтована на ефективну професійну працю, самостійність у прийнятті нестандартних управлінських рішень стосовно забезпечення конкурентоспроможності фірми, підприємства, установи. [2]

Наше сьогодні вимагає від вищих навчальних закладів кардинально переглянути сам підхід до навчально-виховного процесу, які саме методи навчання ми, як викладачі, використовуємо для стимулювання наших студентів до активнішого засвоєння предмету, до активнішого розкриття їх як особистостей та до стимулювання їхньої комунікативної ініціативи. [7]

У цій статті ми намагаємося розглянути особливості навчання англійської мови професійного спрямування через реалізацію компетентнісного підходу в організації професійного навчання студентів туристичного спрямування та застосування інтерактивних технологій для формування іншомовної професійної комунікативної компетентності.

Поняття «компетентність» в сучасній системі освіти набуло якості більш повного, особистісно та соціально-інтегрованого підходу до підготовки фахівців. Тому сутність компетентнісного підходу пов'язана з особистісно-орієнтованим підходом до навчання та визначається спрямованістю на набуття студентами компетенцій, що відображають реалії професійного й соціального життя. [5]

Вагомий внесок у визначення понять «професійної компетенції», «професійної компетентності» та сутності компетентнісного підходу до навчання зробили до-

слідники Е. В. Бібікова, Н. А. Гришахова, Г. А. Кручиніна, Н. В. Патяєва, І. В. Секрет, Ю. Г. Татур, В. Ф.Теніщева та ін. [3]

Вибір ситуацій спілкування, в яких студент використовує мову, має вирішальний вплив на весь процес іншомовної підготовки, а саме: розробку навчальних і робочих програм, постановку цілей, відбір тем спілкування, розробку завдань, тестів, підбір текстів та інших навчальних матеріалів, застосування найрізноманітніших методів навчання. Слід зазначити, що вибір тем і видів діяльності, що сприяють постійній комунікативній взаємодії студентів з питань майбутньої професії, відповідають вимогам студентів, підвищують їхню внутрішню та зовнішню мотивацію.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов організації постійної, активної навчально-пізнавальної взаємодії студентів, стимулює наші емоції, свідомість, що сприяє більш активному запам'ятовуванню.

Метою застосування інтерактивних методів у навчанні є:

- залучення всіх студентів до активного спілкування на занятті;
- розвиток умінь і навичок виконання різних видів діяльності у стандартних і нестереотипних ситуаціях, умінь критичного і творчого мислення у процесі вирішення професійних завдань;
- формування позитивної міжособистісної взаємодії у колективі;
- навичок роботи у команді.

Перевагами такого підходу до навчання є, насамперед, можливість ефективно використовувати академічний час, сприяти створенню комфортних психологічних умов для суб'єктів навчального процесу, а також, заохочувати студентів до співпраці, що стимулює розвиток комунікативних навичок і творчих здібностей. [1]

Ефективними інтерактивними методами у навчанні студентів туристичного спрямування вважаються:

- рольові ігри (ділова гра);
- публічний виступ з презентацією;
- зустріч поколінь (коли в гості запрошуються випускники, які працюють цій галузі);
- інтерв'ю (коли студенти беруть інтерв'ю у іноземців на вулиці. Це завдання служить ефективним методом подолання мовного бар'єру);
- складання та проведення квестів;
- проведення екскурсій;
- дослідження нових туристичних атракцій та презентація їх (фото/відео) перед своїми одногрупниками.

Враховуючи вищезазначене, безперечним є той факт, що інтерактивні технології допомагають підвищити ефективність занять, інтерес студентів до майбутньої професійної діяльності, розуміння суті професії; розвивати комунікативні навички та вміння, здатність ефективно працювати індивідуально й у команді; формувати аналітичні здібності, відповідальне ставлення до власних вчинків, навички самоконтролю та самооцінки; розвивати творчий пошук в рамках професії. Застосування цих інтерактивних методів дає змогу розвивати пізнавальну й професійну мотивацію студентів.

Література:

1. Воробьева С.А. Деловой английский язык для сферы туризма. Your Way to Tourism / С. А. Воробьева. – М.: Филоматис, 2006. – 352 с.
2. Изучение профессиональной компетентности педагогов: Методические рекомендации. – Калуга, 1994. – 243 с.
3. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: дис.... докт. пед. наук: 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания” / Г.В. Елизарова. – СПб., 2001 – 371 с.
4. Николаєва С. Ю. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання /С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. -273 с
5. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 /Вера Федоровна Тенищева. – М.,2008. – 44 с.
6. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. – М.:Просвещение, 1972. – 350 с.
7. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy// Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication.- London: Longman, 1983. – P. 237

Z. Zhovnuruk

Ph.D., associate professor

H. Isayeva

Ph.D., associate professor

Ivan Franko National University in Lviv,
Ukraine

TEACHING STUDENTS HOW TO AVOID GRAMMAR AND VOCABULARY MISTAKES AT THE STAGE OF PRE-ACADEMIC WRITING

Key words: academic writing, pre-academic writing, essay, research paper, grant proposal, avoid, mistakes/errors, misuse, parts of speech, agreement, a computer spell check function, mother tongue, native/non-native speaker, linguistic peculiarities, homonyms, typos

One of the basic goals of teaching students a foreign language is to teach them how to successfully communicate at its both levels – oral and written. The students, who are the future specialists in their corresponding fields, should be able to make an oral report or presentation on some professional problem, as well as to write a research paper, grant proposal or produce some other piece of professional writing.

Preparation of Ukrainian students for academic writing should be started from the first year of their bachelor course, then continued and refined at the magister course. In the first case we mainly deal with pre-academic writing, when the students write essays on different topics, which may not be connected with their future speciality. At this stage of writing, it turns out that many of our students do not know how to properly express their ideas in a written form, and this results in their making many mistakes of grammar, lexical, compositional, structural and stylistic character.

Writing essays proved to be a very effective means of teaching students how to correctly communicate in English. It is obvious that not all the mistakes made by the students in their oral speech are immediately corrected by the teacher, and even if it is so, the students, trying to develop the main idea, just may automatically repeat the suggested version.

The teachers' prerogative at the stage of essay writing is to concentrate the students' attention on correct use of grammar and vocabulary, sometimes even leaving the task of teaching good stylistic and compositional features for the stage of academic writing – here everything depends on the level of the students' linguistic competence. Teaching English at the science departments of our university is organized in groups of levels A-B, C and D-E; accordingly, the students of the same year at the university, but studying in groups of different levels, have to cope with absolutely different tasks. Thus, to teach the students of level E how to use correct tense forms of the verb means, first of all, to make them learn different forms of irregular verbs, and then to proceed with the peculiarities of using different tense forms, while for the students of level B the task is reduced just to keeping in mind the adverbial modifiers of time, on which the use of a certain tense form depends.

It goes without saying that a successful essay must be grammatically correct, so knowing the basics of proper grammar is definitely one of the cornerstones of effective writing. There are many sites on the web that discuss how to avoid mistakes in grammar and

word usage (see, for example, references [3,4,5,6]). Some of the mistakes are made by both native and non-native speakers, but there are others, caused by the linguistic peculiarities of the non-native speakers' mother tongue. For example, many Ukrainian students use the preposition *from*, instead of *on*, after the verb *to depend* – evidently, by analogy to the Ukrainian verb *залежати*, which is used with the preposition *від*; English noun *money* agrees with the demonstrative pronoun and the verb in their singular forms, e.g.: *this money was earned in an honest way*, while its Ukrainian equivalent is used with the pronoun and verb in their plural forms, e.g.: *ці гроші були зароблені чесно*.

There is the opinion that the most important tip for the students to use correct grammar in essay is simple: “use the structure that you are one hundred percent sure of; it is not a grammar multiple choice test, when you must guess, even if you do not know. It is a free form of expressing your ideas and you are welcome to choose the means of expression on your own” [5]. This tip was given to native speakers of English studying at British, Canadian and American colleges and doing their first steps in essay writing, who, having English as their mother tongue, have ‘the means of expression of their own’. Unfortunately, concerning our students with their different levels of language competence, who are not native speakers of English, we can support this opinion only to a certain degree, as many of them, doing the same first steps in essay writing, either do not have such means at all, or are not quite sure of them.

Our tips on how to write a good essay or research paper without considerable grammar or lexical errors will be based on the analysis of the most common grammar and vocabulary mistakes made by our students both in their essays (bachelor level, pre-academic writing) and research papers (magister level, academic writing).

I. Avoid grammar mistakes.

The misuse of verbs

- Keep in agreement subject and predicate: a singular noun needs a verb in a singular form: *the experiment was carried out*, but: *the results were obtained*.
- Keep all your tenses in one frame of time. Usually, the description of the past events, carried out experiments or obtained results should be done in the past tense. Present tense is used for the description of generally accepted facts.
- The difference in the use of Past Simple and Present Perfect is due to the use of different time adverbials: use *yesterday*, *last year/week*, *month* etc. for past actions, and *today*, *this year...*, *already*, *just*, *at last*, *recently*, *lately*, *ever* for the actions occurring in the period of time which has not finished yet.
- A participial phrase at the beginning of the sentence must refer to its grammatical subject, e.g.: correct – *walking along the street*, *I met a friend of mine*; wrong – *walking along the street*, *it was very cold*.
- Do not confuse past and present tenses. Students often begin a paragraph in the past tense, but then shift to describing the events in the present tense. Remember to continue using a certain tense form in the passage until you finish it.
- The use of wrong verb endings is connected with the students' inability to distinguish between regular and irregular verbs, and bad knowledge of the forms of irregular verbs. Such mistakes as *writed* instead of *wrote* are made by students very often. A useful tip: learn these verbs, and get rid of the problem.
- Disregarding the sequence of tenses rule, e.g.: He said he *will* (instead of *would*) do it. She said she *studies* (instead of *studied*) at the university.

The misuse of nouns

- The most frequently made mistake in the students' essays and research papers is the absolute disregard of articles, and it is not strange at all, because the Ukrainian nouns are used without any articles. As a result, about 50% of all the mistakes made by some students of level C-D belong to this category. The students should keep in mind at least general rules concerning countable nouns – use *a/an* when the noun is used for the first time, and *the* when the noun has already been mentioned: *I see a house. The house is big;* and uncountable nouns – no article for general use, and *the* for specific use: *Water is necessary for our life. The water I drank yesterday was very cold.*
- another frequently met mistake in the misuse of the noun *effect* instead of the verb *affect* is made by analogy with the Ukrainian usage: *вплив,н – впливати,в.*
- The use of singular and plural forms of verbs with collective nouns depends on whether we refer to the noun as a whole, e.g.: *our research group studies different semiconductors*, or we mean its individual members, e.g.: *our research group come from different countries;*
- Confusing singular nouns in possessive case and nouns in plural, e.g.: *year's* and *years* – singular possessive nouns always take an apostrophe, e.g.: *he has applied for a year's grant in physics.* Omitting an apostrophe or adding one where it does not belong makes the sentence unclear.
- Misuse of the plural noun *peoples* instead of *people* for a Ukrainian noun *люди*.

The misuse of adjectives

- Students often use words *more* and *most* with monosyllable adjectives or those ending in *-er*, *-ow* and *-y* to form their comparative and superlative degrees, e.g.: *happy – more happy – the most happy*, instead of: *happy – happier – the happiest.*
- Errors are made in the use of adjectives and adverbs, in particular, in the use of *good* and *well*, e/g/: He studies *good*, instead of *well* (again, in this case the Ukrainian adj. *добрий* and adv. *добре*, both stemming from the same root, are responsible for the misuse). The rule to remember: adjective + noun, and verb + adverb, e.g.: *He is a good/successive student/researcher. He has carried out his experiment well/successfully*, but link verb + adjective: *He looks/seems happy.*

The misuse of pronouns

- A very frequently made mistake: confusing the possessive form of *it* – *its* with the contraction *it's* for *it is* or *it has*. Remember that contractions should be avoided in academic writing.
- *Many* and *much*, *few* and *little* are used without regards to the fact whether the nouns, following these prepositions, and denoting a great or a small quantity, are countable or uncountable. The examples to remember: *many/few books/times* (count. nouns); *much/little snow/time/energy* (uncount. nouns).
- Singular demonstrative pronoun *this* is frequently used with plural nouns: *this actions/events* instead of *these actions/events*.

The misuse of prepositions

The errors made by our students in using prepositions are caused by two reasons:

- Inadequate knowledge of preposition usage. Actually, there are no strict rules for the use of prepositions in English, some exceptions being for the prepositions ex-

pressing place, time, purpose, manner and other grammar relations. Useful tips: a) copy the lists of most frequently used prepositional phrases from some reliable source, for example, [2,246-252], and keep them at hand; b) using different sources (English textbooks, fiction, special literature, the mass media and Internet materials), create your own list of prepositions used most often with different words.

- The effect of mother tongue: students use the prepositions by analogy with those used in their native language, e.g.: pay attention *on* instead of *to*, (звертати увагу *на*), interfere *in* instead of *with* (втручатися *в*), *on* instead of *in* my opinion (*на* мою думку), according *with* instead of *to* (згідно *з*), accuse *in* instead of *of* (звинувачувати *у*) etc.

II. Avoid lexical mistakes. The most common of them are:

- Confusing homonyms – words which have something in common: pronunciation (homophones), spelling (homographs) or meaning:

homophones – words which are pronounced in the same way: *their – there, plain – plane, seem – seam, break – brake, write – right* etc;

words having a slight difference in spelling and pronunciation: *principal – principle, except – accept, where – were, lay – lie, then – than, word – world, beside – besides, though – thought – through – thorough, fill – feel* etc.

A spell check function on your computer is of no use in such situations, because the word is spelt correctly, but is used instead of the word which seems to be its homophone or homograph. A useful piece of advice: copy a comprehensive list of such words, e.g., from TOEFL [1, 156], keep it at hand and look through it from time to time.

- Erroneous use of different parts of speech due to their natural occurrence in nominal and verbal phrases, e.g.: She loved him *for his brave* (he was a brave man); the experiment *was passed successful* (a triple! mistake) – a very poor translation of the Ukrainian sentence *експеримент пройшов успішно/експеримент було проведено успішно*, which has three correct variants in English: *it was a successful experiment/the experiment was carried out successfully/the experiment passed successfully*.
- Translation of the Ukrainian verb *проводити* into English has always been a case of lexical misuse for our students: they tend to use the verb *conduct* (as in: *metals conduct electricity*) for such verbal collocations as *to spend time* (проводити час), *to see somebody off* (проводити когось).

In order to eliminate grammar and lexical mistakes, after you have finished your essay, proofread it and use the following checklist:

- Do the subject and the predicate agree in person and number in all the sentences?
- Are all the nouns used with the proper articles/determiners?
- Have I used correct tense forms in all the sentences?
- Is the rule of sequence of tenses always observed?
- Are there any pronouns which do not agree with nouns?
- Are proper comparative and superlative forms used for all the adjectives?

III. Avoid spelling mistakes.

For many students, spelling of some words, in which different letter combinations are pronounced in the same way, as [eit] in *date* and *eight*, [ait] in *site* and *night*, [u:] in *blue*

and *crew*, etc. seems to be the most confusing thing in the world. Still, such a discrepancy in spelling is easily explained by different origin of these words – some of them are native English words and follow the English spelling rules, while others were borrowed from different languages with their own spelling rules. Numerous linguistic studies revealed that about 400 words in English have the spelling that does not follow any rule [6].

Here are some rules for words which are the source of trouble in spelling:

- Words with combinations of vowels *-ie* and *-ei*: usually write *-i* before *-e*: *friend*, *believe*, however, write *-ei* after *-c*: *receive*, *perceive*
- Remember that there are numerous words in which vowel combination *-ea* is pronounced in different ways: [i:] – *speak*, [ei] – *break*, [e] – *bread* and do not write *speek*, *breik/brake*, *bred*.
- When a word ends in a vowel and a consonant, double the final consonant when adding a suffix: *plan* – *planning* – *planned*, *run* – *runner*, *big* – *bigger*.
- There are some words in British and American variants of English (BrE, AmE), which are pronounced in the same way, but their spelling is different, e.g.: BrE – *programme*, *theatre*, *labour* (and many other words ending in *-our*), *speciality*; AmE – *program*, *theater*, *labor*, *specialty*. When writing, mind the variant.
- Another sort of misspelt words are the typos – mistakes that we make when typing. The most common way to deal with this problem is to use a computer spell check programme.

A very effective piece of advice to improve your spelling is: keep record of the words that you usually misspell and practice writing them from time to time.

Thus, learn the rules and follow these simple strategies, and it will be easy for you to achieve a positive result. You will see that in your essays there will be less grammar, lexical and spelling mistakes, and this will make the future process of academic writing, with its numerous problems of structure, composition and style, more agreeable.

References

1. Milada Broukal. *NTC's Preparation for the TOEFL Tests*. – N.Y., 1992.
2. Virginia Evans. *Round-up. English grammar practice*. – Longman, 1995, 256 p.
3. *Avoid these grammar mistakes*. – libguides.usc.edu/content
4. *Common grammar mistakes*. – <https://academichelp.net>
5. *Easy Writing Tips on Grammar*. – www.essay-writing-tips.com/common
6. *Spelling Mistakes in Essay writing*. – www.essay-writing-tips.com/common

**СОПОСТАВЛЕНИЕ ФОРМАЛЬНОГО ТЕЗАУРУСА
И ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ТЕЗАУРУСА
(НА МАТЕРИАЛЕ СТИХОТВОРЕНИЙ УИЛЬЯМА ВОРДСВОРТА)**

Анализируя художественное произведение, филологи выделяют поэтическую картину мира. Н.А Кузьмина под «поэтической картиной мира» понимает поэтическую альтернативу мира действительного, физического, это образ мира смоделированный сквозь призму сознания художника как результат его духовной активности. Материальным выражением поэтического мира служат тексты автора – единое текстовое пространство. Таким образом, произведения одного автора, взятые в совокупности и отражающие действительность в соответствии с особенностями ее восприятия художником, можно считать материалом для реконструкции поэтической картины мира [4, с. 227].

Существуют разные подходы изучения поэтической картины мира писателя, одним из них является, словарный метод, который был введен в научный оборот.

Б.И. Ярхо предлагает два основных метода исследования наблюдение и эксперимент. Основным методом литературоведения остается наблюдение. Успех его зависит от решения двух вопросов: «что наблюдать» и «как наблюдать». На вопрос «что наблюдать» следует ответ: наблюдать то, что является спецификой данного предмета. На вопрос «как наблюдать» – следует исходить из непосредственного впечатления, проверять его объективным учетом всех признаков, способных произвести такое впечатление, и выражать результаты наблюдения в виде количественных показателей. Только в таком виде результаты могут считаться доказательными [2, с. 505-506].

М.И. Борецкий утверждает, что понятия, вещи и предметы, их качества и характеристики, действия, состояния, отношения и связи, т.е. все то, из чего состоит художественный мир, выражаются в четких и ясных категориях – имена существительные, прилагательные и глаголы, то исследователь художественного мира поэта вправе обратиться к семантическому анализу, ибо « только через исследование самой “языковой материи” произведения лежит путь к объективному, действительно научному пониманию его сущности, его смысла» [1, с. 77].

Ю.М. Лотмана отмечает, что составив словарь того или иного стихотворения, мы получаем – пусть грубые и приблизительные – контуры того, что составляет мир, с точки зрения этого поэта. Поэтический мир имеет, таким образом, не только свой список слов, но и свою систему синонимов и антонимов. Одно и то же слово может быть в поэзии не равно самому себе или даже оказываться собственным антонимом [5, с. 196].

М. Л. Гаспаров художественным миром текста называет «систему всех образов и мотивов, присутствующих в тексте» – «частотный тезаурус языка писателя... –

вот что такое «художественный мир в переводе на язык филологической науки ». Тогда методика описания картины мира строится на сопоставлении «формального» и «функционального» тезауруса, выявляющем «картину нестандартных семантических связей, присущих не языку вообще, а только данному автору» [3, с.134].

Этот метод мы применили на материале поэзии У. Вордсворта. Мы попытались построить параллельно тезаурусы обоих типов для одной и той же группы текстов — для 27 стихотворений из сборника «Избранная лирика». Список стихотворений был составлен по времени написания. Мы ограничились тезаурусом имен существительных.

В Данной работе мы сопоставили формальный тезаурус и функциональный тезаурус. Исследование показало, что в процентном соотношении в формальном тезаурусе преобладают разряды: природа живая и не живая -24.1%, общие понятия -19.8%, человек духовный 18.3%. Процентное соотношение в функциональном тезаурусе следующее: окружение -37.2%, Мы – 25.6%, Ты – 11.8%. Сопоставление двух тезаурусов показало, что функциональный тезаурус шире, чем формальный, поскольку более четко показывает картину мира поэта, дает возможность понимать контекст и реконструировать текст. Пересказ функционального тезауруса связными фразами дает картину, отражающую художественный мир поэзии. Для формального тезауруса организацию в структуре представляют связи между словами одной рубрики, одного разряда, одного класса. Функциональный тезаурус важен при описании поэтического языка и художественного мира автора. Составление подобного тезауруса позволяет из обширного круга общезыковых значений того или иного слова выделить такие, которые подходят индивидуально-авторскому контексту. Формальный тезаурус показывает межтекстовый анализ поэтической картины мира писателя. Функциональный тезаурус показывает внутри текстовый анализ авторской картины мира Уильяма Вордсворта, раскрывает его внутренний мир, убеждения, взгляды и ценности. Благодаря сопоставлению двух тезаурусов мы видим, что Вордсворт отдает предпочтение природе, описывает окружающий мир, эмоции и духовность.

Источники и литература

1. Борецкий М.И. Художественный мир и частотный словарь поэтического произведения (на материале античной литературной басни): Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз.,1978,№4.
2. Гаспаров М.Л. Работы Б.И. Ярхо по теории литературы: Труды по знаковым системам. Тарту, 1969. Вып. 4, С. 505-506
3. Гаспаров М.Л. Художественный мир М. Кузмина: тезаурус формальный и тезаурус функциональный / Избранные статьи 1995, сборник статей новое лит. обозрение.Вып. 2. 1995. С 480.
4. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка: монография / Н.А. Кузьмина М.: Комкнига, 2007. 272 с.
5. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста Л. Просвещение, 1972. С 195

MEANS OF NEGATIVE EVALUATION IN CRITICAL REMARKS IN ENGLISH- LANGUAGE RESEARCH ARTICLES IN PSYCHOLOGY

The article describes means of negative evaluation in critical remarks in the leading genre of English-language scientific discourse – article, videlicet in research articles in Psychology. Typical explicit lexical means of negative evaluation, explicit lexico-grammatical and implicit ones have been examined.

Key words: English-language scientific discourse, genre, article, critical remark, negative evaluation, explicit means, lexical means, lexico-grammatical means, implicit means.

In the last few decades there has been a growing interest in English-language scientific communication due to the major role, which science plays in development of modern society, and owing to the fact that English has become a lingua franca. Recently, considerable attention has been paid to the study of various aspects of English-language scientific discourse [2; 5], inter alia, its genres [3; 7], with a research article considered to be the main one [3, 150; 7, 95].

Criticism, which verbalizes in a research article as a critical remark, is an obligatory element of an English-language research article [1]. Therefore, in recent years, research on criticism has become very popular [4; 6]. However, to the author's best knowledge, very few publications are available in the literature that address the issue of means of negative evaluation in criticism / critical remarks in research articles.

The aim of this work is to analyze means of negative evaluation in critical remarks in English-language research articles in Psychology.

The problem has been studied in a corpus of 50 English-language psychology research articles, published in scientific journals of the UK and the USA from 2009 to 2011.

The current study found that negative evaluation in English-language research articles in Psychology can be verbalized with explicit lexical and lexico-grammatical means as well as implicitly.

It has been found out that the percentage of **explicit lexical means** of negative evaluation in critical remarks (CRs) in English-language psychology research articles was the largest (46.15 % of all means of negative evaluation). Among them, nouns (*limitation, inconsistency, lack, shortcoming, weakness, error, misconception*) were the most frequently used (42.86 % of all explicit lexical means), e. g.:

(1) *There is a **lack** of naturalistic research with clinically representative patients and treatments.*

Adjectives (*wrongful, unclear, inconsistent, incomplete, negative, misleading, sparse*) were recorded in much fewer number of CRs (34.92 %):

(2) *Men and women are both equally likely to sacrifice their own lives to save a close kin member <...> However, due to the non-violent nature of the altruistic acts that are generally used, this finding may be **incomplete**.*

Verbs (*neglect, overestimate, fail, limit, neglect, underestimate*) were rarely registered (15.08 %), e.g.:

(3) *Also, the external validity of this study is **limited** by the fact that participants evaluated people in a video rather than in a face-to-face format.*

Implicit means of negative evaluation were less frequently used (30.77 % of all means of negative evaluation). Among indicators of implicit meaning, more often registered ones were the following:

Modal verbs indicating necessity to carry out some actions (30.77 % of all implicit means), e. g.:

(4) *Thus, as a humanistic and holistic approach to health and health care, mental health studies **should** consider measures of the impact of disease and impairment on daily activities and behavior, perceived health measures and disability/functional status measures.*

(should consider = is not considered (enough) → is not studied (enough))

Future markers (*future, further*) together with verbs / modal verbs expressing the need to perform some actions (7.93 %):

(5) ***Further** work is **required** to determine which particular dimensions of job satisfaction influences workers' mental health the most.*

(further work is required = not enough work → is not studied enough)

Future markers in combination with lexical items denoting elements of scientific research sphere of concepts (6.34 %), e. g.:

(6) *The association between credit card debt and other health-risk characteristics deserves **further research** to confirm these findings.*

(deserves further research = not enough research → is not studied enough)

Explicit lexico-grammatical means of negative evaluation (negation operators (negators) along with positive / neutral lexical means) were less significant (23.05 % of all means of negative evaluation).

The percentage of predicate negation was the highest (77.78 % of all explicit lexico-grammatical means), e. g.:

(7) *While the sample characteristics reflect the characteristics of the school populations, these findings may not generalize to other university populations.*

Subject negation (see example 8) (11.11 %) and object negation (example 9) (7.94 %) were found to be rare:

(8) *To date, **no research** has identified treatment options available for those with mental health problems in the primary care setting.*

(9) *Although there is **no literature** on sex differences in feedback specifically for the WCST, one study found that following employee evaluations, females expressed that they intended to change job performance more so than males after receiving feedback.*

From the research that has been undertaken, it is possible to conclude that negative evaluation in critical remarks in English-language psychology research articles can be actualized with explicit lexical and lexico-grammatical means as well as implicitly. Furthermore, explicit lexical means are more frequently used than implicit means and explicit lexico-grammatical ones.

Future work can involve interdisciplinary studies on means of negative evaluation in critical remarks in English-language research articles.

Bibliography

1. Балацька О. Л. Дискурсивні властивості критики в англомовній науковій статті. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2013. – 20 с.
2. Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу. К.: Політехніка, 2002. – 288 с.
3. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації: монографія. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
4. Fagan A. The use of critical speech acts in psychology and chemistry research papers // Iberica. 2004. – No. 8. – P. 125–137.
5. Hyland K. Academic Discourse: English In A Global Context. Bloomsbury, 2009. – 256 p.
6. Salager-Meyer F. Rhetorical evolution of oppositional discourse in French academic writing // Hermes, Journal of Linguistics. 2000. – No. 25. P. 23–48.
7. Swales J. M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.

Добринська Д. М.

студентка,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

Козуб Л. С.

кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ РЕКЛАМИ

Ключові слова / Keywords: реклама / advertisement, алітерація / alliteration, звуконаслідування / onomatopoeia, гіпербола / hyperbolae, адресат / addressee, екстралінгвальні фактори / extralinguistic factors.

Лінгвостилістичні дослідження останніх десятиліть присвячені активному вивченню різних аспектів текстів масової комунікації, зокрема, текстів реклами. Англомовний рекламний текст має складну будову та характеризується певними стилістичними, прагматичними та синтаксичними особливостями і лише з урахуванням їх гармонійного сполучення він буде адекватно сприйматися.

Актуальність теми дослідження полягає в досить вагомому значенні реклами в житті сучасного суспільства, оскільки від її ефективності залежить розв'язання цілої низки важливих економічних та суспільних завдань.

До основних концепцій реклами сучасна наука відносить культурологічну та маркетингову. У рекламному тексті присутні декілька складових частин, серед яких графічна, звукова, лінгвістична та стилістична. Остання передбачає створення певного настрою, використання певної тональності (зазвичай позитивної), розташування відповідних акцентів у повідомленні (наприклад, на стилі життя, на емоціях людей певного віку) тощо [7]. Слід наголосити, що лінгвостилістична складова у рекламі належить до малодосліджених проблем, і, як наслідок, привертає увагу багатьох мовознавців, зокрема: І. В. Грихилеса, Г. Н. Кузнецова, Ю. К. Пирогова, П. Б. Паршина, М. А. Мутовніної тощо. Лінгвісти здебільшого звертають увагу на структурні та функціональні характеристики рекламних текстів та особливості їх створення (О. І. Зелінська, Т. М. Лівшиц, В. В. Зірка, Н. Л. Коваленко, Ю. Б. Корнева).

Мета дослідження – вивчення лінгвостилістичної специфіки сучасної англомовної реклами.

Реклама – це одна з форм масової комунікації, призначення якої – сприяти продажу продукту чи популяризувати послуги методом інформування громадськості про них, а також спонукати споживачів реагувати на об'єкт, що рекламується. З лінгвістичної точки зору реклама є особливою сферою діяльності, продуктом якої є мовленнєві твори – рекламні тексти. Мета рекламного тексту – комунікативно-прагматична: забезпечення надійності, стійкості та ефективності процесу комунікації [2].

Рекламний текст складається з наступних основних елементів, що майже завжди використовуються в рекламі: 1) заголовок; 2) підзаголовок; 3) основний текст; 4) підписи і коментарі; 5) слоган [3, 33]. Основним компонентом рекламного повідомлення є слоган [1, 16]. Він зрозуміло, лаконічно і чітко формулює головну рекламну ідею компанії, яка легко сприймається і запам'ятовується. Як показує практика, чудовий спосіб зробити рекламний слоган компанії і, відповідно, саму рекламу яскравою і пам'ятною – використання мовних засобів, зокрема стилістичних. Аналізуючи популярні серед споживачів товари, можна виявити найживіші стилістичні прийоми: алітерація (*The quick picker upper* (Bounty)), звуконаслідування (*Schhh... You-Know-Who* (Schweppes)), рима (*Grace, space, pace* (Jaguar)), каламбур (*Tic Tac. Surely the best tactic* (Tic Tac Candy)), гіпербола (*The world's favorite airline* (British Airways)), персоніфікація (*Fly the friendly skies* (United Airlines)), алюзія (*I love New York* (New York)), еліпс (*Think different* (Apple)).

Основними стилістичними особливостями реклами є: лаконічність, ясність, доступність інформації; оригінальність висловлення; літературна грамотність і витончений стиль. Важливою стилістичною ознакою рекламних текстів є використання риторичних фігур. Найчастіше простежуються: повтор, звертання, вставне питання, антитеза, римована мова, евфемізми, персоніфікація, заперечення, гра слів, відсилання до інших текстів.

Досить складною проблемою перекладу реклами можна вважати пошук різноманітних літературних та історичних паралелей. Для правильного розуміння цитати, алюзії, ідіоми, наведених у рекламі, потрібні загальні фонові знання в одержувача тексту. Для прикладу, реклама гамбургерів, у яких міститься на 90% менше жиру, ніж у звичайних великих гамбургерах, і, крім того, відсутній холестерин. Слоган реклами наступний: *Eat like a goody two shoes. Feel like a party girl*. Вираз *a goody two shoes* перекладається з англійської як “слухняна дівчинка”. У рекламі підкреслюється, що запропонований гамбургер дозволить насолодитися всіма смаковими відчуттями звичайного фаст фуду без негативних наслідків для фігури і здоров'я. Чи ж інша телевізійна реклама, м'якого сиру, яка наповнена алюзіями. *All we can say to those who never enjoyed the deliciously smooth taste of Le Roulé is hard cheese*. Неформальною британською мовою *hard cheese* означає “довговічна удача” або ж має значення “дуже поганий”. В цьому випадку використовується соціокультурна алюзія з метою показати, що ви не особливо симпатизуєте певній людині. Наприклад: *Don't you like your birthday gift? Well, hard cheese!* в більш стислому варіанті звучатиме як: “Хіба не пора обирати м'який сир?” Сенс реклами в тому, що м'який сир – найкращий вибір.

Часто в рекламі вживається такий стилістичний прийом як «неправильний» синтаксис. Це, перш за все, застосування еліптичних конструкцій, в яких скорочується вже відома частина речення і основна увага приділяється новій інформації: *Ideal for families; Got your attention, didn't it?* [6, 45]. Використання риторичних запитань, протиставлень, що є однією з особливостей синтаксису сучасної англійської реклами, дозволяє підвищити її експресивність. Наступні приклади взято з політичної реклами президентських кампаній в США (2004, 2008). З відео-роликів Джона МакКейна: “They are ready to tax, ready to spend. *But not ready to lead.*”; “Who has experience to lead our nation?”; Джона Кеппі: “George Bush *won't do this and I will.*” [6, 35].

Виразність рекламного образу підсилюють епітети, які збагачують зміст

висловлювання, надають йому милозвучності та поетичності. Характерну ознаку об'єкта, про який йдеться в тексті, підкреслюють пояснювальні епітети. Вони зазвичай виражені якісними чи відносними прикметниками: "New Blistex lip massage has a very *clever* tip. It massages the formula into your lips leaving them smooth and hydrated." Рекламний текст гігієнічної помади lip massage, що випускає компанія Blistex, є більшою мірою інформативним, ніж емоційно навантаженим, оскільки в ньому присутня мінімальна кількість образних висловів. Прикладом уживання стилістичних прийомів є епітет *a very clever tip*, що у перекладі українською мовою звучить як "дуже розумний кінчик". Подібні епітети є досить влучними, оскільки саме вони створюють всебічне уявлення про товари та послуги, приваблюють читача. Для пояснення одного явища за допомогою іншого в текстах реклами також можуть використовуватись порівняння. При цьому варто враховувати, що адресат реклами має добре знати об'єкт, з яким це нове порівнюють: *Vacation like in childhood* [5, 56]. Метафора найчастіше виражена іменниками. Наприклад: "Our goods are real *value*" [6, 45], де метафорою виступає слово "цінність".

Головною відмінністю сучасної англомовної реклами від інших типів текстів є більше залучення адресата до комунікації, що зумовлено екстралінгвальними факторами – необхідністю безпосередньої присутності читача в тексті для встановлення міцного контакту, співпереживання, розвитку необхідних асоціацій. Варто зазначити, що сучасні рекламні тексти часто пронизані різними засобами діалогічності. Найпоширенішим видом діалогу є діалог-суперечка, точніше його імітація. Він включає двох учасників: автора, переконаного в своїй точці зору, і адресата, який ніби сумнівається. Автор намагається передбачити реакцію адресата і наводить усі аргументи на свою користь. Наприклад: *America! Land of the free! Land of variety, of big smiles and friendly faces, of endless smiles and open spaces! One day the beautiful Grand Canyon, the next the excitement and color of Las Vegas. Each city is more interesting than the last. There's so much to see and do. The culture of the Red Indians, the fantastic new architecture, the sound of jazz, the wonders of Disneyland, the delicious taste of barbecuedsteaks and Baskin Robbins ice-cream... Once you visit America, you go there again and again. The country has magic. The people welcome you, the countryside amazes you, the variety of the food and drink surprises you. If you want a really special holiday, America is friendlier and more exciting than any other country!* [5, 69]. В цьому уривку повністю відсутні звертання, а називні речення "занурюють" читача у світ автора. Дієслова *surprise i amaze* мають на меті асоціації подорожі з чимось подібним до казки. Іменник *variety* відповідає українському "або-або" і має на увазі високу якість обслуговування та розмаїтість діяльності у подорожі. Усі вищезгадані стилістичні засоби роблять рекламу неповторною.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що арсенал стилістичних прийомів сучасної англомовної реклами надзвичайно багатий і не вичерпується лише описаними вище. Більше того, стилістичні прийоми та виразні засоби різних рівнів переплітаються, що гарантує донесення інформації до читача чи слухача та привертає увагу громадськості до нагальних проблем. Для адекватного сприйняття сучасного англомовного рекламного тексту перекладачу необхідно зважати і на лінгвістичні, і на низку екстралінгвальних факторів, застосовувати такі мовні засоби, які б найточніше відповідали намірам автора, донесли повідомлення до споживача та вплинули на нього.

Література

1. Барабаш В. Реклама и маркетинг // В. Барабаш, В. Музыкант. – М., 1994. – С. 10-43.
2. Лившиц Т. Н. Специфика рекламы в прагматическом и лингвистическом аспектах: дисс. ... кандидата филол. наук. 10.02.19 / Лившиц Татьяна Николаевна. – Таганрог, 1999. – 141 с.
3. Попова Е. С. Структура манипулятивного воздействия в рекламном тексте // Известия Уральского государственного университета. – Екатеринбург, 2002. – №24. – 58 с.
4. Men's Health. – 2000. – July. – № 7. – 84 p.
5. Newsweek. – 2002. – April. – № 4. – 97 p.
6. Wired. – 2003. – October. – №10. – 92 p.
7. Маркетингові комунікаційні інструменти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/10080622/marketing/marketingovi_komunikatsiyni_instrumenti

Льченко Г. М.

студентка,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

Козуб Л. С.

кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО СЛЕНГУ

Ключові слова / Keywords: професійний сленг / professional slang, жаргон / jargon, норма / norm, соціальний діалект / social dialect, експресивність / expressiveness.

Як відомо, основна функція мови – комунікативна, а сама мова соціальна за своєю природою і не може розвиватися і функціонувати поза суспільством. Людина, використовуючи мову в різних сферах своєї життєдіяльності, активно впливає на неї. Так, Є. С. Кубрякова, О. М. Шахнарович, Л. В. Сахарний розрізняють три аспекти існування самої людини, а отже, три аспекти людського впливу на мову: загальний (біологічний), соціальний, і індивідуальний [2, 16]. Предметом нашого дослідження є саме соціальний аспект, який відображає тісний зв'язок людини з соціумом і мовою, яку людина використовує виконуючи певну соціальну роль.

Одна і та ж думка в будь-якій мові може виражатися по-різному залежно від ситуації спілкування, тому в науці прийняті класифікації мовних одиниць, зокрема і лексичних, з точки зору їх функціонально-стилістичного розшарування. Так, І. Р. Гальперін в лексичній системі англійської мови виділяє чотири основних групи: загальна літературно-книжкова лексика, функціональна літературно-книжкова, загальноживана розмовна лексика і нелітературні слова, що охоплюють професіоналізми, жаргонізми, просторіччя і сленг [1, 55].

Об'єктом нашого дослідження є нелітературна лексика, а саме сучасний англійський професійний сленг або жаргон.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що на сьогодні сленг є однією з найцікавіших мовних систем сучасної лінгвістики. У взаєминах людей велику роль відіграє культура мови і її стилістика. Знання цього лексичного пласту допомагає усунути типові помилки і незрозуміння в процесі спілкування з носіями мови.

Дослідження ненормативної лексики, зокрема професійного сленгу, проводяться вітчизняними та зарубіжними лінгвістами давно (Л. І. Смирницький (1956), В. А. Хомяков (1968), О. Д. Швейцер (1977)). Проте, особлива увага філологів до нелітературних форм мови з новою силою виявилася в 80-х – 90-х рр. ХХ століття (Е. Партрідж (1980), І. В. Арнольд (1981), М. М. Маковський (1982), Е. М. Березівська (1996)), що було зумовлено змінами в мові на тлі політичних, економічних і соціаль-

них перетворень. У цей час відзначається найсильніший вплив жаргонної й просторічної лексики на літературну мову, спричинений входженням у публічне життя представників різних соціальних груп – носіїв специфічних жаргонів й інших форм нелітературного мовлення. Водночас змінюється й психологічне ставлення людей до мови – норма (насамперед, на лексичному, стилістичному рівні) демократизується, стає більш вразливою щодо нелітературних засобів.

У сучасній лінгвістиці термін «жаргон» розуміють, як слова і вирази, характерні для певної професії або роду заняття. Представники однієї професії можуть вживати жаргон для позначення спеціальних явищ, для яких немає назв в стандартній лексиці або вони занадто складні для сприйняття [5, 42-82].

Деякі науковці (В. А. Хомяков (1975), М. М. Маковський (1982), В. П. Коровушкін (2005), К. С. Татарінова (2006) та інші) розглядають жаргон як родове поняття, яке включає в себе професійні та корпоративні (або групові) жаргони. Для корпоративних жаргонів не властива спеціальна термінологія. Групові (або корпоративні) жаргони – це «мікросистеми з корпоративно обмеженою лексикою, пейоративною експресією і основною емоційною функцією, які використовуються різними групами за інтересами, які об'єднують ці групи поза професією», наприклад, об'єднані навчанням в інституті та школі, службою в армії, заняттям спортом, туризмом, колекціонуванням і т.д. [4, 22].

У Британській радіомовній корпорації BBC часто з'являється жаргонна лексика, яка пов'язана з професійною діяльністю компанії. Наприклад:

Bush – від Bush House – Буш-хаус (головна резиденція Всесвітньої служби Бі-бі-сі, що у Лондоні);

Casual – позаштатні співробітники корпорації;

Cue – текст для теле/радіоведучого програми (передє основному повідомленню / репортажу кореспондента і вводить слухачів в курс справи);

ELVIS – постійно оновлюваний електронний архів фотознімків (використовується продюсерами інтернет-служб Бі-бі-сі при підготовці онлайн-контенту);

Gateway – назва внутрішньо корпоративної інтернет-мережі Бі-бі-сі;

Two-way – теле- чи радіоінтерв'ю.[6]

Загальна риса професійного та корпоративного жаргону полягає в тому, що вони є результатом мовної гри, підпорядкованої принципам емоційної експресії. Наприклад, останнім часом в діловому середовищі вживається новий іменник «*gold-collar workers*», що по суті є грою слів і створений за аналогією з давно поширеними «*blue-collar workers*» або «*white-collar workers*», і означає – співробітник, який зміг втриматись на своєму робочому місці після скорочення штату.

Необхідно відзначити, що офіційно-діловий стиль мови досить специфічний і формалізований. Вважається, що діловий дискурс містить емоційно нейтральну лексику. Ділові партнери, раніше зазвичай не використовували у своїй промові емоційну лексику, ідіоматичні вирази, метафори, оскільки діяльність будь-якої компанії накладає певні обмеження на мовну поведінку людей. Це було пов'язано з жорсткою регламентацією цілей комунікації. Зараз було б великою помилкою вважати, що процес ділової комунікації неемоційний.

Важко не погодитись з тим, що вживання таких іменників як *monster* (монстр) в значенні «популярний товар, що приносить доходи», *big wheel* «важлива людина»,

fat cat «заможна людина», *cooking the books* «підробка фінансових рахунків», *hawking smth round* (нав'язування товару) надає емоційного забарвлення мові американських бізнесменів.

Отже, можна стверджувати, що англомовний професійний жаргон є соціальним діалектом, який вирізняється від стандартної англійської мови специфічною лексикою і фразеологією, більш високим рівнем експресивності.

Жаргонна лексика при переході з одного жаргону в інший, може змінювати форму і значення, виступати як складова словосполучення, утворюючи нові професіоналізми. Наприклад, греко-латинське запозичення «*alpha*», яке часто вживається в різних поєднаннях для утворення нових професіоналізмів в сфері комп'ютерної техніки, в маркетингу набуває іншого значення, утворюючи нові словосполучення: *Alpha pup* – найбільш впливовий споживач у своїй групі, агент впливу; *If the alpha pups like it, we can roll out nationwide*. – Якщо товар сподобається «крутим», ми зможемо виробляти його по всій країні.

У бізнес сфері вживається словосполучення *alpha geek* – найбільш технічно грамотна людина в офісі: *Ask Larry, he's the alpha geek around here*. – Запитай Леррі, він тут самий просунутий.

Слово *architect*, яке спочатку функціонувало тільки як назва, в мові фахівців комп'ютерної сфери вживається як синонім дієслова *design*: *Give us the guideline and expectations you have for your system and we'll architect for you*. – Дайте загальний напрямок і вкажіть, чого ви очікуєте для вашої компанії, і ми розробимо це для вас.

Термін *auditor*, запозичений з професійної сфери бухгалтерії, в маркетингу і рекламі стає професіоналізмом, що позначає незалежну компанію, яка здійснює підрахунок кількості переглядів рекламних банерів в мережі, на відміну від *counter* – співробітника, що підраховує кількість рекламних матеріалів, що дійшли до цільової аудиторії. Отже, ми можемо говорити про перехід професіоналізму з однієї спеціальної сфери в іншу з незначною зміною значення: *Our company as an auditor tracks, counts and verifies ad-banner requests or verifies a web site's ad reporting system*. – Наша компанія, як обліковець реклами в мережі, підраховує, відстежує і контролює звітну систему веб-сайту.

Для професійного жаргону характерна висока ступінь метафоричності. Наприклад, в британському журналі «*The Economist*» зустрічаються різні приклади метафоричних висловів, що на сьогодні є одним з показників газетно-публіцистичного стилю: *The Company has too many balls in the air*. – Компанія занадто розкидається.; *Wearing too many hats makes employees less productive*. – Суміщення великої кількості функцій знижує продуктивність співробітників.

Іншими способами утворення нових професіоналізмів є відступ від норм мовного стандарту і вживання акронімів, як цілісних лексичних одиниць. Наведемо приклад порушення норм мовного стандарту. Іменник «*agreeance*» часто зустрічається замість *agreement* для додання висловленню більшої значущості, важливості: *John and I were in agreeance about the future of the business*. – Ми з Джоном абсолютно згодні щодо майбутнього нашого підприємства.

Використання акронімів є одним з поширених способів утворення професійних жаргонів: B2A – *business to anybody* – іронічне новоутворення, що використовує-

ється на противагу B2B – business to business, B2C – business to customer, B2G – business to government. Наведемо ще один приклад на підтвердження зазначеного твердження: *Their company is a small profitable B2A with a strong desire for success.* – Їх компанія це маленький дохідний бізнес для всіх з сильним прагненням до успіху.

Сьогодні ми все частіше зустрічаємо в діловому дискурсі лексику, в якій присутній емоційно-смісловий компонент, що свідчить про ставлення адресата до адресанту, тобто в такій дискурсивній лексиці присутні різноманітні відтінки значень.

Прикладом звукового усічення може бути іменник *webinar* (інтернет-конференція або семінар в режимі реального часу), створений шляхом складання двох слів *web* + *seminar* з подальшим урізанням складу *sem*.

Англомовні слова і морфемі широко входять у професійні лексичні системи інших мов. Однак і в англійській мові можна знайти приклади засвоєння іноземних слів або морфем. Прикладом такого засвоєння стало поширення в професійній сфері мережевих технологій морфемі *wiki* (від гавайського *wikiwiki*, буквально означає «швидко»): *Wikipedia, Wikileaks, Wikidictionary, Wikitravel*. [3]

Таким чином, професійний жаргон є набором спрощених слів для позначення понять, які вживаються професіоналами в певній сфері. При цьому професійний жаргон використовується зазвичай для спрощення не тільки усної, але й письмової комунікації. Як показує наше дослідження, учасники комунікації, крім нейтральної лексики, можуть також використовувати професійний жаргон, в якості емоційно-оцінного та експресивно-образного засобу для вираження: суб'єктивного ставлення мовця до предмета мовлення або передачі емоцій. Лексика професійного жаргону створюється на основі стандартної мови за допомогою метафоризації, переоформлення, переосмислення значення, звукового усічення, а також засвоєння іншомовних слів і морфем.

Література

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1958. – 462 с.
2. Кубрякова Е. С. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи / Е. С. Кубрякова, А. М. Шахнарович, Л. В. Сахарный. – М.: Наука, 1991. – 240 с.
3. Малюга Е. Н. Англоязычный профессиональный жаргон в деловом дискурсе / Е. Н. Малюга // Научный Вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета Сер. «Современные лингвистические и методико-дидактические исследования». – 2010. – Вып. 2 (14). – С. 11-17.
4. Хомяков В. А. Структурно-семантические и социально-стилистические особенности английского экспрессивного просторечия / В. А. Хомяков – Вологда, 1974. – 102 с.
5. Чистяков Д. В. Жаргонизмы как явление вторичной номинации: на материале современного немецкого языка: диссертация... кандидата филологических наук: 10.02.04 / Д. В. Чистяков. – Москва, 2009.
6. Интернет-ресурс: Профессиональный жаргон Би-би-си http://news.bbc.co.uk/hi/russian/learn_english/newsid_5360000/5360424.stm

Куренкова Т.Н.

Кандидат филологических наук,
Сибирский государственный аэрокосмический университет
им. академика М.Ф. Решетнёва

К ВОПРОСУ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ТОПОНИМА «СИБИРЬ»

Ключевые слова / keywords: топоним / toponym, топонимика / place-name study, Сибирь / Siberia, происхождение /origin, этимология / etymology

Топонимика — составная часть ономастики, которая изучает географические названия (топонимы), их значение, структуру, происхождение и ареал распространения. Топонимия — совокупность топонимов на какой-либо территории. Топонимия — важный источник для исследования истории языка (истории лексикологии, диалектологии, этимологии и др.), так как некоторые топонимы (особенно гидронимы) устойчиво сохраняют архаизмы и диалектизмы, часто восходят к языкам -субстратам народов, живших на данной территории. С помощью топонимики могут быть восстановлены черты исторического прошлого народов, определены границы их расселения, очерчены области былого распространения языков, географии культурных и экономических центров, торговых путей и т. п. [1].

Впервые название «Сибирь» упоминается у иранских авторов XIII века, на карте впервые обозначено как «Sebur» в Каталонском атласе в 1375. Первые сведения исторического характера, которые объясняют происхождение термина «Сибирь», относят к XVII в. Савва Есипов, один из авторов сибирских летописей отмечал, что первоначально Сибирью называли городок на берегу Иртыша, где жили в XVI в. представители татарского ханства. По имени этого городка и по реке Сибирке пошло это название. В.Н.Татищев (историк первой половины XVIII в), утверждал, что термин «Сибирь» татарского происхождения, означает «ты главный или первый» и что пошло это слово от татарского города на Иртыше.

Известный историк-сибиревед Г.Ф. Миллер придерживался противоположной точки зрения. Он полагал, что название возникло в России из языка первых народов, которые познакомились с Зауральем: - пермяков и зырянцев.

Накопленный археологический, этнографический, фольклорный материалы и письменные источники уже вполне определенно позволяют видеть происхождение этого термина от названия одной из этнических групп, населявшей с конца I тыс. до н. э. территорию лесостепной полосы Западной Сибири. Такой этнической группой были предки древних угров, носившие название «сипыр», которые в первые века н. э. были вовлечены в сложные процессы, связанные с продвижением хуннов на запад. В результате длительного общения с другими этническими группами «сипыры» в значительной мере слились с ними, но сохранили свое название вплоть до XIII -XIV вв.

Начиная с XIV века восточные авторы называли Сибирью не только народность, но и место их проживания. В XIV- XV вв. Сибирью также называли эти авторы и укрепленный городок на Иртыше. В первой четверти XVI в. территория сибирской земли (Сибирского ханства) была расширена за счет включения бассейна реки Туры,

где ранее существовало отдельное Тюменское ханство. Во второй половине XVI в. Границы сибирской земли были расширены за счет покорения ханом Кучумом населения Барабинской степи.

Разгром Сибирского ханства казачьей дружиной Ермака, строительство в Зауралье русских острогов, продвижение на восток царских отрядов, служивых людей привели к тому, что термин «Сибирь» постепенно был распространен в XVII в. на все районы Азии, включенные в состав русского государства, начиная от восточных склонов Урала до побережья Тихого океана [4].

Е.М. Поспелов в своем топонимическом словаре «Географические названия России» пишет: Относительно происхождения названия Сибирь, его значения, языковой принадлежности, времени возникновения высказано множество достаточно противоречивых соображений. Это обусловлено, прежде всего, большой древностью этого названия — некоторые историки считают, что оно уже существовало в V в. На основании наиболее достоверных данных можно считать, что первоначально слово сибирь (шибирь) было этническим названием, относившимся к какой-то группе фин.-угор. народов (вероятно, хантыйцев или мансийцев), проживавших на юге Зап. Сибири. Под давлением татар этот народ был частично вытеснен на север, а частично ассимилирован татарами, получившими этническое наименование своих предшественников. К середине XV в. на юге Зап. Сибири образовалось татарское полуфеодальное Сибирское ханство, столицей которого был город Сибирь, находившийся недалеко от современного Тобольска. В русск. источниках название Сибирь как вполне знакомое, не нуждающееся в пояснении, впервые упоминается в 1483 г. Первоначально — это город и местность в низовьях Тавды, Тобола, так как русские воеводы в 1483 г. шли «вниз по Тавде... в Сибирскую землю... а от Сибири шли по Иртышу». С продвижением русских в понятие Сибирь включались все новые территории вплоть до Байкала и дальше, иногда даже включая Дальний Восток [2].

В Информационном архиве Русского Географического Общества находим следующие данные: Происхождение слова «сибирь» до конца не установлено. «Сибирь» (*сэбэр*) дословно можно перевести с тюркского, как мети, подметай, то есть метет ветер, пурга и т. д. По версии З. Я. Бояршиновой, крупного специалиста по истории Сибири XVII века, этот термин происходит от названия этнической группы «сипыр», языковая принадлежность которой носит спорный характер. Позднее оно стало относиться к тюркоязычной группе, жившей по реке Иртыш в районе современного Тобольска.

Начиная с XIII века Сибирью начинают называть не только народность, но и местность, где она проживала. Но геополитическое применение слова «сибирь» связано обозначением всех территорий, лежащих к востоку от Волги. В послании к королеве Елизавете (1570 г.) Иван Грозный так и называл себя: «Государь Псковский, и великий князь Смоленский, Тверский, земли Черниговский, Рязанский, Полоцкий... и вся Сибирские земли».

Происхождение слова Сибирь, так же может быть связано с одним из более древних названий травы чабрец луговой он же тимьян, он же самбер. Если чабрец луговой, обычно, с фиолетовыми цветами, тимьян с розовыми цветами, то самбер цветёт белыми цветочками, как снег. И обладает очень хорошими полезными свойствами. Цветущий в Сибири самбер один из самых распространённых полевых трав.

В санскрите существует слово «шабары», которое еще до н. э. упоминается Вьясадевой в писании Шримад-Бхагаватам и означает народы, проживающие к северу от Гималаев.

Существуют и другие примеры в разных источниках: 1 – впервые татарское государство Сибирь было упомянуто у иранских авторов конца XIII века, на карте появилось в 1375 году. 2 – татарское «сибирмак» – очищать. 3 – татарское же «сиб» (засыпать) + «ир» (земля) – спящая земля. 4 – монгольское «шибир» – болотистая местность, поросшая березами 5 – искаженное русское «север». 6 – «сыбыр» – название одного из племен древних угров.

Большинство из этих попыток объяснить происхождение слова не имеют под собой научной основы. Пункты 1 и 6 вообще не затрагивают этимологию, 3 – неправильное словообразование (в тюркских языках глагол ставится в конце, то есть было бы «ирсиб» в точном переводе), 5 – тот север – это нынешние Архангельск, Коми, и т.д., но не Сибирь, которая была во времена Руси восточнее.

Методом научного подхода остается рассмотреть слова «сибирмак» и «шибир». Во времена первого упоминания слова «сибирь» (XII-XIII в.) на территории Сибири так же, как и сейчас, проживали народы алтайской языковой семьи – тюрки, монголы и тунгусо-манчжурцы. Однако русские контактировали только с тюрками – татаро-монголами, джунгарцами, кыргызами и т.д. Таким образом, происхождение слова «Сибирь» нужно искать в тюркских языках до того, как тюрки разделились на северную и южную ветви. Эти языки вымерли, но если получится найти одно и то же слово в двух современных ветвях языков, имеющих один корень, примерно соответствующий тому времени и месту, и не пересекавшихся впоследствии, то можно сделать достоверное заключение об этимологии слова.

На одной ветви татарское «сибирмак», в качестве другой было решено взять шорский язык. Шорцы – компактная группа тюрков, проживающая в Кузбассе, и не имевшая контактов с волжскими татарами. Итак, «сыбыр» на шорском – «гнать, прогонять, мести, выметать, устремляться, нашептывать, шептать». Похоже на один смысл с «очищать». Слово «сыбыраг» означает магию, чародейство. «Сыбырагчы» – маг, чародей. Огрубление/смягчение звуков в языковой кальке – обычное явление. Окончание принадлежности «чы» могло точно также легко отпасть. В таком случае получается: «сыбыр» – и в шорском, и в татарском – «очищение», духовное в том числе. Сыбыраг, сибиряк – добрый колдун, белый шаман – очиститель душ. Необходимо еще обратить внимание на нехарактерное для русского языка окончание принадлежности «як». Москвяк, как и сибирец – таких слов не существует[3].

Таким образом, проанализировав ряд источников, мы можем прийти к выводу, что несмотря на многочисленные исследования в области этимологии топонима «Сибирь» среди ученых нет единого мнения о его происхождении. А следовательно, есть возможность дальнейшей работы и исследований в этом направлении.

Литература

1. Куренкова, Т.Н. Топонимы Красноярского края и Хакасии / Т.Н. Куренкова // Филология и культурология: проблематика и перспективы развития / *Filologia I kultura: problemy I perspektywy* (29.11.2014 – 30.11.2014) – Szczecin: – 2014. – Т.2. – С. 87 – 91.

2. Поспелов Е.М. Географические названия России: топонимический словарь. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 523 с.
3. «Сибирь» – магическое слово [Электронный ресурс] // Информационный архив Русского Географического Общества. Режим доступа: <http://old.rgo.ru/2010/12/sibir-magicheskoe-slovo/> (Дата обращения: 5.02.2015)
4. Топонимика сибирских названий [Электронный ресурс] // Топонимика. Режим доступа: <http://www.topos-seo.ru/stati-o-toponimah-i-toponimike/toponimika-sibirskih-nazvanij.html> (Дата обращения: 5.02.2015)

Басюк Т.С.

асистент кафедри іноземних мов
для природничих факультетів
Львівський Національний Університет
ім. Івана Франка

РОЛЬ ТА ВАЖЛИВІСТЬ МІЖКУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В ПРОЦЕСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.

Ключові слова: культурна адаптація, інтеграція, глобалізаційний процес, культурна компетентність, міжкультурна комунікація, культурний бар'єр.

Keywords: cultural adaptation, integration, globalizational process, cultural competence, intercultural communication, cultural barrier.

Процес всесвітньої глобалізації сприяє розумінню комунікації між різними культурними системами як істотного елемента картини сучасного світу. Ці процеси передбачають регулярні контакти у різних сферах між представниками різних культур. Така ситуація вимагає вирішення поставлених практичних завдань та питань культурної адаптації однієї культури на теренах іншої [1].

Мова – один із засобів, за допомогою якого людина позиціонує себе в соціальному просторі. Мовлення – акт ідентичності, бо коли ми говоримо, ми ідентифікуємо себе як чоловік чи жінка, підліток чи дорослий, якого ми походження чи визначаємо свою територіальну приналежність [6]. Що досконаліше людина володіє мовою, то виразніше, яскравіше постає перед іншими людьми як особистість. Саме мова є тим образотворчим чинником, який формує наше «я» і створює так званий імідж у суспільстві.

Важливим фактором залишається те, що мова була і залишається найвиразнішою образотворчою особливістю кожної соціальної групи та індивіда зокрема. Кожний індивід – це унікальний, неповторний світ, сфокусований у його свідомості, у надрах інтелекту, у гамі емоцій, почуттів, мрій, волі [7]. Мова та мовлення є виразним показником соціальної поведінки. Саме через призму мовлення ми створюємо образ того ким ми є, де живемо і до якої соціальної групи належимо.

У процесі розвитку європейської інтеграції, а також із розширенням кордонів та більшою спроможністю людей подорожувати виникає неминуча потреба у усвідомленні комунікативних відмінностей між різними національностями, що зумовлює використання іноземної мови як доступного засобу спілкування і збагачення досвіду фахової підготовки [4].

У даній статті ми намагаємося дослідити проблематику іншомовної комунікативної компетентності як основної складової комунікативної культури, її основні складності та їхній вплив на процес спілкування та формування особистості.

Можна виділити *пряме міжкультурне спілкування* (безпосередній контакт) і *непряме*, коли між партнерами існує просторово-часова дистанція. *К. Ясперс* називав комунікацію «*безмежним взаємним перебуванням у бесіді*». Особистий контакт має велику силу емоційного впливу, в ньому діє соціально-психологічний «механізм» зара-

ження та наслідування. Особливу роль відіграє мова й так звана *паралінгвістична система інформації* (мова міміки і жестів), у якій закріплені певні соціальні значення [2].

Особливості міжкультурного спілкування визначаються й особливостями спілкування в середині культури. Комунікативним аспектам культури присвячені роботи *Б. Маліновського, Й. Гейзинга, М. Еліаде*, в яких культура розглядається як специфічно людський спосіб спілкування.

Підхід до культури як сфери спілкування був здійснений *М.М. Бахтіним, В.С. Біблером, Н.А. Победою* та іншими. Так, *В.С. Біблер* розглядає культуру як унікальний і універсальний спосіб спілкування, причому не тільки в рамках свого соціуму, а й у масштабі всього людства [3].

Важливо відзначити, що спілкування виникає між суб'єктами, які мають подібності та розбіжності, діють у різних ціннісних полях. Тому багато проблем спілкування концентруються саме навколо поняття цінності, а також пов'язані з потребами й установками, що формуються культурою. В Америці вищими цінностями є демократія, ліберальні свободи, вільне підприємництво, тоді як у Єгипті більше значення мають кланові цінності, пов'язані з дотриманням ісламських правил пристойності. Якщо ми хочемо, щоб спілкування було успішним, ми повинні не тільки усвідомити, що є найбільш цінним для нас, а й також що є цінним для тієї культури, з представниками котрої ми вступаємо в контакт [6]. Нам можуть не подобатися ті речі, які уявляються найбільш цінними іншим, але ми маємо визнати важливість цих цінностей для них, а вони – визнати важливість наших цінностей для нас [1].

Соціальні, політичні й економічні зміни, що відбуваються в останні роки у світовому масштабі, зумовили збільшення міграції народів, їх переселення, змішання рас та етносів. У результаті цих процесів дедалі більше людей долають, зокрема, культурні бар'єри, які раніше їх розділяли. Формуються нові явища культури, стираються межі між своїми та чужими культурними особливостями завдяки налагодженню нових комунікаційних зв'язків [5].

Усе це свідчить про надзвичайну актуальність і важливість досліджень проблеми формування комунікативної культури особистості й необхідність пошуку шляхів її розв'язання. Виховання сьогодні може і повинне бути зрозумілим не як одностороння передача досвіду від старшого покоління до молодшого, а як взаємодія, співробітництво усіх поколінь у сфері їхнього спільного буття. Саме в такій взаємодії формується загальна культура людини, культура спілкування, комунікативна культура особистості.

Не слід забувати про таке явище як комунікативна компетентність, яка передбачає: уміння прогнозувати конфлікти та вирішувати їх; співпрацю, толерантність, пошану і прийняття іншого співрозмовника (раса, національність, релігія, статус, роль, стать); соціальну мобільність; досвід і готовність взаємодіяти з іншими людьми, співпрацювати в групі; здатність знаходити рішення, адекватні певним ситуаціям [4]. Формування комунікативної компетентності особистості є важливою складовою актуальної проблеми формування соціальних компетентностей, рішення якої має важливе значення як для кожної конкретної людини, так і для сучасного суспільства в цілому.

Отже, з усього вище сказаного випливає, що мовна компетентність є однією з найважливіших складових іншомовної комунікативної культури, яка в свою чергу є

складовою формування умінь, навичок поведінки і спілкування, а також і особистості зокрема. Іншомовна компетентність забезпечує певний культурний рівень усного і писемного мовлення та невербальної мовленнєвої поведінки. Формування міжкультурної компетенції є важливим і необхідним процесом у сучасному світі, який нестримно розвивається.

Література:

1. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П.Н. Донец. – Харьков: Штрих, 2001. – 384 с.
2. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: дис.... докт. пед. наук: 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания” / Г.В. Елизарова. – СПб., 2001 – 371 с.
3. Изучение профессиональной компетентности педагогов: Методические рекомендации. – Калуга, 1994. – 243 с.
4. Татаренко І. Компетентність – вимога сучасності // Світло: науково-метод. інф. пізн.-освіт. часопис. – 1996. – №1. – 257с.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие /С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
6. Bachman Lyle F. and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency // TESOL Quarterli. – 1982. – Vol. 16. – September. – № 3. – P.465.
7. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy// Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication.- London: Longman, 1983. – P. 237

Хомчак Е. Г.

кандидат филологических наук,
доцент кафедры украинского языка
Мелитопольского государственного
педагогического университета
имени Б. Хмельницкого

СИМВОЛ КАК СПОСОБ СВОБОДНОГО СМЫСЛООБРАЗОВАНИЯ В СОЗНАНИИ РЕЦИПИЕНТА (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕКСТОВ И.А. ГОНЧАРОВА)

Ключевые слова: символ, концепт, образ, интерпретация, контекст

Key words: concept, context, image, interpretation, symbol

Выделение типов концептов, с одной стороны, основано на объективных характеристиках того или иного переживаемого фрагмента опыта, а с другой стороны, представляет собой исследовательский подход к моделированию действительности. Одно и то же ментальное образование, по мнению В. И. Карасика, можно описывать с разных позиций – «как регулятив, архетип, символ и т.д.» [3, 607].

Осмысление символа имеет давнюю традицию, об этом написано множество книг, этому посвящено большое количество исследований (С. С. Аверинцев, Е. Ф. Губский, А. Ф. Лосев, Ч. С. Пирс, С. А. Радионова, А. Г. Шейкин и др.). В различных областях и направлениях теоретического анализа символа существует масса толкований этой категории, что порождает полисемантическую и противоречивость суждений, поскольку каждая область знания рассматривает символ по-своему.

С. С. Аверинцев противопоставляет научное и эстетическое понимание символа, в первом случае трактуя его как знак, во втором – как «образ, взятый в аспекте своей знаковости, и знак, наделенный всей органичностью и неисчерпаемой многозначностью образа» [1, 378]. Символ принципиально многозначен, истолкование символа диалогично, динамично.

В нашей статье мы подходим к исследованию концептов в художественном тексте с позиции символа. Целесообразность такого исследования состоит в нахождении новых содержательных отличий в концептах, не раскрытых при использовании других подходов к их объяснению. И тексты романов И.А. Гончарова в этом плане являются чрезвычайно показательными.

Символическая интерпретация может затрагивать различные концепты, но следует признать, что существуют образы, в большей и меньшей мере открытые для многомерного, глубокого переосмысления. Таковым, например, является образ *дороги*. В романе «Обыкновенная история» И. А. Гончарова образ *дороги* максимально открыт для символической интерпретации. К художественному переосмыслению относится метафорический перенос в контексте: «Там, между полей, змеей вилась дорога и убегала в обетованную землю, в Петербург» [2, 17]. Устойчивая метафора открывающейся жизни – *дорога* – подана в сравнении со «змеей», что создает эмоциональное противоречие: *дорога* в обетованную землю не может виться змеей (лентой, нитью,

но не змеей). Концепт *дорога* в этом контексте приобретает символическое значение, т.к. отождествляет образ (дорога – начало жизненного пути) и идею произведения (разочарование, постигшее героя в Петербурге).

Предметный образ и глубинный смысл выступают в структуре символа как «два полюса» [1, 378], немислимые один без другого, что ярко отражается в сюжете «Обыкновенной истории» в сцене концерта симфонической музыки. В игре скрипки проявляется метаморфоза человеческих чувств, ее драматичность, «*вся скорбь души человеческой*» [2, 246]. Все в этой сцене подвластно скрипичному смычку: «*артист поднял смычок и – все мгновенно смолкло*» [2, 247]. При художественной концептуализации лексема *смычок* – это не только инструмент, с помощью которого издается звук, но и символ перелома в судьбе героя романа: *смычок «внятно рассказывал ему прошедшее, всю жизнь его, горькую и обманутую»* [2, 247]. Смычок, словно волшебная палочка, наделен способностью почти мгновенного перерождения героя, добавляя ему «последнее знание» к пережитому, символизируя открывшуюся ему истину: «*Как стал я сегодня вдруг мелок, ничтожен в собственных глазах с своей тоской, страданиями!.. Он пробудил во мне горькое сознание, что я горд – и бессилен...*» [2, 250].

Таким образом, одним из возможных типов концептов – сложных ментальных образований, представляющих собой кванты переживаемого знания, – является концепт-символ. Специфическими признаками этого класса концептов выступает его смысловая глубина и многомерность. Художественность символических концептов предопределяет более широкий спектр возможных путей развития системы смысла.

Литература:

1. Аверинцев С.С. Символ // Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. В.М. Кожевникова. Редкол.: Л.Г. Андреев, Н.И. Балашов и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – С. 378-379.
2. Гончаров И.А. Обыкновенная история. Роман. – М.: Худож. лит., 1975. – 304 с.
3. Карасик В.И. Символические концепты // Изменяющаяся Россия и славянский мир: новое в концептуальных исследованиях: сборник статей [Текст] / отв. ред. М. В. Пименова. – Севастополь: Рибэст, 2009. – 776 с.

ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Ключові слова: дискурс, дискурсивний аналіз, текст, дослідження, функціонування.

Keywords: discourse, discourse analysis, text, research, functioning.

Дискурс (фр. Discours) – мова, процес мовної діяльності, спосіб говорення. Багатозначний термін ряду гуманітарних наук, предмет який прямо або опосередковано передбачає вивчення функціонування мови – лінгвістики, літературознавства, семіотики, соціології, філософії, етнології і антропології.

Дискурс, який розуміється як текст, занурений у ситуацію спілкування, допускає безліч вимірів. З позицій прагмалінгвістики дискурс являє собою інтерактивну діяльність учасників спілкування, обмін інформацією, надання впливу один на одного, використання різних комунікативних стратегій, їх вербальне і невербальне втілення в практиці спілкування. Функціональний підхід передбачає обумовленість аналізу функцій дискурсу вивченням функцій мови в широкому соціокультурному контексті [1].

Н.Д. Арутюнова розглядає дискурс як «зв'язний текст в сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами», як «мова, занурену в життя». Дискурс – це явище, досліджуване в режимі поточного часу, тобто в міру його появи і розвитку, і при його аналізі необхідно враховувати всі соціальні, культурологічні та прагматичні чинники [3]. Тому термін дискурс, на відміну від терміна текст, не застосовується до древніх і ін. Текстам, зв'язки яких з живим життям не відновлюються безпосередньо. Однак Е.Ф. Кіров пропонує зняти останнє обмеження і пояснює це фактом присутності минулого в сьогодення і його здатністю детермінувати багато подій в сьогоденні і майбутньому. За Е.Ф. Кірову, дискурс – це сукупність письмових та усних текстів на тій чи іншій мові в рамках тієї чи іншої культури за всю історію їх існування. Очевидно, що позиція Е.Ф. Кірова близька до висновків Н.Д. Арутюновой в тому сенсі, що дискурс – це сукупність письмових чи усних текстів та ситуації їх створення та актуалізації.

Міждисциплінарний напрям, що вивчає дискурс, а також відповідний розділ лінгвістики називаються однаково – дискурсивним аналізом (discourse analysis) або дискурсивними дослідженнями (discourse studies). Термін discourse analysis вперше був використаний в 1952 Зеллігом Харрісом. Проте оформлення дискурсивного аналізу як дисципліни відноситься скоріше до 1970-м рокам. Аналіз письмових текстів може включати в себе вивчення розвитку теми та зв'язку (зчіпки) між пропозиціями. Аналіз же розмовної мови може зосереджуватися як на цих аспектах, так і на практиках покрокової взаємодії, які відкривають і закривають послідовностей соціальних взаємодій або структури наративу [2].

Дискурсивний аналіз використовує підходи кількох наукових дисциплін психолінгвістики, соціолінгвістики, антропології, соціології, герменевтики та соціальної психології.

В даний час дискурсивний аналіз цілком інституціоналізованої як особливе (хоча і міждисциплінарне) науковий напрям. Видаються спеціалізовані журнали, присвячені аналізу дискурсу – «Text» і «Discourse Processes». Найбільш відомі центри дискурсивних досліджень знаходяться в США – це університет Каліфорнії в Санта-Барбарі, університет Каліфорнії в Лос-Анджелесі, університет Орегона в Юджині (там працюють Т.Гівон, Р.Томлін, Д.Пейн, Т.Пейн), Джорджтаунський університет (давній центр соціолінгвістичних досліджень, серед співробітників якого – Д.Шіфрін).

Дискурсивний аналіз як нова лінгвістична дисципліна знаходиться поки що в стадії становлення, тому існує декілька напрямків, що визначаються за методикою проведення дослідження:

- 1) метод діалогічної інтерпретації, тобто аналіз побутового діалогу;
- 2) дослідження інформаційного потоку, де провідним питанням стає співвідношення мови та свідомості;
- 3) когнітивна функціональна граматики, в якій вивчаються явища інформаційного потоку в аспекті класичних «інформаційних» категорій (тема/рема, дане/нове);
- 4) метод когнітивного картування як спосіб моделювання смислової сторони тексту;
- 5) прагматичний аналіз, що орієнтований на вивчення ефективності комунікації;
- 6) математичні та комп'ютерні методи дослідження тексту.

Ситуативна інтерпретація дискурсу полягає в урахуванні соціально, психологічно та культурно значущих умов та обставин спілкування. По суті, даний підхід є компромісним, що примирює формальний та функціональний підходи. Визначення дискурсу як цілісної сукупності функціонально організованих, контекстуалізованих одиниць вживання мови передбачає наявність системи взаємопов'язаних мовленнєвих одиниць (основне положення функціонального підходу), які перебувають у функціональному відношенні та функціонують у певному контексті.

Дискурс як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, внутрішню, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування, являє собою синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психологічних та

ін.) чинників, залежних від тематики спілкування, і має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [3].

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики аналізу дискурсу зробила Бірмінгемська школа. Її модель дискурс-аналізу — проект «The English Used by Teachers and Pupils» (вересень 1970 — серпень 1972). Автори проекту вивчали мовленнєву взаємодію учнів та вчителів під час уроків і намагалися знайти відповіді на питання: як пов'язані висловлення в потоці мовлення; хто і як керує перебігом спілкування; як чергуються ролі мовця і слухача; як порушують нові теми та завершують старі; за допомогою яких даних можна довести існування одиниць, більших за висловлення. Шкільний урок був вдалим мовним матеріалом, оскільки він позбавлений хаосу

та спонтанності повсякденного розмовного мовлення, що полегшило виокремлення структурних одиниць дискурсу.

На процес створення дискурсу впливають чинники лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру, які утворюють комбінації під час взаємодії, у т. ч. компонентів самого дискурсу, пов'язаних із партнерами по комунікації (їхніми комунікативними ролями та інтересами; особистісними характеристиками, міжособистісними стосунками, загальним досвідом та інформованістю), з темою і предметом спілкування, мовленнєвою ситуацією (офіційними обставинами, особливостями комунікативного контакту, перешкодами в процесі комунікації) [2].

Література:

1. Арутюнова, Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Бенвенист, Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – 3-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2009. – 448 с.
3. Дейк, ван Т.А. Стратегии понимания связного текста / Т.А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 153–212.

КРИТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ НОМІНАЛЬНОГО СТИЛЮ

На сьогоднішній день номінальний стиль (НС) сучасної німецької мови став розповсюдженим явищем, що потребує детального розгляду і опрацювання, оскільки це явище все частіше зустрічається в мові, а синтаксис речень, написаних в НС є досить складним для розуміння.

За Петером фон Поленц [3,134] субстантивація дієслів та прикметників зустрічається в старонімецькій мові – в монастирській прозі, в містичних текстах XIII та XIV століття, в фаховій літературі Середньовіччя та в німецькій науковій літературі в епоху просвітництва. На мові значною мірою позначився науковий прогрес. Починаючи з середини XIX століття, НС, як засіб спрощення структури речення, вживається в пресі та мові політиків. Як наслідок, це явище набуло загальнонародного характеру і номіналізацію почали використовувати в повсякденній мові.

Під поняттям «номінальний стиль» розуміють «спосіб висловлення, в якому члени речення номінальної групи є не просто важливими, а найважливішими носіями предикату» [1, 140].

За Левандовським (1994:748) номінальний стиль є «синтаксичною стратегією в сучасній німецькій мові з переважним вживанням номінальних елементів в структурі».

Через суперечки деяких мовних критиків та мовознавців склалося таке враження, що номінальний стиль був би головною ознакою «занепаду» мови. Ще П. фон Поленц (1988) висловив своє скептичне ставлення до НС:

«Щонайменше з 19 століття німецькі мовознавці та мовні критики попереджали про проблему субстантивації і безрезультатно боролися в основному загальними обґрунтуваннями: багато іменників були б «негарними», канцелярськими і сухими» [2, 42].

Сандерс так критикував номінальний стиль: «У. Енгель скаржився на до-вжелезні слова на -ung, -heit, -keit, називаючи це явище „Ungerei“ (зловживання словами на -ung)». Тієї самої думки був і І. Райнер, який говорив про абстрактні іменники на -ung, що поглинають дієслова і субстантивовані інфінітиви. Це так звані іменники, що «перевдягнені у дієслова», що погано сприймаються. Все це під тривожним гаслом – «Дієслово вмирає!..» [1, 141].

Своє негативне ставлення до НС висловлювали деякі автори книг по стилістиці. Так, наприклад, думка Маркуса Пюшеля: «Такі висловлювання не характеризувалися особливою елегантністю, вони стилістично нейтральні. Перехід від вербального стилю до номінального зумовлює канцеляризацію висловлювання. Воно стає незрозумілим. Тому потрібно уникати номінального стилю, тим більше, що він не принесе ніяких переваг, а зовсім навпаки».

Проблема номінального стилю почала зустрічатися в деяких граматичних посібниках для тих, хто вчить німецьку мову. В книжках зустрічаються вправи на трансформування речень з вербального стилю в номінальний. Значення НС в профе-

сійній та суспільній комунікаціях не обговорювались. Лише деякі мовознавці розглядали цей стиль висловлювання зі стилістичної точки зору. Також в „*Grundgrammatik Deutsch*“ наводиться аргумент проти так званої «канцелярської мови» в юридичних та службових текстах як безособовий, неприродний стиль. В навчальному посібнику німецької мови „*Grammatik mit Sinn und Verstand*“ (Wolfgang Rug) вказується на те, що номінальний стиль спричиняє значну смислову складність реченнях та текстах, хоча цей стиль широко використовується в газетних статтях, наукових текстах, в області юриспруденції, економіки та політики.

Також було зазначено те, що через надто високу складність тяжко зрозуміти смисл прочитаного та почутого.

Незважаючи на всі суперечливі погляди та критичні судження, номінальний стиль відіграє досить важливу роль: «Лише процес розвитку номінального стилю висловлювання здається остаточно завершеним. Без сумніву, цей стиль є суттєвою ознакою становлення сучасної німецької мови!» [2, 56].

Не зважаючи на гостру критику, НС досить рідко був предметом дослідження мовознавців. Важливий внесок стосовно цієї теми зробив фон Пеленц. У своїй тритомній книзі „*Deutsche Sprachgeschichte von Spätmittelalter bis zur Gegenwart*“ він розглядає часте використання форм слова зі зв'язками «дієслово – іменник» та стиль компактної побудови речення, причинами появи яких була індустріалізація та бюрократизація суспільства. Автор вказує на те, що номінальний стиль відповідає вимогам індустріалізації, тобто є типовим для мови «раціонального світу» (1999: 351 том III). Спрощення структури речення, уточнення та економічність відбувається за рахунок стиснення інформації через використання складних слів.

Відмова від номінального стилю взагалі через названі причини здається вже необґрунтованою. На сьогоднішній день в дискусіях мова вже йде не про те, щоб критикувати НС в цілому, а про зниження частоти його вживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Grosse R. Entwicklungstendenzen in der deutschen Sprache der Gegenwart. In: Probleme der Sprachwissenschaft. – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopedie, 1971.-103S-
2. Fleischer W Entwicklungstendenzen in der deutschen Sprache der Gegenwart. Sprachwissenschaft – Leipzig, 1974. -258S.
3. Polenz von P.: Die deutsche Sprache der Gegenwart. Entwicklungstendenzen des deutschen Satzbaus. Göttingen 1984.
4. Sanders Willy(1990): Gutes Deutsch – besseres Deutsch: praktische Stillehre der deutschen Gegenwartssprache. Darmstadt: wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Русакова А.В.

аспірант,

Київський національний лінгвістичний університет

викладач іноземних мов,

Дніпропетровський національний університет

імені Олеся Гончара

МЕТОДОЛОГІЯ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ МАСКУЛІННОСТІ Й ФЕМІНІННОСТІ

Ключові слова: гендерологія, методика, маскулінність, фемінінність, типаж, гендер, культура.

Keywords: genderology, methodology, masculinity, femininity, type, gender, culture.

Певний етап у лінгвістиці ознаменувався черговою зміною моди на ракурс мовних явищ, появою і реалізацією в лінгвістичних дослідженнях іншого “стилю мислення”. Під антропоцентричним кутом зору відбувся поворот до розгляду мовних явищ – мова почала досліджуватись в нерозривному зв’язку з культурою, мисленням, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить. Звідси, стає важливим питання про гендер, а саме його ключові поняття маскулінності й фемінінності, розуміння та дослідження яких, в свою чергу, являє особливий інтерес, оскільки дає чітке уявлення про певну лінгвокультурну спільноту в цілому та роль чоловіків та жінок зокрема, як головної складової будь-якого суспільства. Кажучи досить буденною мовою зазначимо, що свідомість людей схильна абсолютизувати психофізіологічні і соціальні відмінності статей, ототожнюючи маскулінність з культурним та активно-творчим, а фемінінність – з природним та пасивно-репродуктивним початком. Науково ж було доведено, що ця категоризація дуже умовно відображує різноманітні характеристики маскулінності й фемінінності, їх залежність від системи статевих ролей і культурних норм, а також наявність багатьох індивідуальних варіацій, які зовсім не відповідають чітким нормам чи встановленим моделям [1].

Описуючи вкорінені традиції методологічних досліджень маскулінності та фемінінності, С.Г. Айвазова наводить докази, з яких абсолютно ясно, що стосовно

пострадянського гендерного порядку, то він досить чітко обумовлював відмінність ролей чоловіка – годувальника сім'ї, чий соціальний статус визначався положенням на роботі, та жінки, хоча й працюючої, але несучої головну відповідальність за домашнє господарство [2]. В свою чергу, В.І. Чумаков також приймає вище запропоновану градацію стереотипів, але вважає, що серед різноманітну репрезентацію базових форматів стосовно чоловіків та жінок, майже всі з них можуть негативно позначатися на їх самореалізації та виступити бар'єром у розвитку індивідуальності будь якої особистості. Також у більшості випадків вони набувають негативного забарвлення, у разі якщо їх перенести від конкретного індивідуума на групу людей або верству населення за їх соціальними, етнічними, релігійними або расовими особливостями [2]. Розглядаючи ситуацію у сучасному світі, можна стверджувати, що вона характеризується зміною сформованих типів і способів життєдіяльності всіх верств суспільства зумовлених переходом на нові умови господарювання. У певних людей на першому місці стоїть сім'я і їхні проблеми, коли для інших характерна виробнича спрямованість, а треті у своєму житті гармонійно поєднують професійні інтереси, інтереси сім'ї та громадські інтереси. Сучасні жінки, які прагнуть до самореалізації, що проявляють свої здібності і талант, часто опиняються в ситуації конфлікту з існуючими в суспільній свідомості традиційними уявленнями про справжнє призначення жінки і переживають свій власний внутрішній конфлікт. Чоловіки, які орієнтовані на сімейні цінності, емоційно відкриті, відчувають себе неповноцінними, що не відповідають чоловічому призначенню, тому що від «справжнього» чоловіка, нібито, потрібна успішність, високий статус, орієнтованість на кар'єру, емоційна закритість [3]. Численні дослідження показали, що психологічні відмінності між чоловіками і жінками виникають і формуються швидше від особливостей сімейного виховання хлопчиків і дівчаток, а також від соціального впливу, ніж від біологічних відмінностей між статями.

Аналізуючи багато лінгвокультурологічних досліджень робимо висновок, що існує зв'язок між стратегіями та поведінками, які переважно використовують жінки, і сукупністю культурних значень, що вважаються прийнятними для обох статей, включаючи: формальність, ввічливість, поступливість, тобто рисами загальної культурної гендерно-специфічної моделі поведінки. Виходячи з цього, маючи лінгвокультурну специфіку, гендер є частиною національних соціокультурних стереотипів, втіленням національно-культурних знань, уявлень, ідей та традицій. Вони відображують особливості бачення світу, які притаманні носіям певної мови та культури, виступаючи джерелом інформації, як про національну культуру, так і про простір національної гендерної лінгвокультури. Саме цей факт і дозволяє розглядати та досліджувати фактор гендера в руслі лінгвокультурології.

Список використаних джерел:

1. Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типы: Сб. науч. тр. / Под ред. В. И. Карасика. Волгоград.: Парадигма, 2005.. – 310с.
2. Айвазова С.Г. Гендерное равенство в контексте прав человека. Москва.: 2001.. – 97с.
3. Кириліна Л. В. Категорія «gender» у мовознавстві // Жінка в російському суспільстві. 1997.. – с. 15-20.

ИСПРАВЛЕНИЕ ЯЗЫКОВЫХ И РЕЧЕВЫХ ОШИБОК В УСТНОЙ РЕЧИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова: культура речи, речевая ошибка, коррекция ошибок, речевая деятельность, классификация ошибок, самоконтроль

Keywords: culture of speech, speech errors, errors' correction, speech activity, errors' classification, self-control

Природную потребность в обмене информацией удовлетворяет устная речь как способ коммуникации, и тут мы сталкиваемся с понятием и нормами культуры речи. В основе культуры речи лежит представление о некоем «речевом идеале», образце, в соответствии с которым должна строиться совершенная («хорошая») речь. По мнению С.И. Ожегова, «высокая культура речи – это умение правильно, точно и выразительно передавать свои мысли средствами языка». Достижение такого уровня культуры речи студентами не только на родном языке, но и при овладении иностранным языком должно быть целью процесса обучения иностранному языку в высшем учебном заведении.

Но при этом мы должны осознавать, что речевая деятельность обучаемых в процессе овладения ими иностранным языком включает ошибку как неотъемлемую и составную часть учебно-познавательной деятельности. Фактически все, кто занимался вопросом обучения языку, касались проблемы ошибок. В общетеоретическом плане понятие ошибки и причины возникновения ошибок, а также возможные пути предупреждения и устранения ошибок отражены в работах ведущих психологов и методистов А.А.Алхазисвили, В.Д.Аракин, В.А.Артемов, Б.В.Беляев, Е.М.Верещагин, П.Б.Гурвич, И.А.Зимняя, Е.И.Ительсон, А.Л.Карлин, Г.А.Китайгородская, В.Г. Костомаров » [1].

По мнению Слезкова Ю.А., различного рода нарушения языковой нормы, характерны для устной непринужденной, т.е. заранее не спланированной и не подготовленной устной речи даже носителей языка, – явление, вполне закономерное.

Многие зарубежные и отечественные методисты предлагают различные классификации ошибок, допускаемых в речи, которые учитывают многие факторы. Но на сегодня ведущей классификацией является та, которая подразделяет речевые ошибки в зависимости от того, какие именно языковые нормы оказываются нарушенными, а именно:

а) словообразовательные – состоящие в неоправданном словосочинительстве или видоизменения слов нормативного языка;

б) морфологические – связанные с ненормативным образованием форм слов и употреблением частей речи;

в) синтаксические – заключающиеся в неверном построении словосочетаний, простых и сложных предложений;

г) лексические – представляющие собой употребление слов в ненормативных значениях, нарушение лексической сочетаемости, повторы, тавтологию;

д) фразеологические – связанные с не соответствующим норме использованием фразеологизмов;

е) стилистические – заключающиеся в нарушении единства стиля. Под стилистической ошибкой мы понимаем нарушение принципа «коммуникативно-стилистической целесообразности» (термин В.Г. Костомарова и А.А. Леонтьева), что, как правило, вызвано использованием языкового средства, неуместного в данном реально существующем тексте, хотя, возможно, релевантного в других случаях [2].

Существует множество причин, по которым допускаются разного рода ошибки в речи. Одна из главных причин возникновение ошибок по мнению Натальина В.П. является несформированность соответствующих речевых навыков и умений [3].

Немаловажную роль также играет проблема психологического характера: обучающиеся опасаются сделать ошибку (грамматическую или в выборе слова), что неблагоприятно сказывается на оформлении речи, ее беглости и, конечно, не в последнюю очередь на содержательной стороне высказывания. Мастерство преподавания должно подсказать ему правильный подход к работе над ошибками, а самое главное – к их прогнозированию и предупреждению.

Одновременно с исправлением речевой ошибки возникает необходимость ее коррекции. Исправление ошибок учащихся неотъемлемая часть учебного процесса. Эффективность этого вида деятельности, в конечном счете, определяет эффективность учебного процесса в целом.

При принятии решения о времени исправления ошибки необходимо учитывать цели и задачи занятия, типа упражнения, типа сделанной ошибки, и конкретного студента, который допустил эту ошибку. Немедленное и постоянное исправление всех без исключения ошибок не обязательно будет эффективным способом помочь студентам улучшить язык, который изучается.

Во многих источниках приводятся пять типов исправления ошибок, обозначенных авторитетными учеными – лингвистами:

Explicit correction. Явное исправление, когда преподаватель непосредственно указывает на совершённую ошибку, объясняет, в чем она состоит, и дает верный вариант ответа.

Recast. Перифраз — произнесение/написание исходного неверного по форме речевого образца уже без ошибки, но без каких-либо пояснений со стороны преподавателя.

Clarification Request. Просьба о пояснении, когда преподаватель дает знать, что не понял высказывание студента. Это обычная ситуация и в реальной коммуникации.

Metalinguistic Cues. Использование терминологии (например, грамматической — преподаватель использует термин: «время», «артикл» и т.д.) — реакция, связанная с высказыванием студента, но не предлагающая правильной формы.

Repetition. Повторение неправильного по форме высказывания студента преподавателем с обязательным вербальным акцентом в той части, где сделана ошибка. Если не выделить ошибку голосом, студент может подумать, что сомнению подвергается правдоподобность высказывания.

Все эти методы могут быть использованы для предупреждения, коррекции грамматических, фонетических, лексических ошибок. Главное в них то, чтобы они

способствовали развитию правильной речи, а также были функциональны, и отражали новизну, ситуативность, личную индивидуализацию. Исправление ошибок преподавателем по мнению С.П. Кордера в первую очередь должно быть направлено на формирование у студента последующего самоконтроля, который наделит студента ответственностью за реализацию речевой деятельности.

Литература:

1. Чойбонова Б.М. Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) Диссертация кандидата педагогических наук. М., 2004 261 с.
2. Вараксина В.А. Речевые ошибки иностранных студентов и причины их возникновения // Язык и текст langpsy.ru. 2014. №1. [http:// langpsy.ru/journal/2014/1/Nurmuhmetov.phtml](http://langpsy.ru/journal/2014/1/Nurmuhmetov.phtml) (дата обращения: 21.02.2015)
3. Натальин В.П., Натальяина С.А., Паращук В.Ю. Тестовый контроль аудирования на уроках английского языка // ИЯШ. – 1989.— №4, 5. — С 49.
4. Архарова М. Исправление ошибок в процессе преподавания иностранного языка: теория и практика // «ПРОСВЕЩЕНИЕ. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ» Рубрика: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА <http://iyazyki.ru/2014/01/correction-mistakes/> (дата обращения: 21.02.2015)

Eshchanova Gulzira Endirovna

senior teacher of “Language and literature” department

Baltabaeva Nursulu Koshkinbaevna

teacher of “Language and literature” department

Abilova Zulfiya Jalgasbaevna

master of Karakalpak State University named after Berdakh

USAGE OF ROLE PLAYS TO IMPROVE SPEAKING

Resume: *this article research the importance of using role plays in teaching English on the first stage of learning.*

В данной статье рассмотрено важность использования ролевых игр в преподавании английского языка на начальном этапе обучения.

Nowadays a great attention is being paid to the education by the government in our republic. According to the resolution № 1875 of the President of the Republic of Uzbekistan on 10 December 2012 “About the measures on further development of foreign language teaching and learning system”,- the teachers of English are doing a great work in improving teaching and learning English at secondary schools. As a teacher of EFL we want to share with our experience how we are working and helping people, especially different subject teachers in their learning English. In our Institute of training and retraining of teachers’ qualification monthly we are organizing different workshops and seminars. These kinds of work can help them to raise motivation in learning language and their language skills. In spite of this, it’s hard to teach English to those people who don’t know the language at all. We face with such problems like: participants want to learn English and when they start to learn it with great enthusiasm, unfortunately it seems hard when they meet difficulties in pronunciation. They stop here and say that they can’t learn this language. The main problem is that some letters in English have more than one sound. More than that, because English has lots of borrowed words some words look similar but reading is different. We would like to share with our workshop which was done successfully and our learners like it very much. We love using role plays in teaching and there is no need to focus on their pronunciation, but their speaking.

There are many reasons for using role-plays in the classroom:

– role-plays help to the learners to react in real-life situations, commonly used expressions, forcing them to think “on their own way”;

– role plays help learners work together as a team or group, and communicate in order to understand each other;

– role plays can be adapted to the needs of the learners; they may use specific vocabulary for specific situations, as learning English is sometimes done for a specific purpose;

– role plays give learners more responsibility in their learning, encouraging interaction;

– role plays offer to the learners the chance to evaluate their level of English.

Role play can improve learners speaking skills in any situation, and helps learners to interact. As for the shy learners, role play helps by providing a mask, where learners with

difficulty in conversation. In addition, it is fun and most learners will agree that enjoyment leads to better learning.

Here you can find a workshop.

Theme: Let's learn English!

Time: 80 minutes

Participants: teachers of the secondary schools (different subject teachers)

The aim of the lesson:

1. To raise learners interest to learn language.
2. To help participants to explore the importance of knowing English language.

Procedure:

Greetings: Good afternoon dear participants.

Welcome to our lesson.

How are you?

Teacher introduce with the name of the lesson.

1. **Activity "Introduction". (chain drill 5-7minutes)**

Let's introduce with each other.

P1: What is your name?

P2: My name is .... What is your name?

P3: My name is....

2. **Activity "Let's think together and say" (10 minutes)**

Participants should work individually and continue the given sentence on the slide.

"Если я знаю английский язык ..."

Possible answers also should be prepared beforehand on the slide.

- Я могу понимать новости по английский.
- Я могу понимать песни на английском языке.
- Я могу читать книги и журналы в оригинале.
- Я могу смотреть фильмы без перевода.
- Я могу пользоваться материалами из интернета и понимать их.
- Я могу говорить с туристами и с гостями, которые приехали увидеть мою страну.
- Я могу путешествовать и не бояться.
- Я могу решать проблемы, которые требует знания английского языка в жизненных ситуациях.

Activity3. Group work.

Role play.30 minutes.

Work in groups of four or five. It depends on your learners. Prepare cards and write the task and descriptions, give key words and possible questions. You should prepare A4 format papers and write the words beforehand. Three different words like "Hotel receptionist", "shop assistant", "saleswoman or man". For this role play you are welcome to invite English teachers, or people who knows English very well, even native speakers. Those people will help you to pretend that they are native speakers and they don't understand except for English. They should stand in one line and keep A4 format papers. The task for the group is to imagine that they are in abroad, they will have different situations with key words. Participants of the groups should find that person which they need in a role play.

The tasks for the groups:

Group 1.

Представьте, что вы находитесь в Америке. Вы хотите забронировать номер в ближайшей гостинице. Вы должны объяснить портье этой гостиницы используя ключевые слова.

Key words:

To book – бронировать

A single room – односпальный

A double room – двухспальный

How much? – Сколько стоит?

My documents – мои документы

I need – мне нужен

Help – помогите

Cheap – дешевый

Expensive – дорогой

Group 2.

Представьте, что вы в Лондоне. Вы путешествуете. Вы хотите есть и найти супермаркет, чтобы купить продукты. Поговорите с продавцом и объясните на английском что вам нужно.

Key words:

I need – мне нужен

Help please – помогите пожалуйста

Bread – хлеб

Milk – молоко

Mineral water – минеральная вода

Sausage – колбаса

Cookies – печенье

How much – сколько стоит?

Reflection:

1. What did you feel?
  2. What was unusual for you?
  3. What was new for you?
- They should express their feelings.

4. Individual work. (15 minutes)

Where can I learn English and where can I get resources?

Participants should write in the stickers how they can learn English. Prepare presentation of useful websites and books.

5. Conclusion

Thank you very much. The lesson is over good bye!

In conclusion we would like to say that such kind of lessons or seminars are very useful for the people who have never thought that it's so hard to travel if you don't know

language. We tried it many times with many different courses and participants were very grateful and happy. Especially they liked to pretend and play the roles. You should try to support them with the necessary information because nowadays there are so many books and websites. It is very difficult to find the best one.

ФОРМАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ТЕРМИНОВ КОСМЕТОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация

В статье описываются формально-структурные особенности терминов косметологии, выявляются основные структурные типы, функционирующих в косметологической терминологии.

Ключевые слова: косметология, термин, терминологическая единица, термины-сочетания, терминополь, структурный тип.

В настоящее время терминология косметологии не получила должного освещения в современной науке: нет полного описания лексики терминологии косметологии, не существует специального словаря косметологических терминов. Терминология косметологии в русском и английском языках представляет собой систему номинаций, объединяющую узкоспециальные термины, называющие понятия косметологии и представляющие межсистемные понятийные поля (связь с дерматологией, хирургией, химией, физикой и др. науками), а также общенаучные термины и общепотребительную лексику литературного языка.

Следует отметить, что изучение процесса терминообразования – была и остается одной из ключевых проблем языкознания, несмотря на значительное число исследований в терминоведении. «Термин – это слово, которое обозначает специфические реалии областей определенной практической деятельности человека. Термин имеет обычно одно значение. Как правило, термин задается через его свойства, реализуемые в терминосистеме. Использование терминов основывается на имеющихся определениях. Известно, что термин может переходить из одной науки в другую» [1, 89-90]. В рамках когнитивного терминоведения «термин» понимается как «динамическое явление, которое рождается, формулируется, углубляется в процессе познания (когниции), перехода от концепта – мыслительной категории – к вербализованному концепту, связанному с той или иной теорией, концепцией, осмысливающей ту или иную область знания и (или) деятельности» [4, 21].

К определению сущности понятия «термин» существует два подхода: нормативный и функциональный. В настоящей работе мы придерживаемся функционального подхода к определению сущности понятия «термин». Суть функционального подхода к определению понятия «термин» была сформулирована Г.О. Винокуром следующим образом: «Термины – это не особые слова, а только слова в особой функции». «В роли термина может выступать всякое слово, как бы оно ни было тривиально» [2,5] Большинство лексических, единиц, выступающих в роли терминов,

получили данный статус после того, как были внедрены в научные терминологии и терминосистемы, будучи заимствованными из неспециальной лексики. Чаще всего термины не обнаруживают в своей формальной структуре отличий от других лексических единиц соответствующего языка. Из этого следует, что в языке одна и та же лексическая единица может функционировать как термин, и как не термин. Мы полностью разделяем мнение В.М Лейчика об определении сущности термина посредством «концепции языкового субстрата», согласно которой термин представляет собой «сложное трёхслойное образование, включающее:

а) естественно-языковой субстрат – материальный (звуковой или графический) компонент структуры термина, а также идеальный (семантический) компонент этой структуры, определяемые принадлежностью термина к лексической системе того или иного естественного языка;

б) логический суперстрат, то есть содержательные признаки, позволяющие термину обозначать общее – абстрактное или конкретное понятие в системе понятий;

в) терминологическую сущность, то есть содержательные и функциональные признаки, позволяющие термину выполнять функции элемента теории, описывающей определённую специальную сферу человеческих знаний или деятельности» [3,7].

Изучение формальной структуры терминологических единиц позволяет выявить основные способы номинации явлений окружающей действительности и представить языковую и национальную картины мира.

С точки зрения формы, в терминологической системе косметологии присутствуют термины-слова и термины-словосочетания, т.е. однословные, бинарные и многокомпонентные термины.

В процессе исследования были выделены следующие структурные типы терминов:

1. Термины – слова:

а) непроизводные: рус.яз. *дерма, акне, ботокс, кожа, ноготь, крем, гель, спирт, мускус и др.* (ср. в англ. яз. *dermis, acne, botox, skin, nail, cream, gel, musk* и др.);

б) производные: рус.яз. *дегельминтизация, дезинкрустация, меломассаж, мезотерапия, миостимуляция и др.*, (ср. в англ. яз. *deworming, desincrustation melomassazh, mesotherapy, myostimulation* и др.);

в) сложные: рус.яз. *абдоминопластика, вибровакuumтерапия, термоэлектростимуляция, аэрофитотерапия, электромиостимуляция и др.*; (ср. в англ. яз. *abdominoplasty, vibrovakuumterapiya, termoelektrostimulyatsiya, aerophytotherapy, electromyostimulation* и др.);

г) сложносоставные: рус.яз. *альго-маска, бета-терапия, тату-макияж, бикини-дизайн, боди-арт, бюст-шок, массаж-альфа, лифтинг-маска, фрост-эффект, педикюр-форте, бета-глюкан и др.*; (ср. в англ. яз. *algo-mask, bikini-design, microdermabrasion, bust-shock, beta-glucan, age-related changes* и др.).

2. Терминосочетания, состоящие из нескольких слов: рус. яз. *ультразвуковой пилинг* (ср. в англ. яз. *ultrasonic peeling*), рус. яз. *коллагеновая маска* (ср. в англ. яз. *collagen mask*), рус. яз. *боковой ногтевой валик* (ср. в англ. яз. *lateral nail fold*), рус. яз. *комбинированная кожа* (ср. в англ. яз. *combination skin*). рус. яз. *пластическая хирургия* (ср. в англ. яз. *plastic surgery*).

Как показал проведенный анализ терминологии косметологии, к терминологическим словосочетаниям относятся двухсловные, трехсловные и словосочетания.

Данная группа терминов объединяет различные подгруппы внутри себя:

1. оба компонента терминосочетания – слова специального словаря (причем каждое слово может употребляться самостоятельно): рус. яз. *баролазерный лимфодренаж* (ср. в англ. *barolazerny lymphatic drainage*) рус. яз. *диметикон кополиол* (ср. в англ. *dimethicone copolyol*), рус. яз. *кондилома остроконечная* (ср. в англ. *condyloma acuminatum*), рус. яз. *вакуумный массаж* (ср. в англ. *vacuum massage*);

2. один компонент – термин, второй – общеупотребительное слово: рус. яз. *армирование ногтей* (ср. в англ. *reinforcement of nails*); рус. яз. *вакуумная чистка* (ср. в англ. яз. *vacuum cleaning*), рус. яз. *липидный барьер* (ср. в англ. яз. *lipid barrier*), рус. яз. *армирование золотыми нитями* (ср. в англ. яз. *reinforcement of the golden threads*), рус. яз. *пептиды шелка* (ср. в англ. *peptides silk*);

3. оба компонента – общеупотребительное слово: рус. яз. *золотые нити* (ср. в англ. яз. *gold thread*), рус. яз. *чистка лица* (ср. в англ. яз. *facial cleansing*), рус. яз. *сухая кожа* (ср. в англ. яз. *dry skin*).

Следует обратить внимание на структуру многокомпонентных терминов в составе анализируемого терминологического поля. Как правило, большая часть новых терминов косметологии создаются по уже существующим в языках моделям.

Для *двусоставных терминов* характерны следующие грамматические сочетания:

1) **существительное + существительное**, например: *армирование ногтей, жирность волоса, инъекция ботулотоксина, наращивание ресниц, жирность кожи, татуаж бровей, фототип кожи, лимфодренаж тканей, коррекция ногтей, кутикула ногтя, наращивание волос, дизайн ногтей и т.д.*

2) **прилагательное + существительное**, например: *баролазерный лимфодренаж, импульсная магнитотерапия, коллагеновая маска, вакуумный лимфодренажи, лазерная коагуляция, лазерный липофилинг, косметическая хирургия, ультразвуковая липосакция, инъекционная пластика, клеточная терапия, виброакустическая терапия т.д.*

3) **причастие + существительное**, например: *анестезирующий крем, отбеливающий эффект, детоксифицирующий гель и др.*

Для *трехсоставных терминов* характерны следующие грамматические сочетания:

существительное + прилагательное + существительное, например: *инъекция биополимерного геля, шлифовка эрбиевым лазером, насыщенность цветового тона и др.*

2) **прилагательное + существительное + существительное**, например: *абразивное удаление дефектов кожи, ультразвуковое лечение целлюлита, стрессовые зоны ногтя, гидролипидная мантия кожи, лазерная шлифовка кожи, варикозное расширение вен и др.*

3) **существительное + существительное + существительное**, например: *период метаболизации ботулотоксина, повышение эластичности кожи, механизм воздействия ботокса (ботулотоксина), восстановление водного баланса кожи и др.*

4) **причастие + прилагательное + существительное**, например: *моделирующий дневной крем для тела, отшелушивающее средство для тела и др.*

Табл.1

Компонентный состав терминов косметологии в английском языке

Adj. + N.	chemical peel, facial tissue, plastic surgeon, full abdominoplasty, silicone implant, surgical facelift, varicose veins и др.
N. + N. N.+of + N.	beauty salon, beauty injections, ageing effects, rhinoplasty nose, tummy tuck, skin pigmentation, effect of the lift, elasticity of the skin и др.
N. + Adj. + N. N. + of+ Adj. + N.	smoothing nasolabial folds, destruction of fat cells, destruction of adipose deposits и др.
Adj. + N. + N. Adj. + N. +of + N.	lymphatic drainage massage, natural skin lifting, mesotherapeutic correction of cellulite, abrasive removal of blemishes, lipid mantle of the skin, abrasive removal of blemishes и др.
N. + N. + N.	laser skin resurfacing, laser skin rejuvenation, increase skin elasticity и др.

В английском языке чаще встречаются следующие грамматические (частеречные) модели (см. таблицу 1):

Как показал структурный анализ терминов косметологии, преобладают бинарные (двусловные) термины, которые образованы по моделям N+N, Adj.+N. Выделены следующие структурные типы косметологических терминов: термины – слова, термины-сочетания (простые и сложные). Далее по распространенности следуют однословные и сложные термины. Таким образом, проведенный формально-структурный анализ терминологических единиц терминопоя «Косметология» в русском и английском языках показал совпадения в способах номинирования явлений в данной отрасли.

Использованная литература:

1. Баранов А. Н. О типах сочетаемости метафорических моделей / А.Н. Баранов // Вопросы языкознания. – 2003. – № 2. – С. 73-94.
2. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. – Сб. статей по языковедению. – М., 1939. – С. 3-54.
3. Лейчик В. М. Предмет, методы и структура терминоведения: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук / В.М. Лейчик – М., 1989. – 47 с.
4. Лейчик В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структуры / В.М. Лейчик – Изд. 4-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.

ПОЕТИЧНИЙ І МУЗИЧНИЙ ТАЛАНТ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА

Стаття присвячена дослідженню пісенної творчості українського співака-патріота, композитора, соліста гурту „Скрябін” – Андрія Вікторовича Кузьменка. Виокремлено п'ять основних типів лінгвокультурем (на матеріалі пісенного тексту „То є Львів”).

Ключові слова: пісня, поетичний текст, мова і культура, концепт, лінгвокультурема.

Пісня – це поезія, покладена на музику. Поетичний текст насичений певними образними засобами. Образність – категорійна ознака поетичної мови, яка виявляється в тому, що слова в художньому творі становлять в сукупності **складне значеннєвє плетиво** [1, 3]. Образність поетичної мови пов'язана з текстовою актуалізацією, семантичним та естетичним розгортанням у її просторі поетичних образів – особливої форми естетичного освоєння й відображення світу... [2, 303].

Сучасна мовознавча наука потребує комплексних праць, які б досліджували мовну палітру сучасної української пісні та мовну особистість автора-виконавця. Адже нам є чим пишатись: чудові, глибокі за змістом, тексти сучасних пісень українських музичних гуртів „Океан Ельзи”, „Скрябін”, „Бумбокс”, „Друга ріка”, „Гік”, „Танок на майдані Конго” та інші.

У плані дослідження досить цікавими, на нашу думку, є новотвори-оказіоналізми на позначення назв популярних музичних гуртів, поява яких детермінована передусім прагненням до чогось нового, експресивного та нестандартного, наприклад, виконавців пісень гурту „Океан Ельзи” молодіжна аудиторія та журналісти „охрестили” „океанами”, гурту „Скрябін” – „скрябами”, учасників групи „ВВ” – „вевешниками”, гурту „Танок на майдані Конго” – „танками” або „конглоезцями” [3, 237].

На одному з українських веб-сайтів у статті Дар'ї Анцибор „Як українські виконавці володіють українською? А кому варто звернутися до репетиторів?” (6 лютого 2008) читаємо: „... ліпше за всіх українську знає Андрій Кузьменко і Святослав Вакарчук. А от Андрій Хливнюк українську використовує радше як іноземну”.

Когнітивний підхід до вивчення явищ поетичної мови актуалізував уживання такого корелята-терміна до поняття образ, як концепт, який постає як більш абстрактна категорія ментального рівня, що є вочевидь словесно-семантичним узагальненням образу чи групи образів у межах художнього твору [2, 303].

Концепт культури в метамові сучасної лінгвістики – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у якій оболонці, у якому вигляді культура входить у ментальний світ людини; а з іншого боку – за допомогою чого входить людина в культуру, а часом і впливає на неї.

Саме з погляду подачі культурної інформації нас зацікавила пісня Андрія Кузьменка „То є Львів” (лютий 2013 р.). Текст пісні насичений мовними одиницями, у семантиці яких міститься культурна інформація. Пісня пронизана теплими мотивами любові до рідного краю, студентської юності. Текст пісні просякнутий яскравими образами: *Львів, мій колега, вуйко гонуровий; костел на Привокзальній; дівка-Левандівка пахне поїздами...; стара Пекарська, площа Ринок, Стрийський парк, Личаків, Ратуша*. Автор звертається до столиці західної України, як до давнього товариша:

Привіт, старий, ти кльово виглядаєш.

Я гордий, що давно вже так і добре тебе знаю...

То є Львів, мій колега, про нього різне кажуть...

То є Львів, моє місто, не з простого тіста,

Ліплений роками – друзями й ворогами.

То є Львів старенький, мудрий, сивий дядько,

Кожному залишить кавалочок на згадку.

(Пісня „То є Львів”).

Ми у своїй науковій розвідці послуговуватимемося терміном **лінгвокультурема**, оскільки його семантика **поєднує семи мови та культури**.

„Лінгвокультурема є стійкою, відтворюваною в етнолінгвістичному соціумі мовною одиницею, яка відображає культурний досвід і ціннісні орієнтири національного суспільства. З цього погляду вона є **надбанням і скарбом нації**” [4, 63].

„Лінгвокультурема є органічною і значною за обсягом частиною українського словника, що **несе в собі цивілізаційні здобутки за всю мовну історію українців разом з їх мовними попередниками...**” [4, 66].

Ми виокремили такі типи лінгвокультурем у тексті пісні:

1). **Символічні** лінгвокультуреми або **символіко-предметні**: *Стрийський парк, Криївка, Львівська ратуша, Левандівка, Личаків, Привокзальна, площа Ринок, Сихів*. Ці мовні знаки з культурним змістом виражають особливості світобачення національної лінгвокультури і **сприймаються суспільством як певні символи**.

2). **Тропеїчні** лінгвокультуреми, які в результаті перенесення значень та зміщення смислів здобувають ще й культурологічну сему: *ратуша скучає, шпилем небо джуравить; вікна запотіли від запахів неділі* (влучні приклади **метафоричного** перенесення значення слова); *дівка-Левандівка пахне поїздами, мостами, переїздами і гострими словами; Ніаполь і Ліворно по-галицьки говорять; Львів... ліплений роками; Сихів в автобусі надихав* (яскраві приклади **метонімічного** перенесення значення слова).

3). **Лінгвокультуреми-фразеологізми** етнічного уснорозмовного походження: *То є Львів, моє місто, не з простого тіста, / Ліплений роками – друзями й ворогами; Неаполь і Ліворно по-галицьки говорять, наші в них погоду роблять; Дівка-Левандівка пахне ... гострими словами*.

4). **Сигніфікативні** лінгвокультуреми: *То є Львів старенький, мудрий, сивий дядько, ... вуйко гонуровий, ... мій колега*. Це такі лінгвокультуреми, денотат яких спільний для порівнюваних культур, а сигніфікати відрізняються змістом культурної інформації.

5). **Символічні** лінгвокультуреми **соціально-національної поведінки**, як правило, це формули мовного етикету:

Привіт, старий, ти кльово виглядаєш.

Я гордий, що давно вже так і добре тебе знаю....;

То є Львів, „Бонжороно!” – Неаполь і Ліворно

По-галицьки говорять, наші в них погоду роблять.

Отже, Андрій Кузьменко зумів своєю піснею „Львів то є Львів” показати неповторність міста, його колорит (а це не тільки архітектура), звичаї, частково традиції, мову.

Андрій Кузьменко (Кузьма Скрябін) – лідер гурту „Скрябін” народився 17 серпня 1968 р. у м. Самбір Львівської області. Під пильним наглядом мами, викладача музики, закінчив музичну школу по класу фортепіано. Випускник Львівського державного медичного інституту. З 1988 р. – музикант, вокаліст і автор текстів гурту „Скрябін”. Завдяки своїй творчості та комунікабельності, співак популяризував українську мову не лише на теренах Батьківщини, але й за кордоном, відгукуючись на „наболілі” проблеми сучасної української держави.

У 2005 р. опублікував книгу „Місто, де не ходять гроші”. У 2006 році Кузьменко проявляє себе як талановитий письменник після видання його власної книги-автобіографії „Я, Победа і Берлін”, яка мала шалену популярність, кілька разів перевидавалась. Того ж року був членом журі літературної премії „Книга року Бі-Бі-Сі”.

Піснями гурту „Скрябін” сучасна молодь заслуховується: і вдвічі приємніше те, що це не тільки українська, а й польська, російська, білоруська, молдавська молодь, і не тільки молодь, а й люди середнього та старшого покоління. Такі пісні як „Старі фотографії”, „Мама”, „Люди, як кораблі” (*Люди, як кораблі, / Кожен пливе, поки хвиля несе / І поки глибока вода, / Глибока і темна до самого дна*); „Місця щасливих людей” (*Можливо, треба було жити, як всі, / А я хотів інакшим бути завжди – / Так скучно плисти по течії з ними... / Можливо, я не дав тобі теплоту / І ти не знаєш погляд через фату. / – Логічно. Як можна було з тим жити?*) – знайомі майже кожному пересічному українцеві і не тільки.

Про талант поетичний і музичний Андрія Кузьменка говорять відгуки вдячної багатомільйонної аудиторії шанувальників багатогранного таланту сучасного митця, бо автор, композитор і виконавець пісень – лідер гурту „Скрябін” – Кузьменко Андрій Вікторович. Честь і хвала йому, що в такий спосіб людина популяризує українське слово.

Читаю відгук українця-патріота: „Хай живе вільна Україна!” на пісню „Еволюція” (із невиданого), яка змушує слухача подумати про сенс життя, замислитись: хто ми і для чого живемо, для чого прийшли у цей світ:

Я довго думав, що я хотів би ще мати,

Чого і скільки по мішках наскладати,

Хто має гроші, той хоче мати їх більше,

Хто має владу, той вже на землю не зійде.

Лий! На нас воду лий...

Лий! Нам очі промий...

Чи, може, знову нам треба мавпами стати,

Щоби нормально спочатку жити почати?

(Пісня „Еволюція”).

Інший відгук, вочевидь, чоловіка з Росії: „Учу українский... Слезы наворачиваются! Скучаю по тебе Украина, по всем Украинцам! И по тебе, Кузьма!”; відгук на пісню „Старі фотографії”: „Спасибо украинцам за такие песни, респект!”; „Кузьма – молодець, позитивний, доброзичливий, щирий, Скрыбін – справжній!”; „Блін, Він безумовно талановитий, ось такі люди повинні бути співаками, у людини талант від Бога: глибокі тексти, чудова музика”; відгук на пісню „Падай”: „Мурашки по шкірі. Клас. Геніально. Шикарно”:

Любов сліпа, сліпий і той, хто любить,
На краю прірви усміхнений стоїш.
Один лиш крок – вона тебе загубить,
За руку візьме і з нею полетиш
Ти кудись вниз.
Любов, як ніч, яка тебе заблудить,
Назад вернутись зовсім не спішиш.
Любов, як сон – ніхто вже не розбудить...
Любов, як сніг – накриє, не почувеш,
В холодний пух заковує серця.
Любов, як дим, вдихни на повні груди,
І якщо зможеш – не видихай.

(Пісня „Падай”).

Серце наповнюється гордістю за Андрія, за нашу українську мову, за нашу багатостраждальну країну, за нас, УКРАЇНЦІ:

В мене є країна, я її любив
За волошки-очі, люди-кораблі.
Я з нею разом півжиття прожив,
Притулившись тілом до теплої землі.

(Пісня „Кинули”).

У тексті пісні „Загублені діти” простежується далекий відгомін шевченківських та франківських мотивів:

Просто їх не хотіли
Ніби мама і ніби тато,
Просто їх загубили
І не хоче їх підібрати
Ніхто, ніхто.
Мама, знайди мене, я тут!
Мама, ще трохи – я помру!
Як нічий собаки,
Лишні люди у нашій схемі,
Плід дурної любові,
Кінець фільму – закрыта тема.
З розіп’ятим сердечком
Носить їх по землі бідою,
Люди, бійтеся Бога!
Розберіться самі з собою!

(Пісня „Загублені діти”).

Проста і відверта лірика, без зайвого пафосу і прикрас – це рядки із пісні „Місця щасливих людей”. Адже, що потрібно людині? Звичайнісіньке людське щастя, яке – не в кар’єрі, не в багатстві, а в чомусь потаємному, людських спогадах, які викликають різні почуття; сум і радість одночасно огортають тебе, коли слухаєш цю пісню:

Можливо, треба було жити, як всі,
А я хотів інакшим бути завжди –
Так скучно плисти по течії з ними...
Тягуча павутина зйомних квартир
І дві душі пробиті сотнями дір,
Так страшно, коли не знаєш, що завтра...
А пам’ятаєш
Страшний шторм на Мальдівах,
На фотках ніс обгорілий,
Місця щасливих людей?..
А пам’ятаєш
Старий кабак на Бродвеї,
Цибуля, сир і печеня,
Місця щасливих людей?..

(Пісня „Місця щасливих людей”).

І наостанок хочу згадати слова Андрія Вікторовича Кузьменка: „*То є біда, що в Україні рідна мова не є модною*” і не погодитись із ним: допоки у нашому суспільстві, у нашій непростій країні будуть народжуватись і творити такі яскраві, талановиті постаті, представники нової епохи, нового світогляду, як Андрій Кузьменко, Святослав Вакарчук, Олег Скрипка – справжні Сини своєї держави – українська пісня, українське слово житиме й надихатиме інші народи і нації на подвиги, пробуджуватиме у людині найкращі почуття, думки і сподівання.

Література

1. Русанівський В.М. Семантична глибина слова (з таємниць Шевченкової мови) / В.М. Русанівський // Мовознавство. – 1991. – № 2. – С. 3 – 7.
2. Ермоленко С.Я. та ін. Літературна норма і практика: монографія / [С.Я. Ермоленко, С.П. Бирик, Т.А. Коць та ін.] ; за ред. С.Я. Ермоленко. – Ніжин: ТОВ „Видавництво „Аспект-Поліграф”, 2013. – 320 с.
3. Кузів Л.Б. Нові слова у мові сучасної молодіжної періодики / Л.Б. Кузів // Лінгвістика. – 2009. – № 3 (18). – С. 233 – 241.
4. Мацько Любов. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту / Любов Мацько // Культура слова. – 2011. – Вип. 75. – С. 56 – 66.

ФОРМУВАННЯ СЕМАНТИКИ ТРАДИЦІЙНИХ ВЕРБАЛЬНИХ СИМВОЛІВ. 1: ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ

У статті проаналізовано традиційні вербальні символи, що функціонують в українському мовному просторі. Схарактеризовано особливості формування семантичної структури символів, визначено суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливають на розвиток символічного значення.

Ключові слова / Keywords: символ / the word-symbol, архетип / the archetype, семантична структура / the semantic structure, пресупозиція / the presupposition, семантика / semantics.

Архетипи і традиційні вербальні символи – як форми міфологічної та символічної репрезентації національних ідей, цінностей та смислів – формують основу кожної художньомовної системи, саме в них і приховано той поетичний, фольклорний феномен, завдяки якому кожний народнопісенний текст, казка (незважаючи на плин часу, зміни суспільних формацій, суцільну комп'ютеризацію сучасного життя) залишається актуальними та вічними. “Детально проаналізувавши ці образи, – відзначав К. Юнг, – ми виявимо, що в деякому сенсі вони є сформульованим підсумком величезного типового досвіду безконечного ряду предків” [19, с. 283].

Світ часто пропонує нам *речі*, які ми практично на підсвідомому рівні одразу ж виокремлюємо з-поміж інших предметів та явищ як символи. Реалізуючись вербально, такі символи-речі завдяки багатоплановості свого змісту, зв'язку зі словесним знаком, що стає формою вираження символу-речі, та різноманітним контекстам збагачує, поглиблює не тільки свій зміст, а й внутрішню форму слова, що набуває статусу символу. Такі речі, як і семантика слів на їх позначення, так чи інакше сягають корінням підсвідомого, адже в їх основі – архетип.

Термін “символ” тісно пов'язаний із дослідженнями в різних галузях наукової думки – філософії, математики, літературознавства та ін. Утілений у слові, символ є одночасно об'єктом мовознавства, що аналізує слово-символ як одиницю тексту.

Художній текст дає інформацію про національну свідомість, виявляє національний дух мови. Лінгвістика займається вивченням багатоплановості семантичної структури слова-символу, його багатозначності, складного зв'язку слова-символу з об'єктом позначення, зумовленістю його семантичної структури інтра- та екстралінгвальними чинниками. В останні десятиліття в мовознавстві увага до проблеми символу набула особливого значення у зв'язку із проблемами відтворення мовної картини світу. Проте мовознавство ще й досі не виробило остаточного тлумачення символу й не сформулювало його стрункої теорії.

Через неоднозначність тлумачень символу, його неоднорідну та складну природу символ часто сплутують з іншими близькими категоріями (метафорою, порівнянням, образом, алегорією та ін.). Оскільки суттєвою особливістю мови є прагнення до лаконічності, то спостерігаємо розвиток семантики, переосмислення вже наявних у мові номінацій, що сприяє використанню слова у *новій* для нього *функції*. Саме тому, якщо говорити про співвідношення загальнозживаного слова і слова-символу, то йдеться не про два різних знаки, а дві форми існування того самого слова, його різні функції. Отже, називання лінгвістичного знака **символом** пов'язане з тим, що *слово використовується в символічній функції*. Чимало дослідників, які аналізували символ, зосереджували увагу не стільки на самому понятті символу, скільки на формуванні символічного значення слова [1; 2; 3; 7; 8; 10 та ін.]. Тому ми намагаємося ще раз сформулювати проблему символічного значення слова, а також семантичної структури слова, яке виконує функцію символу.

Аналіз символів виявляє, що вихідним у формуванні символічного значення слова, як і метафоричного, є семантика слів-несимволів. Це, відповідно, зумовлює залежність значення символу від світоглядних традицій, властивих відповідній етнічній групі, народові. Ця залежність є необхідною умовою адекватного (у символі – наближення до такого) розуміння семантичного наповнення слова. Тому потрібно постійно усвідомлювати співвідношення між словом, його лексичним значенням та об'єктом символізації. Однак розвиток семантики слова-символу здійснюється переважно на основі одного зі значень чи окремих семантичних компонентів слова, тобто процес символізації, яка є безпосереднім відображенням об'єкта, *опосередковується значенням базового слова*.

Утілення, матеріалізація якоїсь символічної речі, ідеї, асоціації, якогось уявлення здійснюється у відповідному слові з уже усталеною семантикою. Вибір слова мотивовано індивідуальними чи характерними для відповідного типу ментальності асоціаціями, які не цілком відповідають загальноприйнятій, усталеній семантиці слова. Подібність між символічним значенням і семантикою обраного слова, якщо навіть така існує, тут є ґрунтом для відображення у слові саме того, а не іншого уявлення; натомість у метафорі ця подібність слугує для створення переносного значення. Порівняймо: метафора формується завжди на переносному значенні, що полягає в перетині смислів двох слів; її семантичне наповнення розвивається як спільна частина сукупності ядерних сем двох слів [12, с. 179, 196] і стверджує частковий збіг значень. *Слово-символ* є завжди “символом чогось”, воно не стільки “*позначає*”, скільки “*вказує, натякає*” на якийсь *інший* предмет свого позначення як на щось стороннє, тільки через складний комплекс асоціацій пов'язане з первинним поняттям (слово-символ **вода** вказує на життя, очищення, зближення, смерть та ін.). На відміну від метафоричного, значення слова-символу не завжди формується на перенесенні ознак. У метафорі за основу береться зовнішня ознака (колір, форма, розмір чи інше). Символ пов'язаний не просто із загальним позанаціональним баченням предмета, а з таким, що ґрунтується на досвіді культури. Наприклад, слово **вогонь**, яке виступає із номінативним значенням ‘розжарені гази, що виділяються під час горіння й світяться сліпучим світлом; полум'я’ [16, с. 715], має переносне значення ‘хвороба’. Отже, характерні для *метафоричного* перенесення ознаки – два об'єкти, спільна сема, що покладена в основу перенесення, – “опік”; порівняймо: *символічне* означування поняття “дівчина”

словом *калина* пов'язане з утіленням *ідеї* краси, дівочості, а не *сприйманням* дівчини калиною. Обидві форми вираження – символічне й несимволічне – зберігають певну, але не цілковиту самостійність.

Водночас слово-символ не є сторонньою штучною ілюстрацією якоїсь ідеї, що характерне для алегорії. До того ж, символ, на відміну від алегорії, яка є однозначною, за своєю суттю завжди багатозначний.

Незважаючи на суттєві відмінності, метафора, порівняння, алегорія можуть бути підставою для перетворення на символ. Шлях таких трансформацій лежить через зміну об'єкта позначення, тобто слово починає вказувати на якийсь інший об'єкт, і, що найважливіше, саме *натякати*, а не безпосередньо вказувати. Тоді лексема А (*калина*) не позначає безпосередньо самої речі А ('рослина'), а вказує на якийсь зміст Б ('краса')¹. Це одна з істотних особливостей слова-символу. Відповідно й символічне значення слова потрібно сприймати і розуміти специфічно. Це не повноцінний зміст слова в символічній функції, а те, на що воно опосередковано натякає, указує. Здатність будь-якого образного значення слова – метафоричного, алегоричного – перетворитися, "вирости" до рівня символічного значення свідчить про слово як про найвищий ступінь розвитку художнього образу загалом. Символізації різних категорій може сприяти багато чинників, однак найпоширенішими назвімо: узагальненість та ідейність, сконденсовані у слові, стійкість повторення того чи іншого слова в художньо-мовній системі.

Отже, мотивування символічного значення здійснюється не стільки через перенесення ознак, скільки через фонові знання, тобто спільні для мовця та слухача знання реалій, прагматику, а тому "категорія символу виявляє свій зміст лише в плані встановлення національних, культурних, соціальних, релігійних та інших чинників, що й визначають його розуміння всіма членами даного соціуму" [15, с. 30].

Свого часу І. Франко слушно зауважив, що "символом може бути в поезії все [...]. Йдеться лише про те, щоб поет, зображаючи певне явище, умів порушити в нашій душі акорди почуттів і уявлень, які б поривали нашу фантазію в якийсь далекий, безмежний простір" [18, т. 29, с. 119]. Отже, можна вважати, що символічне виражається в реальному слові як його особлива функція. Тому ґрунтом для розвитку символічного значення є семантика слів, які існують у системі мови. Слово із символічним значенням зберігає на фонетичному, морфологічному рівнях ті самі ознаки, що й загальноживане слово, проте на семантичному рівні слово-символ набирає нових функцій. М. Толстой уважав, що слово в системі мови набуває, крім звичних, зафіксованих у словниках значень, додаткової "культурної" семантики [17, с. 291–294]. Тому термін слово-символ існує для позначення слова, яке набуває особливого "культурного змісту" в загальній системі мови. Семантична структура слова-символу охоплює, окрім номінативного значення, усі можливі компоненти семантичної структури слова-несимволу, а також усі його асоціації та конотації. Слова набувають у контексті культури особливого, символічного значення, яке ніби "надбудовується" над усіма закріпленими у свідомості носіїв мови значеннями – номінативним, переносним, конотативними. Оскільки символічне значення слова ґрунтується на одному чи на кількох компонентах семантичної структури слова-несимволу і потенційно може містити

¹ Пор. структуру образу, яку запропонував О. Потебня, що в суті речі було характеристикою способу символічного позначення.

будь-які семантичні компоненти, то можна стверджувати, що символічне значення охоплює практично всю семантичну структуру слова. Завдяки виявленню символічного значення слова ми переконуємося в потенційних можливостях слова. Ці можливості закладені в семантиці самого слова і не є чимось чужим для нього. Вони не цілком умовно закріплені за словом, а виявляють зв'язок з іншими (не обов'язково переносними) компонентами семантичної структури слова. Для формування символічного значення слова практично немає “неістотних” ознак. Можна вважати, що семантична структура слова-символу – це специфічна впорядкованість семантичної структури слова-несимволу, основою якої є синтез на підсвідомому, асоціативному рівні його прямих, переносних, конотативних значень. Характер і особливості вибору, на підставі яких відбувається трансформація семантики, якраз і визначаються специфічними особливостями явища, що має сильне ідейне навантаження. Символічної значущості може набути будь-яка ознака, яку приписуємо предметові чи явищу, переданому словом. Однак значення символу не зумовлюється лише семантикою слова-несимволу, яка становить його мінімальний зміст. Ця семантика стає тільки основою, на якій можуть виникнути ті чи інші асоціації, значення. Практично кожний компонент семантичної структури слова за відповідних обставин може стати поштовхом для виникнення символічного значення, може актуалізувати у слові символічні значення.

Асоціативний зв'язок слова та його символічного значення може ґрунтуватися на існуванні внутрішнього зв'язку між різними об'єктами позамовної дійсності. М. Шнайдер назвав це їхнім “спільним ритмом” [14, с. 35–39]. Цей “спільний ритм”, на думку дослідника, покладено в основу аналогії між двома планами реальності. Це “якийсь динамічний чинник, притаманний персонажеві чи фігурі”, що передається “тому об'єктові, який його контролює або з якого він еманує” [цит. за: 14, с. 35]. Така ознака дала, очевидно, підстави трактувати в мовознавстві символ як знак, зв'язок якого з даним референтом мотивований [4, с. 404; див. також: 9, с. 50]. Однак при цьому слово-символ має здатність виходити за межі конкретної мовної ситуації і набувати світоглядно-філософської значущості, що спричинює певну невизначеність між планом вираження (словом) і планом змісту (значенням). Символічне значення завжди належить ширшому багатовимірному простору, тому можна сказати, що вираження (слово) не повністю охоплює зміст, а лише дає посилання, натякає на предмет, об'єкт, цілком інший, ніж позначає слово-несимвол. Це, однак, не слід тлумачити як довільне чи умовне прикладання словесних знаків до поняття, яке треба осмислити. На вибір того чи іншого слова впливає цілий ряд чинників, зокрема значущість для етносу реалії, об'єкта, названого словом, семантика слова.

Під час формування символічного значення відбувається часткове “спрощення” семантики слова, яке набуває символічної функції. Тепер семантика слова формується завдяки зіткненню вихідного (номінативного чи переносного) денотативного значення слова і похідних, інакомовних із відповідними кваліфікативно-оцінювальними конотаціями. Вихідне ж значення стає у слові-символі тепер лише одним із додаткових, неосновних. Символічне значення є ніби відособленим від інших значень слова, проте не виокремлює слова в омонім. Воно залишається у полі значень слова, але одночасно узагальнює багато з них і може формуватися на підставі нових компонентів, асоціативно пов'язаних з уже наявними в семантиці слова. Отже,

у природі слова-символу закладено можливість подвійної актуалізації значень. Це явище полягає у здатності одночасної реалізації в контексті як потенційних співзначень² слова-символу, так і його традиційних у системі мови значень. Саме подвійна актуалізація дає змогу в художньому тексті в одному слові із символічним навантаженням одночасно поєднувати предметно-номінативне та символічне значення (слово беркут в однойменному творі І.Франка – це “хижий птах породи орлиних” і одночасно символ царату [18, т. 1, с. 62–63]). Те, що до семантичної структури слова-символу входять компоненти “традиційні”, є однією з необхідних умов адекватного розуміння слова-символу. Виявляючи семантику слова-символу, необхідно постійно усвідомлювати одночасний зв'язок між традиційним значенням слова, його денотатом і змістом того поняття, яке воно представляє, на яке натякає [пор.: б, с. 392].

Одночасно слово-символ має свою особливу *моделюючу образну структуру*, за якою і здійснюється “розгортання” (відображення) дійсності. Ця структура розпадається на “безмежний” ряд індивідуальних символічно значущих елементів³, що своєю чергою мають власну семантичну основу і слугують моделлю для нового формування художнього відображення, тобто слово-символ стає принципом конструювання низки часткових одиничних образів, їхньою моделлю, а відповідно ці мікрообрази є органічним утіленням чи перетіленням, породженням символу [11, с. 133–134]. Наприклад, слово *мати* стає символом *України* тому, що розпадається на образи, утілені у словосполученнях *роз'яятий син*, *голодні* та *зморені обличчя* і под., і всі вони вказують на щось, свідчать про щось і змушують нас робити висновки про щось. Така сума ідейної образності відкриває перспективу практично безмежних можливостей для розгортання семантики слова-символу.

Література:

1. Автамонов Я. Символика растений в великорусских песнях / Журнал Министерства народного просвещения. – 1902. – Ч. 344. – С. 50–61.
2. Астафьев Л.Э. Эстетические функции символики в народных русских песнях // Проблемы фольклора. – М., 1975. – С. 164–186.
3. Астафьева-Скалбергс. Роль символики в композиции русской народной любовной песни // Вестник Московского университета: Филология. – 1970. – № 6. – С. 18–39.
4. Ахманова О. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969. – 607 с.
5. Виноградов В.В. Очерки по истории русского литературного языка XVII–XIX веков. – М., 1982. – 592 с.
6. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. – М., 1959. – 499 с.
7. Галайчук В. Рослинна символика в народних піснях: на польових матеріалах з Київського Полісся / Народознавчі зошити. – № 1996. – №2. – С. 125–129.
8. Данилов В. Символика птиц и растений в украинских похоронных причетаниях. – К., 1907. – 18 с.
9. Демський М.Т., Краснова Л.В. Словник метамови інтерпретатора художнього тексту. – К., 1994. – 59 с.

² Тут і далі *співзначення* вживаємо на позначення кількох актуалізованих одночасно значень слова-символу.

³ Під *символічно значущими елементами* розуміємо текстотворювальні елементи, які пов'язані безпосередньо чи асоціативно зі словом-символом.

10. Єрмоленко С. Фольклор і літературна мова. – К., 1987. – 245 с.
11. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – М., 1976. – 376 с.
12. Дюбуа Ж., Эдели Ф., Клинкаенберг Ж.М. и др. Общая риторика. – М., 1986. – 391 с.
13. Петровский М.И. Выражение и изображение в поэзии // Художественная форма. – М., 1927. – С. 146–204.
14. Керлот Х. Словарь символов. – М., 1994. – 608 с.
15. Кононенко В.І. Словесні символи в семантичній структурі фраземи // Мовознавство. — 1991. — №6. — С. 30–38.
16. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980.
17. Толстой Н. И. Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. – М., 1995. – 512 с.
18. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1976–1986.
19. Юнг К. Архетип и символ. – М., 1994. – С. 283.

ТОПОНІМІЧНІ КОНЦЕПТИ У РУСЛІ ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Топонімічні концепти на арені лінгвістичних пошуків з'явилися порівняно недавно та відразу посіли одне з провідних місць. Їхня поява датується останніми десятиліттями ХХ століття та спричинена розвитком когнітивної ономастики.

Власні назви є важливими одиницями спілкування, які можуть нести у собі інформацію про предмет номінації, його риси, функції. Топоніми, що відіграють найсуттєвішу роль у культурно-історичному плані певної країни усе частіше набувають статусу культурних концептів. Вони здатні поєднувати мовну та позамовну інформацію, а увійшовши до канви літературного твору (поетичного, прозового) – вказують на просторово-часові особливості тексту. Ці власні назви конкретизують простір, дають ім'я та наділяють географічну територію «долею», що змінюється з плином часу. Саме тому усе зримішою стає необхідність детального опису специфіки топонімічних концептів та низки лінгвістичних розвідок, присвячених цій проблематиці. У цьому убачаємо **актуальність** та доцільність нашого дослідження.

Мета статті – схарактеризувати особливості та описати наукові дослідження концептів-топонімів на матеріалі художніх творів.

Топонімічна система художнього тексту складна та індивідуальна, залежить від творчого задуму письменника, від жанру твору, а інколи і від життєвого досвіду самого митця. Топоніми відображають не лише авторське світобачення, знання, досвід, а передусім – почуття та відчуття народу, який проживає на цій території.

Лінгвісти, досліджуючи топонімічні системи у художніх текстах відомих письменників української та російської літератури дійшли одностайного висновку, що не усі топоніми, вжиті у канві твору, реальні. Часто письменники вдаються до видозміни, шифрування топонімів чи їхньої заміни неіснуючими. Тому, прийнято розрізняти три групи топонімів (за О. О. Нікольським [3, с. 28]): видумані (створені уявою автора), реальні, видозмінені реальні. Ю. В. Доманський [3, с. 28] називає ці три групи по іншому: реально-географічні, видумані та зашифровані. Ю. О. Карпенко виділяє топоніми заднього плану і топоніми переднього плану. Перші локалізують місце дії художнього твору, другі – виходять далеко за рамки цієї локалізації.

Констатуємо також і те, що топонім – це «вмістилище» знань про конкретну географічну територію (місто, регіон, країну), що зберігає та передає від покоління до покоління інформацію про історію, культуру, звичаї, а також досвід мешканців, набутий у процесі трудової діяльності та історичного розвитку етносу. Присутність топонімів у художньому тексті «завжди відображає простір перебування людини» [10, с. 16]. Унікальність топонімів як культурних знаків полягає у їхній здатності формувати образ нації з властивим лише їй світобаченням, світорозумінням, моральними, етичними та естетичними поглядами.

Отже, топоніми – це своєрідні «пам'ятники», «музеї», «дзеркала» історії та культури народу. Це чинники «обробки інформації при її сприйнятті», «гачки чи

вудки, що витягають з ментального лексикону потрібні фрагменти знань» [4, с. 115]. Топоніми накопичують та зберігають культурну інформацію у свідомості індивідів, щоб у разі необхідності можна було відтворити ці знання за допомогою різноманітних мовних засобів.

Концептам-топонімам присвятили свої наукові праці: Я. В. Прихода (концепт «Європа»), О. О. Гришина, О. О. Урсова (концепт «Америка»), Х. П. Дацишин, Н. І. Ніколенко, Т. Б. Мудраченко (концепт «Україна»), О. Г. Орлова, М. В. Цветкова (концепт «Росія»), І. А. Мартянова (концепт «Китай»), О. А. Вороніна (концепт «Франція»), М. О. Новикова, Н. В. Величко (концепт «Крим»), А. В. Соснін (концепт «Лондон»), Г. П. Корчевська (концепт «Москва»), О. К. Кириченко, І. А. Тарасова, В. А. Ніконова, Л. М. Авдоніна (концепт «Петербург») та інші.

Кожна праця демонструє нові підходи та методи дослідження топонімічних концептів, вносить вагомий внесок у розвиток когнітивної ономастики. Проаналізуємо, на наш погляд, найбільш цікаві та варті уваги наукові розвідки.

Я. В. Прихода [11] («*Концепт Європа в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти*», 2005 р.) розкрила зміст концепту Європа на основі мовних засобів його представлення та описала перспективні моделі концепту в контексті України. Дослідниця зосередила увагу не лише на розкритті еволюції та змісту топонімічного концепту, а й на аналізі та узагальненні сучасного осмислення концепту, що дало їй можливість найбільш точно схарактеризувати його семантичне поле. Особливе місце у дослідженні посідає асоціативне поле концепту до складу якого входять метафоричні образи сучасного газетно-публіцистичного дискурсу.

Прихода Я. В. зауважує, що «структуротворчі елементи концепту: культура, політика, економіка, релігія, право та ін. є своєрідним каркасом, який стягає численні значення в цілісне дискретне утворення» [11, с. 8]. «Концепт «Європа», – за її словами означає географічну реалію, яка так чи інакше визначає її історичну долю» [11, с. 8].

Підводячи підсумки наукового дослідження Я. В. Прихода робить висновок, що «концепт Європа, окрім географічного, має такі чинники: політичний, економічний, культурний, релігійний» [11, с. 13] та «складається із сукупності різноманітних елементів – концептів-мінімумів, що моделюють концепт-максимум (політика, економіка, культура). Просторово-часовий локус лише підтверджує зміни в ієрархії концептів-мінімумів, що наповнювали новим змістом і збагачували концепт-ядро» [11, с. 13].

Дослідження концепту «Європа» проводилося на матеріалі газетних текстів та на матеріалі публіцистичної творчості українських письменників П. Куліша, І. Нечуй-Левицького, І. Франка, Ю. Липи, У. Самчука, І. Багряного.

О. О. Гришина у науковій праці «*Концепт «Америка» у сучасній російській мові*» (2004 р.) здійснювала аналіз концепту на матеріалі російських публіцистичних текстів. Дослідниця виокремила мовні репрезентанти концепту «Америка» та описала їхні прями та переносні значення.

Особливу увагу О. О. Гришина відводить стереотипам, які сформувалися у свідомості росіян щодо американців: багаті, усміхнені, ділові, практичні, самовпевнені, турбота про здоров'я та інші. Ці лексичні одиниці вона відносить до субфрейму «Мешканці Америки». У структурі концепту дослідниця виділяє сім фреймів: «Аме-

рика – держава», «Америка – людина», «Америка – кінцевий пункт», «Америка – вихідний пункт», «Америка – живе створіння», «Америка – тварина», «Америка – артефакт». Кожен фрейм містить субфрейми та слоти. Найменш численними, як стверджує О. О. Гришина, є фрейми: «Америка – тварина», «Америка – артефакт», «Америка – кінцевий пункт», «Америка – вихідний пункт» [1].

Т. Б. Мудраченко «Актуалізація концепту Україна в сучасному англо-мовному газетному дискурсі» (2013 р.). Концепт «Суверенна Україна» проаналізований на матеріалі статей газети New York Times за 1991 – 1997 рр. Дослідниця подає концепт у вигляді концептуального простору, який складається із чотирьох складових: політика України, економіка України, народ України, культура України. Також вона описала буквальну і метафоричну кваліфікацію референтів концепту «Україна». Структуру концепту «Україна» відображено за фреймовою моделлю. Базовою об'єднуючою ланкою є схема класифікації ідентифікаційного фрейму, яка репрезентує енциклопедичну інформацію про Україну [7].

Дослідження О. Г. Орлової «Актуалізація концепту «Russia» («Росія») в американській публіцистиці» (2005 р.) спрямоване на виявлення структури концепту «Russia» та форм його мовної реалізації в американському публіцистичному дискурсі. Аналіз концепту здійснено шляхом фреймового методу.

Опираючись на словникову дефініцію Орлова О. Г. виділила у структурі концепту «Russia» фрейми: «Росія – держава», «Росія – країна, територія». До ознак категоризації Росії вона відносить: побутові, живої істоти, антропоморфні, неживого, простору. Саме ці категоріальні ознаки лежать в основі формування первинних фреймів.

Орлова О. Г. виділила три групи способів вербалізації концепту «Russia»: 1) за допомогою лексеми «Russia»; 2) за допомогою лексем «Russia», «Russians»; 3) за допомогою інших лексем: «Soviet», «motherland» [9].

У результаті дослідження сформовано структуру концепту «Russia» в американському публіцистичному дискурсі: чотири фрейми («Росія – країна/територія», «Росія – держава», «Росія – кінцевий пункт», «Росія – вихідний пункт») та п'ять метафоричних моделей («Росія – людина», «Росія – жива істота», «Росія – тварина», «Росія – рослина», «Росія – артефакт/предмет»). Дослідниця виявила, що найчисленнішими є фрейми: «Росія – держава», «Росія – країна/територія», а серед метафоричних моделей – «Росія – тварина».

Концепт «Лондон» представлено у дисертаційному дослідженні А. В. Сосніна «Засоби вербалізації концепту «Лондон» в англійському культурному просторі» (2007 р.). Дослідження проведено на матеріалі літературних та історичних творів англійських авторів з XIV по XXI століття, англійських періодичних видань, а також тлумачних, фразеологічних та енциклопедичних словників [12]. А. В. Соснін акцентує увагу на етимології концепту, виділенні регулятивних та не регулятивних похідних власної назви. Під регулятивними похідними він розуміє стійкі словосполучення, а під не регулятивними – метафоричні елементи. Виділення ключових метафор і формування концепту «Лондон» дозволило авторові актуалізувати «уявлення про сутність міста як організму, тексту та світу Всесенної» [12, с. 14].

Г. П. Корчевська («Концепт «Москва» у російській мовній картині світу і поетичному ідіалекті М. Цветаєвої», 2002 р.) дослідила топонімічний концепт

«Москва» та показала «ефективність польового методу для системного аналізу одиниць-носіїв концепту, системно-структурного уявлення семантичних компонентів концепту та виявлення гельштатної структури концепту» [6, с. 20].

У процесі роботи дослідниця виявила, що концепт «Москва» осмислюється неоднозначно. Російська мовна картина світу сприймає Москву як зразкове місто, з яким порівнюють інші міста та містечка, як еталон для наслідування. Для російської поетичної мови Москва – місто контрастів, мала батьківщина, місце становлення поетичних особистостей. Для М. Цветаєвої – це передусім батьківщина, добре знайомий і любий світ, де пройшли найкращі роки життя.

Підводячи підсумки наукової розвідки, Г. П. Корчевська стверджує, що лексичні репрезентанти концепту (столиця, центр держави, місто, велика кількість церков, Третій Рим, початок Росії, місто наречених, образ Москви-матері) є уявленнями-асоціатами [6].

О. К. Кириченко досліджував зміст топонімичного концепту «Петербург» на матеріалі розмовного мовлення містян («Концепт «Петербург» у мовному побуті міста», 2005 р.). На основі аналізу текстових одиниць ним виділено 4 головні складові змісту концепту: своєрідність природного образу міста, його високий столичний статус, значимість у культурі та історії країни [5].

О. К. Кириченко стверджує, що зміст концепту «Петербург» «у всій ширині і глибині відображає реалії та явища життя міста» [5, с. 8], а «мовне середовище Петербурга багато в чому визначає мовну свідомість містян у сприйнятті міста. Тому показовим є вплив традиції петербурзького тексту, реклами, ЗМІ, які проявляються у використанні стереотипних перифраз чи у називанні в ролі реакції літературного імені, пов'язаного із містом – Достоевський, Пушкін, Блок, Білий та ін.» [5, с. 17-18].

Ніколаєва В. А. вивчала концепт «Петербург» на матеріалі поетичних текстів О. Мандельштама та О. Кушніра («Концепт «Петербург» у поетичному ідіолекті Осипа Мандельштама і Олександра Кушніра», 2007 р.). Вона описала зміст концепту, виділила його асоціативний шар, визначила експліцитні та імпліцитні мовні засоби індивідуально-авторської репрезентації концепту [8].

Аналіз структури концепту проведено за допомогою польового методу. Виділено ядро (дефініції тлумачних та енциклопедичних словників), приядерну зону (derivati власної назви та етимологія слів-топонімів), ближню периферію (асоціативні слова, відомості зафіксовані у словникових статтях «Російського асоціативного словника», та реакції на слова-стимули, отримані в результаті проведеного експерименту, а також образні перифрастичні назви міста) [8, с. 8-9], дальню периферію (опис О. Мандельштамом і О. Кушніром реалій міста).

Ніколаєва В. А. наголошує, що «індивідуально-авторське переосмислення феномена Петербург в поетичній творчості відбувається через трансформацію стереотипних образів мовної свідомості в руслі унікального поетичного світобачення художника слова. Вторинна концептуалізація дійсності авторською свідомістю відбувається на основі тих значень, що закріплені наївно-мовною картиною світу, тобто первинною категоризацією знань про світ» [8, с. 11].

Авдоніна Л. М. у праці «Лексична об'єктивація концепту «Петербург» у художній картині світу О. Блока» (2009 р.) особливу увагу приділила виявленню та аналізу засобів вербалізації концепту «Петербург». Характеризуючи номінативне

поле концепту, вона, слідом за І. А. Стерніним, виділяє три типи номінації концепту: цілісну, ознакову та партитивну.

До першого типу номінації належать лексеми, які у цілому називають об'єкт концептуалізації: Петербург, Петроград, столиця, країна, місто. До ознакової номінації входять такі тематичні групи: шумний, туманний, голоси людей, сутінковий, кам'яний, чорний та ін. До третьої групи номінації дослідниця відносить лексичні одиниці, представлені власними іменами, які актуалізують у свідомості читача досліджуваний концепт: назви церков, вулиць, пам'ятників, діячів культури та мистецтва.

Авдоніна Л. М. моделює також польову організацію концепту «Петербург»: ядерна зона концепту, ближня периферія, дальня периферія та крайня периферія. До ядерної зони концепту дослідниця, як і більшість науковців, зараховує ознаки з частотністю вживання 5% і вище від загального числа усіх номінативних одиниць, до ближньої периферії – 4-2% номінацій, дальньої – 1%, і до крайньої – ознаки, що мають одиничну об'єктивацію.

Девятайкина Г. Л. («Поетика простору і топонімічний код в уральській прозі Д. Н. Мамина-Сибіряка», 2009 р.) наголошує, що «включення топонімів у художній простір дозволяє письменнику образно уявити своє світовідношення» [2, с. 4]. Так, «Урал для Мамина – край, де з'єднуються дві частини світу – Європа та Азія» [2, с. 1].

Д. Н. Мамин-Сибіряк вибудовує топоніми (просторові орієнтири дії) у ієрархічній послідовності, що визначає масштабність об'єкта: країна, край, столичне місто, провінційне місто, село, вулиця, річка, гора і т. д. [2]. Мікротопоніми, присутні у текстах письменника, створюють цілісний образ Уралу.

Систему топонімів, яка організовує художній простір Девятайкина Г. Л. називає топонімічним кодом. «Звертаючись до топонімічного коду як важливої складової поетики художнього простору, письменник ніби підкреслює національно-культурні риси, характерні для певного часу» [2, с. 7]. За її спостереженнями «номінативна та асоціативна функції топонімів надають творам ефект достовірності та розширюють художній простір» [2, с. 4].

Топонімічні концепти міста, країни неодноразово ставали предметом дослідження в Україні та за кордоном. Що ж стосується регіональних концептів – у міру своєї складності та унікальності, вони так і не стали предметом вивчення української когнітивної лінгвістики.

Т. Космеда, говорячи про українські концепти-оніми, зазначає: «безпосередньо українську культуру характеризують такі концепти-власні назви, як Чигирин, Київ, Дніпро, Прип'ять, Десна [...], концепти-антропоніми – Франко, Леся Українка, Марко Вовчок, Г.Сковорода [...], удуховно-моральній свідомості українця виділяються й, наприклад, такі концепти-персонажі літератури, як Катерина, Чіпка, Микола Джеря, Захар Беркут [...]. Вони давно набули суто національного характеру» [Цит. за 4, с.78]. На нашу думку до цього переліку концептів-власних назв варто було б віднести і такі топонімічні концепти як «Поділля», «Полісся», «Буковина», що є історико-етнографічними районами України. Вони славляться не лише насиченим історичним минулим, а й культурою, що передавалася від покоління до покоління сотнями тисяч років. Ціннісний компонент робить ці географічні назви важливими концептами української нації та культури.

Концепт «Поділля» – культурний, національний концепт української нації, який відображає особливості історико-етнографічної території у свідомості українців та передає із покоління до покоління генетичний код нації. Перспективними для

подальших наукових студій вважаємо дослідження регіонального топонімічного концепту «Поділля» у художній спадщині українських письменників.

Література:

1. Гришина О. А. Актуализация концепта АМЕРИКА в современном русском языке (на материале публицистических текстов): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 [Электронный ресурс] / О. А. Гришина. – Архангельск, 2004. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/aktualizatsiya-kontsepta-amerika-v-sovremennom-russkom-yazyke-na-materiale-ublitsisticheskikh>
2. Девятайкина Г. Л. Поэтика пространства и топонимический код в уральской прозе Д. Н. Мамина-Сибиряка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01 [Электронный ресурс] / Г. Л. Девятайкина. – Екатеринбург, 2009. – 23 с. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/2039/1/urgu0706s.pdf>
3. Девятайкина Г. Л. Топонимы в поэтике «Уральских рассказов» Д. Н. Мамина-Сибиряка / Г. Л. Девятайкина // Известия Уральского государственного университета. Гуманитарные науки. Вып. 14. – 2007. – №53. – С. 27-35.
4. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: дис. ... д. філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство / О. Ю. Карпенко. – Одеса, 2006 р. – 416 с.
5. Кириченко О. К. Концепт «Петербург» в речевом обходе города: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / О. К. Кириченко. – СПб, 2005. – 18 с.
6. Корчевская Г. П. Концепт «Москва» в русской языковой картине мира и поэтическом идиолекте М. И. Цветаевой: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Г. П. Корчевская. – Владивосток, 2002. – 23 с.
7. Мудраченко Т. Б. Актуалізація концепту Україна в сучасному англomовному газетному дискурсі: Автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / Т. Б. Мудраченко. – Х., 2013. – 23 с.
8. Ніколаєва В. А. Концепт «Петербург» у поетичному ідіолекті Осипа Мандельштама Олександра Кушнера: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Мови народів Російської Федерації (російська мова)» / В. А. Ніколаєва. – Х., 2007. – 20 с.
9. Орлова О. Г. Актуализация концепта «Russia» («Россия») в американской публицистике (на примере дискурса ежедневника «NEWS WEEK»): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 [Электронный ресурс] / О. Г. Орлова. – Кемерово, 2005. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/aktualizatsiya-kontsepta-russia-rossiya-v-merikanskoi-publitsistike-na-primere-diskursa-ezh>
10. Пікалова А. О. Вербалізація концепту ЛЮДИНА в поетичних текстах М. Стельмаха: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / А. О. Пікалова. – Х., 2008. – 20 с.
11. Прихода Я. В. Концепт ЄВРОПА в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.18 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка / Я. В. Прихода – Львів, 2005. – 19 с.
12. Соснин А. В. Средства вербализации концепта «Лондон» в английском культурном пространстве: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. В. Соснин. – Нижний Новгород, 2007. – 19 с.

ОПЫТ СОВРЕМЕННОГО ПРОЧТЕНИЯ ЛИРИКИ БАЙРОНА

Ключевые слова: Байрон, лирика, «мировая скорбь», музыка, романтический идеал

Keywords: Byron, lyrics, "world sorrow", music, romantic ideal

Есть писатели, о которых невозможно говорить, забывая об их славе. Джордж Байрон один из них.

Упуская из виду всю силу его воздействия на современников и ближайших потомков, нельзя понять его самого, его личности и творчества во всей их новизне. А, с другой стороны, сквозь бесчисленный ряд отзывов, мнений все труднее приблизиться к самому Байрону, отделить его от того, что в истории европейской духовной культуры на десятилетия сохранилось под именем «байронизма».

«Кажется в нашем веке невозможно поэту не отозваться Байроном... Нынешнее поколение требует байроновской поэзии не по моде, не по прихоти, но по глубоко в сердце заронившимся потребностям нынешнего века...» – писал в 1827 году Петр Вяземский на страницах «Московского телеграфа» [2, 67-68]. Но его слова могут объяснить и сегодняшний интерес в России к личности Байрона и его поэзии. Дело все в том, что мироощущение современного молодого человека схоже с пониманием, восприятием окружающей действительности, характерными для Байрона-романтика. В сложившейся политической ситуации девизом многих молодых людей с активной гражданской позицией могут стать слова, написанные поэтом в 1823 году:

Встревожен мертвых сон, – могу ли спать?

Тираны дают мир, – я ль уступлю?

Созрела жатва, – мне ли медлить жать?

На ложе колкий терн; я не дремлю;

В моих ушах, что день поет труба,

Ей вторит сердце... (перевод А. Блока) [1, 493]

А современная проблема терроризма актуализировала введенное Байроном понятие «мировая скорбь», подчеркивая необходимость диалога культур в мире скоростей, открытий, экспериментов, где все сложнее постичь истину, смысл человеческого существования.

В скорби Байрона отражается глубина его духовного мира, его страдания за человека, находящегося в рамках условностей светского мира, вынужденного скрывать свои внутренние силы за маской покорности. Но чем сильнее давление со стороны условностей, тем сильнее желание освободиться, оказать сопротивление. Просматриваются черты современного конфликта человека с миром, не правда ли?

Личность Байрона в какой-то момент вновь сделалась символом современности, требующим воплощения в каждой национальной культуре.

Феномен Байрона действовал на русское общественно-культурное сознание всегда двояким образом. С одной стороны, его личная судьба, окутанная легендами и слухами, являлась действительным примером существования свободной личности, не терпящей над собой власти общепринятых норм поведения, раскованной в своих желаниях и их удовлетворении. С другой стороны, поэзия Байрона получила признание как гениальная и новаторская, созвучная общему духу эпохи. В образах байроновских героев русский читатель сводил эти два явления – личность поэта и его творения – в единый символ бытия и искусства – романтический идеал: «Поэтические открытия Байрона делают честь нашему веку... Лира Альбиона познакомила нас со звуками, для нас совсем новыми... Если бы нужно было выразить характер Байрона, то лучше всего назвать его творения эмблемой нашего века» [3, 273].

Особое место среди лирики лондонского периода занимает цикл «Hebrew Melodies» («Еврейские мелодии», 1815). Байрон работал над ним во второй половине 1814 и в начале 1815 годов. Вошедшие в цикл стихотворения были задуманы как слова для песен, которые должны были сочинить и исполнить молодые композиторы Исаак Натан и Джон Брехам.

Байрон смог найти в образах Великой книги столько свежести, прелести и обаяния, что ее мотивы зазвучали в совершенно новой тональности – не как торжественные перепевы Священного писания, а как вечно живые строки о любви и горе, как вечно важные мысли о человеческом существовании. В его стихотворениях открылся мир человека, его удивительная способность страдать, причиняя страдания окружающим, и творить зло, стремясь к добру. В лирике и поэмах Байрона возник образ настолько трагический и противоречивый, что к нему не подходили обычные, классические мерки восприятия героя.

Одним из самых известных в России стихотворений Байрона из этого цикла, во многом благодаря замечательному переводу Лермонтова, является «My soul is dark». Стихотворение иллюстрировал М.А. Врубель, на музыку положили А.Г. Рубинштейн, М.А. Балакирев, Н.Д. Дмитриев. Почему же снова и снова к нему обращаются русские читатели?

В 17-ой главе (стихи 14-23) Первой «Книги царств» рассказывается о том, как в израильского царя Саула вселился злой дух, а юный воин и певец Давид изгонял его, играя на гуслях / арфе, и сделался царским оруженосцем.

По каким бы причинам не обратился Байрон к этой теме, он заметно видоизменил ее, усилив нужные мотивы, раскрывающие духовный мир лирического героя, всю глубину его страданий. Общей атмосфере стихотворения присуще сдержанная, сосредоточенная энергия – трагизм. Композиционно это проявляется в переплетении двух тем: темы мрачного состояния души и темы надежды на преодоление этой угнетенности. Первая находит свое воплощение в образе слезы, жгущей мозг, в просьбе, чтоб песня была дикой и унылой, в опасении, что сердце разобьется и погибнет. Но сюда вплетается вторая тема – мысль, что этого можно избежать, из струн исторгнув «тающий шепот»; надежда, что слеза перестанет жечь, а сердце, поддавшись песне, спасётся, придёт черед звукам радости.

Байрон усиливает образ музыки-отрады, музыки-спасения, тем самым связывая ее с божественным, небесным началом, с раем. Движения души лирического героя меняют характер музыки. Теперь она приносит герою не радость, не наслаждение, не воодушевление, а «дикость», то есть печаль, боль, страдание. Безмолвно томившаяся в страдании, его душа обретает голос в музыке, слетой другим, но выражающей чувства, ощущения не столько исполнителя, сколько слушателя.

Так, музыка, с одной стороны, усугубляет минорное настроение лирического героя, происходит нагнетание психологического напряжения (построено как музыкальное произведение крупной формы): душа темна – промелькнет слеза – должен рыдать. С другой стороны, звуки арфы рождают надежду на облегчение. Здесь опять проявляется специфика байроновской стилистики: стремление объединить противоположные начала, показать столкновение оппозитных смыслов. Надо отметить, что Байрон не дает ответа, что будет после максимального эмоционального напряжения: разрядка, выплеск негативных эмоций через рыдания или дальнейшее нагнетание чувств, мыслей, вызванных музыкой или соотносимых с нею. Однако в русском переводе Лермонтов сближает образ музыки с образом смерти, усиливая трагическое звучание: «кубок смерти, яда полный».

Кажется, эта мелодия полна самого актуального значения, соединяя «вечные» темы веры, любви, надежды, гражданского долга, смерти, преодоления одиночества. Кроме того, обращение к библейскому сюжету способствует проникновению современного молодого человека, живущего в мире скоростей, технологий, суеты, в глубину мироздания; заставит его остановиться на миг и подумать, осознать, что есть добро и зло, в чем сущность бытия, зачем мы живем на свете? Сегодня вновь говорят о силе духа, разума человека; о его ответственности перед миром за свои поступки; о необходимости роста патриотизма и т.д. Не лучше ли банального декламирования, поучения чтение стихотворений Байрона, человека, который предпочел дело слову?

Литература:

1. Байрон, Джордж Гордон Избранная лирика. Сборник / Составл. А.М. Зверева. – М.: Радуга. – 2004. – 768с.
2. Вяземский П.А. Эстетика и литературная критика. – М.: Искусство. – 1984. -462с.
3. Литературная критика 1800-1820-х годов. / Составитель, примечания и подготовка текста Л.Г. Фризмана. – М.: Художественная литература. – 1980.- 343с.

АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ФАХОВОЇ МОВИ ТОРГІВЛІ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Ключові слова: фахова мова торгівлі, переклад, термін, термінологія, фаховий текст, терміноодиниця.

Key words: special trade language, translation, term, terminology, special text, terminological unit.

Термінологічні питання у повному обсязі постають у зв'язку з перекладом наукового та науково-технічного тексту. Переклад – це точне відтворення оригінального терміна засобами іншої мови за умови збереження єдності змісту й стилю. Така єдність при цьому відтворюється на іншій мовній основі, і вже через це перетворюється на нову єдність, властиву мові перекладу [6, 54]. Для правильної й точної передачі поняття оригіналу треба не тільки знайти в мові перекладу адекватні терміни й лексичні одиниці, але й підібрати відповідні граматичні форми. Необхідно звертати увагу на стилістичні чинники також і при перекладі текстів, насичених спеціальними фаховими термінами. Як зауважує з цього приводу В. Акуленко, „переклад – це особливий випадок „двомовності культурних осіб” або „професійної двомовності”, що протистоїть звичайній, побутовій двомовності... Незважаючи на особливе місце перекладу серед інших видів двомовності. Повна диференціація мов у свідомості перекладача досягається далеко не завжди” [1, 88].

Останнім часом дедалі більшої популярності набуває концепція перекладу як об'єкту лінгвістичного моделювання. Один із ініціаторів цієї концепції Г. Міріам стверджує, що у перекладному моделюванні ми маємо справу з двома мовами – формальними моделями, щоб перевірити надану ними інформацію про об'єкти (поняття) їхнього моделювання, маємо змоделювати поняття не просто через відповідні мови, а в інший спосіб, тобто через ситуацію, через образи мовців та їхню поведінку [4, 32].

Враховуючи все сказане, слід зауважити, що переклад як об'єкт лінгвістичного моделювання – це складне утворенням таких компонентів:

- елементи і структури вихідного тексту;
- елементи і структури цільового тексту;
- трансформаційні правила перетворення елементів і структур вихідного тексту в елементи і структури цільового тексту;
- системи мов, задіяних у перекладі;
- концептуальний зміст та організація вихідного тексту;
- концептуальний зміст та організація цільового тексту
- взаємозв'язок концептуального змісту вихідного і цільового текстів [4, 33].

На мою думку процес перекладу можна описати так: білінгв-перекладач часто стикається з необхідністю актуалізації нової лексичної одиниці, досі невідомої у

рідній мові. Інакше кажучи, в процесі термінотворення він опиняється перед вибором: скористатися резервами рідної мови або вдатися до запозичення – матеріально-запозичування або калькування. При цьому термінотворець-перекладач виділяє об'єкт за його деякими відмінними ознаками, які й складають початкове поняття про цей об'єкт. Головна ознака в цьому понятті визначає вибір потрібного слова з фонду загальноживаної лексики (термінологізація), належного терміна з інших терміносистем (ретермінологізація), або вибір іншомовного матеріального запозичення. Справді, процес перекладу завжди відбувається в рамках логічного мислення. Це добре розуміють фахівці-логіки, стверджуючи: «Неочевидними означеннями ми користуємося, наприклад, і тоді, коли при читанні... нам необхідно виявити значення невідомого терміна. Цього ми досягаємо за допомогою аналізу того контексту, в якому вживається певний термін. У процесі цього аналізу ми встановлюємо різні смислові зв'язки й відносини між терміном, значення якого треба виявити, та іншими слонами, значення яких нам добре відоме» [7, 63]. У даному дослідженні поле торгівлі і є тим контекстом, у межах якого реалізуються ці смислові зв'язки між новітнім терміном, «загальнонауковими словами» та лексичними одиницями загальнолітературного фонду. Орієнтуючись на контекст торгівлі, німецький термін *die Nachfrage* перекладається як *попит*, а не як *розпитування*, термін *das Angebot* як *пропозиція*, а не *пропонування* тощо. У зв'язку з цим дещо сумнівним видається ствердження Ф. Циткіної: «... ми схилиємося до думки, що термін є поза контекстним...» Більше того, на цій же сторінці Ф. Циткіна визнає: «... будь-яка вказівка на належність до певної термінології, по суті, і є тематичним контекстом» [10, 25].

Отже, передача адекватної інформації, яку несе термін, значною мірою залежить від контексту. В останньому реалізуються перекладні еквіваленти іншомовних економічних термінів. Як зазначає Ф. Циткіна, «еквівалентом терміна є одиниця мовлення в мові перекладу, обов'язково тотожна за функцією одиниці мовлення в рідній мові (функцією терміна вважається в теорії перекладу передача адекватної інформації...» [10, 26]. Про роль контексту в подоланні проблеми неоднозначності пише Г. Міріам. Він відводить контексту чільне місце у процесі перекладу, поставивши на друге і третє місця відповідно мовну ситуацію та власний життєвий досвід перекладача [4, 20].

Д. Лотте про принципи перекладу іншомовних термінів зазначає: «При запозиченні якого-небудь поняття перш за все необхідно «освоїти» його так, щоб чітко уявити собі класифікаційне місце поняття серед усіх інших понять певної системи» [2, 60]. Нове поняття (а, отже, й новий знак) має органічно вписуватися в терміносистему торгівлі.

Отже, правильний вибір варіанту у тих випадках, коли існують відповідники у вигляді: 1) слова рідної мови та 2) слова запозиченого, є одним із складних завдань перекладу терміна фахової мови торгівлі з німецької мови на українську. Наприклад, *die Gegenrimesse* перекладається як *зустрічний вексель*, або *контрпрімеца*, *die Emission* – *емісія*, *выпуск*. Перед перекладачем постає питання, який варіант вибрати. На нашу думку, тут слід звернути увагу на матеріал, який перекладається. Якщо текст спеціальний, призначений для кваліфікованих читачів, то можна використати запозичення, якщо ж текст популярний, то доцільніше вибрати відповідник із рідної мови.

Що стосується способів перекладу термінів, то тут можна навести класифікацію Я. Рецкера [7, 86]. Він виокремлює чотири способи перекладу:

- 1) пряме запозичення;
- 2) калька;
- 3) трансформаційний переклад;
- 4) описовий переклад.

Трансформаційний переклад – це переклад зі зміною смислової структури (внутрішньої форми) терміна. Такий вид перекладу передбачає паралельне існування в німецькій та українській мовах лексичних одиниць з цілком відмінною смисловою структурою або внутрішньою формою.

Що стосується описового перекладу, то це, власне, не переклад, а розгорнуте тлумачення семантики терміна, яке дуже часто межує і навіть перетинається з дефініцією терміна. Цю межу іноді важко ідентифікувати.

У досліджуваних нами фахових текстах торгівлі були виявлені терміни, які перекладаються описово, причому в ряді випадків спостерігається стовідсотковий збіг дефініції та описового перекладу. Наприклад: *die Abbuchung* – списання з рахунку, *die Berufungsfrist* – строк для подання апеляції, *die Bewerbungsunterlagen* – документи, необхідні для подання заяви при прийомі на роботу, *die Börsenzulassung* – свідоцтво про допущення до обігу на біржі, *die Deckungsfähigkeit* – здатність (цінних паперів) слугувати покриттям, *der Delkredereagent* – комісіонер, який бере на себе делькредере.

У наведених прикладах німецький варіант терміна має істотну перевагу завдяки мовленнєвій економії.

Як у всіх економічних терміносистемах, так і в терміносистемі торгівлі повсякчас точиться боротьба між двома тенденціями: прагненням якомога точніше виразити зміст терміна та вимогами термінологічної стислості й лаконічності. Як зазначав Д. Лотте, „до творення таких термінів слід підходити як до самостійної побудови власне слова чи словосполучення під впливом іншомовного, а не ставити за мету здійснити тільки переклад... Якщо не вдається створити свій власний термін, краще здійснити оригінальне запозичення, пристосувавши його до своєї мови, ніж вводити „незграбні кальки“ [2, 60-61].

При перекладі фахових текстів торгівлі з німецької мови на українську виникає наступна проблема: деякі терміни можуть бути багатозначними, в залежності від контексту можуть набувати різних значень (наприклад, німецьке слово *deponieren* у терміносистемі торгівлі має значення *депонувати*, *вносити в депозит*, в юридичній термінології – *давати письмові показання*, *der Wechsel* в термінології торгівлі *вексель*, в спортивній термінології – *передача естафети*, в лінгвістичній – *чергування*, в геологічній – *насув*, *шар'яж* і т.д.). Вони можуть співпадати із словами, які не є термінами (наприклад, *der Ausgleich* – *погашення* у терміносистемі торгівлі, *virivnyuvannya* – у загальноновживаній лексиці, *der Wettbewerb* – *конкуренція*, та в загальноновживаній лексиці – *змагання*). Ця полісемантична властивість терміна, поєднання в ньому декількох спеціальних значень або значень спеціальних та загальноновживаних, ставить перед перекладачем такі ж завдання, як і будь-яке багатозначне слово, яке є носієм декількох значень, з яких у контексті реалізується одне. Отже, для того, щоб правильно перекласти, тобто вибрати потрібне слово із

числа тих, які служать передачею терміна оригіналу в усіх його значеннях, необхідно правильно розуміти те, про що в контексті йде мова, а також знати предмет, про який йдеться.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков, 1972. – 215 с.
2. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. М.: Изд-во АН СССР, 1982. – 160 с.
3. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. М., 1996. – 207 с.
4. Міріам Г. Алгоритми перекладу (англ.мовою). К., 1998. – 123 с.
5. Мясникова Г. В., Мясников Н. Н., Жданова И. Ф. Немецко-русский внешнеторговый и внешнеэкономический словарь. – 2-е изд., стереотип. М.: Рус.яз., 2001. – 432 с.
6. Олійник А. Принципи перекладу в сучасній мікроекономічній термінології // Гуманіт. освіта в техніч. вищих навч. закладах: Зб. наук. праць. К., 2002. – Вип. 3. – С. 54-61.
7. Рецкер Я. С. Пособие по переводу с английского языка на русский. М., 1973. – 198 с.
8. Сміт М. Б., Блейкслі М. Р. Мова торгівлі. Vienna: USIA Regional Program office, 2005. – 139 с.
9. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. М., 1968. – 352 с.
10. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). Львов: Изд-во при Львов. гос. ун-те изд. объедин. «Вища школа», 1988. – 156 с.

Batayeva Froza,

Candidate of philological sciences, associate professor of Kokshetau State University after Sh. Ualikhanov (Kazakhstan)

Bilyalova Mira,

fourth year student of Kokshetau State University after Sh. Ualikhanov (Kazakhstan)

PECULIARITIES OF TRANSLATING ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING PROPER NAMES INTO KAZAKH

Keywords: English-Kazakh translation

Nowadays everybody is interested in learning the English language in Kazakhstan. A good knowledge of the language including English is impossible without the knowledge of its phraseology. The object of the work is the fund of phraseology dealing with onomastics, proper names both of the English and the Kazakh languages. Proper names have been investigated by philosophers, logicians, anthropologists and psychologists, but only sporadically by linguists: e.g. with different approaches and concerns, Molino (1982) [1], Anderson (2007)[2], Tse (2004)[3], Marmaridou (1989),[4]

From an overview of the literature in this area of the language, it emerges that special attention has been paid to theoretical issues, while investigations on specific aspects in individual languages are infrequent. This article is concerned with proper names in English phraseology. If we examine idioms, the dominant subtype of phraseological units, we observe that they involve elements regarded as relevant for various reasons: body parts, because human beings as natural (and cultural) entities are at the center of language; natural elements, animals, colors, clothing and food, because they are salient aspects of everyday life; references to the Bible, because it is culturally relevant in Anglo-Saxon society. So we expect to find a number of proper names because of their great importance in human communication, where they are signs of cultural, linguistic, geographical, ethnic and social identity. Their analysis can offer an insight into the interplay between language and culture in phraseology.

This article is aiming to explore the linguistic-cultural aspects and usage of phraseological units containing personal and place names (the major proper names subcategories).

The novelty of the work lies in the fact that nowadays many linguists of our country are not concentrated on translating phraseology of the Kazakh language into English or vice versa, on comparing their meanings, finding the ways of their translation in the given languages. There are a few investigations in that field.

The term 'phraseology' originated in Russian studies which developed from the late 1940's to the 1960's [5]. It is now currently used to refer either to the set of phraseological units in a language, or to the branch of linguistics studying them. Scholars have provided various definitions of these units and various criteria to classify them (Fernando [6]; Moon [7]; Gläser [8]). The working definition is the following: a phraseological expression is a sequence constituted by at least two independent lexical items, stored as a unit in lexis. Its basic features, as mentioned in the literature, are: a) fixedness – it is a multiword unit, fixed

in syntax as well as lexis; b) institutionalisation – it is a conventionalised unit, being the result of an initially novel expression; c) non-compositionality – its global meaning is not predictable from the meaning of its constituent words.

Phraseological expressions often carry connotations not present in their non-idiomatic synonymic expressions, and can have various functions in discourse: the informational, the evaluative, the situational, the modalising and the organisational function [7:240]. When classifying them, a useful distinction is that suggested by Gläser [8: 126–127], between word-like and sentence-like expressions. Word-like units designate a phenomenon, an object, an action, a process or state, a property in the real world; they embrace idioms and non-idioms (i. e. restricted collocations), functioning as nouns, verbs, adjectives or adverbs. Sentence-like units, such as proverbs, maxims and formulae, designate a whole state of affairs in the real world. The transition area between the two groups is occupied by units such as irreversible binomials, stereotyped similes, and fragments of proverbs.

There are noticed several levels of phraseologies practically in any language nowadays, moreover, not all of them are well-known, widely used and registered in dictionaries. Some of them are used by a certain group of native speakers and left out in dictionaries. That's why, primarily translator should know how to find the PhUs in the given text and then differ fixed expression from fluctuating.

Alongside with that one should know that not only words but also phraseologies have multiple meaning and homonymy. F.e. The girl next door- 1. Жақын маңда тұратын қыз немесе көрші қыз; 2. Көп кездесетін қыздардың бірі.

That's why the knowledge of analyzing speech functions is one of the rules of adequate translation of phraseological units into foreign languages. Sometimes authors use phraseological units straight in many meanings in order to form emotional associations or humorous effects.

One more inevitable problem is national-cultural differences between close to the meaning of phraseological units in various languages. Usually coinciding in meaning, phraseological units have different emotive functions or stylistic coloring. The same problems can emerge in translating phraseological units which have the same source, f.e. Bible, Antique, etc. Such phraseological units are called international.

Another big problem, which is faced by a translator in the process of translation is phraseological units based on modern realias. Only some of such realias become popular and penetrate in international dictionaries. F.e. Hell's Angels – Тозақ періштелері; Ғажайыптар алаңы – «the Land of Wonders»

Finally, different kinds of historical expressions or bywords should be mentioned here. The problem is in that they sometimes have several coincidence both: in the source language and the target language. Let's take this phrase, the author of which is O. Cromwell «Put your trust in God...and keep your powder dry!» If one sees a military meaning in the context, the expression can be translated word-for-word as “Құдайға арқа сүйендер де мылтықтарыңды қол астында ұстандар!” But with time passing this expression became popular in the English culture and nowadays is used in common situations and doesn't cause any historic association. I suppose, in this case we should use the Russian national saying: «На бога надейся, а сам не плошай», which mostly expresses a colloquial character of the source unit. In such cases not only the phraseological unit itself, but its part in the source language is translated.

Now, having above-mentioned problems of translating and peculiarities of phraseological units as the basis, we can form the main rules of translating phraseological units. Translator's best decision, certainly, will be seeking for the identical phraseological units. However, we should admit that the amount of such coincidence both, in the English and the Kazakh languages are extremely limited.

In the case of absence of immediate coincidence used in the SL, we can translate with the help of analogical phraseological units, though it will be built on another speech basis. We ought to take into account also the fact that emotional or stylistic coloring not always coincide, in this case, inversion is impossible. Sometimes we can allow loan translation or word-by-word translation though this method is not always effective. It's interesting that in some cases translators may introduce a new culture alongside with the translating of phraseological units. Usually this way is applicable to phraseologies which have Bible, Antique, mythological sources.

In translation of texts with cultural-historical context we can use loan translation + description (or short explanation). Such kind of translation is called double or parallel.

If there are no phraseologies in the target language, which can be more or less equivalent to the source phraseological units, we must look for a word appropriate in the meaning and coloring, so-called monosyllable partial equivalents of phraseological units.

There is no classification of unitary principles worked out by scientists. The classification produced by A.V. Kunin is used in the present investigation. According to this classification, there are three chapters of phraseology: idiomology, idiophraseomology, phraseomology.

In conformity with these classifications of phraseological units, Kunin defines three types of phraseological meanings: idiomatic, phraseomatic, and idiophraseomatic.

In the basis of phraseological nomination lies phraseological rethinking. The main types of phraseological rethinking are metaphor and metonymy. Along with metaphorical and metonymical rethinking, a notion of inward form plays the essential part in understanding phraseological meaning. There are two views of the very phraseological meaning: a plan of content and a plan of expressing. This two aspect character of the meaning unities both content and form. [9].

Problems of translating phraseological units begin with their recognition in the text. The second problem after the recognition is analyzing their speech functions. Dealing with phraseological units in the process of translating translator must possess not only the knowledge of two languages but also be able to analyze cultural-historical and stylistic aspects of the original text, comparing them to the opportunity of the target language and the culture.

There are another means of translating phraseological expressions. Translation of phraseological units from the English language into other languages cause certain difficulties due to their semantic integrity. Literally or word-for-word translation will twist even distort the meaning of the utterance, that's why an adequate transposition of the meaning of phraseological units to the second language is necessary. There are the following ways of translating phraseological units:

1) by an equivalent – translation of phraseological units of the first language by phraseology of the second language, coinciding with it in the meaning and structural content of components. Absolutely adequate phraseological expressions of two languages are

called full or absolute equivalents:

wolf in sheep's clothing – рус. волк в овечьей шкуре, каз. қой терісін жамылған қасқыр;

between two fires – рус. играть с огнём, каз. отпен ойнау;

to pour oil on the flames – рус. подлить масло в огонь, каз. отқа май құю.

Phraseological expressions which have discrepancies in structural-grammatical or lexical aspect, when one component of phraseological expression of the English language does not coincide with phraseological expression of the second language, but is from the same thematic group, are called partial equivalents:

to get out of bed on the wrong side – рус. встать с левой ноги, каз. сол аяғымен тұру.

2) analogical – translation of PhU of the first language by phraseology of the second language, adequate in content, but different in structural content of components:

as stiff as a poker (дословно застывший как кочерга) – рус. словно аршин проглотил, каз. оқтау жұтқандай қақаяу;

a fly in the ointment (дословно муха в мази) – рус. ложка дёгтя в бочке мёда, каз. бір қарын майды бір құмалақ шірітеді;

as like as two peas (дословно похожи как две горошины) – рус. как две капли воды, каз. егіз қозыдай;

one's in a blue moon (дословно однажды при голубой луне) – рус. когда рак на горе свистнет, каз. Түйенің құйрығы жерге, ешкінің құйрығы көкке жеткенде;

to make a mountain out of a molehill (дословно сделать гору из кротовины) – рус. делать из мухи слона, каз. түймедейді түдедей ету.

3) descriptive – translation of phraseological expression descriptively or by one equivalent word, or by a group of equivalent words (if there is no PhU in the second language corresponding to PhU of the first language). For example:

to knit one's brows (дословно связать, сращивать чьи-либо брови) – каз. қабақ тию (шіту);

red tape (дословно- красная лента) – төрешілдік, бюрократиялық;

to fiddle while Rome is burning (дословно играть на скрипке в то время когда горит Рим) қауіп төніп тұрғанда түкке тұрмайтын нәрсемен айналысу;

ships that pass in the night (дословно корабли, которые проплывают мимо в ночи) – өткініш кездесу;

a black sheep (дословно чёрная овца) – отбасын ұятқа қалдыру, елден ала бөтен.

4) combined translation – translation is made by a combination of above-mentioned means. Phraseological expression – analogue and equivalent plus descriptive translation. This mean is used when PhU of the second language does not fully reveal the meaning of phraseological units of the first language. For example:

spick and span – рус. с иголки, элегантный, щегольской; каз. кербез, сәнді;

far cry (дословно далёкий крик) – рус. как небо и земля; большая разница, каз. көкпен жердей;

a millstone about smb's neck (дословно жёрнов время вокруг чьей- либо шеи) – каз. біреуге масыл болу;

to live on the fat of the land (дословно жить на жирной земле) – рус. катать-

ся как сыр в масле; жить в роскоши, жить припеваючи; каз. қызық дәурен сүру, шалқып өмір сүру.

There is also one more means of translating phraseological units besides analogue, descriptive translation, loan translation, combined translation, equivalent in “The Big English – Russian Phraseological Dictionary” by Koonin A.V. It’s antonymic translation. For example: hold cheap – не дорожить, қадірлемеу; keep one’s head above water – не влезать в долги, қарызға батпау.

Rendering phraseological units from one language to another is a most difficult task. You have to select a word-equivalent to a phraseology in the English language in order to select a word-equivalent to it in the native language.

The List of Literature:

1. Molino, Jean (1982): “Le nom propre dans la langue”. *Langages* 66: 5–20.
2. Anderson, John M. (2003): “On the Structure of Names”. *Folia Linguistica* 37: 347–398.
3. Tse, Grace Y. W. (2004): “A Grammatical Study of Personal Names in Present-day English. With Special Reference to the Usage of the Definite Article”. *English Studies* 3: 241–259.
4. Marmaridou, A. Sophia S. (1989): “Proper Names in Communication”. *Journal of Linguistics* 25: 355–372.
5. Cowie, Anthony Paul (1998): “Introduction”. In: Cowie, Anthony Paul (ed.): *Phraseology. Theory, Analysis and Applications*. Oxford: 1–20.
6. Fernando, Chitra (1996): *Idioms and Idiomaticity*. Oxford.
7. Moon, Rosamund (1998): *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-based Approach*. Oxford.
8. Gläser, Rosamarie (1998): “The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis”. In: Cowie, Anthony Paul (ed.): *Phraseology. Theory, Analysis and Applications*. Oxford: 125–143.
9. Kunin A.V. *English-Russian phraseological dictionary/Lit.editor M.D.Litvinova. – the 4th edit., revised and complemented. – M. The Russian language, 1984 – 944 p. (Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь/ Лит.ред. М. Д. Литвинова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. Рус.яз., 1884 – 944 с.)*

Марко Ю. І.

студентка,

Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ

Козуб Л. С.

кандидат філологічних наук, доцент,

Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНОЇ ЛЕКСИКИ

Ключові слова / Keywords: стилістично забарвлені слова / *stylistically coloured words*, термін / *terms*, адекватний переклад / *adequate translation*, норма / *norm*, еквівалент / *equivalent*.

Усю лексику з стилістично-функціонального погляду можна поділити на стилістично нейтральну (загальноновживану) та обмежену певними сферами вживання і стилями (стилістично забарвлену). Між цими двома групами не можна провести чіткої межі. В одному тексті такі слова можуть бути нейтральними (*замкнути двері на замок*), а в інших – закріпленими за певним стилем (*замкнути серце на замок*) [6].

Уже багато років лінгвісти цікавляться специфікою перекладу стилістично забарвлених слів, серед них В. С. Виноградов, Н. М. Шанський, А. І. Смирницький, Б. А. Ларін, О. О. Реформаторський та ін. Саме такий інтерес у перекладознавстві до лексико-стилістичних проблем перекладу зумовив актуальність вивчення даної теми для визначення шляхів адекватного перекладу зі збереженням усіх стилістичних особливостей слів.

Стилістично забарвлені слова вживаються лише в певних стилях. До них відноситься наукова (*акваланг, діаметр, кремній*), політична (*парламент, президент, страйк*) та розмовна (*патефон, ровер, теревенити*) лексика. Остання, для прикладу, часто вживається для вираження характеристики різних персонажів у художніх творах. Стилістично забарвлені слова характеризуються наявністю чи відсутністю у них емоційного відтінку. Більшість із них немає жодних конотативних значень: абстрактні поняття (*автономія, авторитаризм*), професіоналізми (*пробірка, колба*), терміни (*котангенс, анемія*), історизми (*яничари, рало*). Однак, є і такі слова, що мають емоційний та оцінний відтінок, серед них виділяють поетизми (*небокрай, багаття*), вульгаризми (*мурло, морда*), книжну (*інтелігенція, мир*) та просторічну лексику (*хлюпати, теревенити*) [8].

В процесі перекладу інколи достатньо врахувати лише контекст речення, оскільки синтагматичні зв'язки власне і визначають вживання того чи іншого слова. Для прикладу, слово *“to stick”* має більше п'ятнадцяти різних варіантів перекладу, однак у поєднанні з іншими словами у межах певного речення у певному стилі це слово набуває конкретного значення, яке вимагає конкретного еквіваленту [1, 199]:

Whatever your argument, I shall stick to my decision. – *Не дивлячись на ваші докази, я залишусь при своїй думці;*

Why do you always stick at home? – Чому ти завжди стирчиш вдома?;

The ship had to stick to the shore because of the heavy mist. – Через густий туман кораблю довелося наблизитись до берега [4].

Однак в деяких випадках для визначення однозначного еквіваленту необхідно розглянути широкий контекст, навіть у межах цілого тексту: *Thank you for sticking with me. All the others deserted me. – Дякую, що залишився зі мною. Усі інші відвернулись від мене.*

Слову “*to stick*” в українській мові відповідають такі слова та фрази як “бути вірним”, “терпіти”, “наполегливо працювати” та “залишатися”. Саме наступне речення повністю розкриває зміст попереднього, а тому вказує на правильний переклад багатозначного слова. Часто в художній літературі можна зустріти вживання персонажами творів великої кількості термінів певної галузі, що не властиво для обраної тематики чи навіть ситуативному змісту твору. В такому разі автор використовує їх для іронічного та комічного ефекту. Завдання перекладача полягає у тому, щоб зберегти цю стилістично забарвлену лексику і правильно її передати, аби справити на читача той самий ефект, що і текст оригіналу. Саме тому, не завжди доцільно зберігати той чи інший еквівалент у тексті перекладу, краще вдатись до трансформацій.

На сьогодні перекладачі зазвичай використовують традиційні способи перекладу стилістично забарвленої лексики і обирають їх залежно від використаних у тексті оригіналу слів. Для прикладу, абстрактні поняття однієї мови інколи не мають таких самих загальних відповідників у іншій, тому автору доводиться обирати одне із значень, яке найбільше підходить даному тексту. Слова *feeling, spirit, mind, point* мають декілька значень в українській мові, серед них є і більш загальні, проте у контекстуальному значенні вони можуть втратити те функціонально-стилістичне забарвлення, яке вони мають в оригінальному тексті [6]. До зазначених слів відноситься і слово *labour* – 1) *праця, труд*; 2) *робота, завдання; задача (важка), життєві справи, турботи, негоди*; 3) *робітничий клас, робітники, працівники, робоча сила*; 4) *(Labour) лейбористська партія*; 5) *надмірне зусилля, утрудненість*; 6) *пологи, а woman in labour – породілля*; 7) *продукт або результат праці* [4].

Для того, щоб використати правильний відповідник, необхідно розуміти про що саме йдеться у реченні оригіналу, або і у всьому тексті. Окрім цього, можна також застосувати і конкретизацію понять. Наприклад, іменник *bank* позначає декілька понять навіть в одній галузі, тому і у цьому випадку необхідно правильно визначитись із варіантом перекладу: *вал, насип, дамба чи крутий схил*.

Щоб правильно передати стилістичне забарвлення історизмів необхідно вдаватись до різних лексичних (фонетичної, семантичної кальки – *замок Радомисль / Radomysl Castle; Кодацька фортеця / Kodak fortress*) або лексико-семантичних трансформацій (генералізації, розвитку значень, еквівалентного перекладу – *рало, плуг / plough, литавери / timpani*). Інколи перекладачі також застосовують такий прийом як дописи (*bustle – ззаду під сукню був підкладений турнюр для пишності фігури*) [3].

Щодо жанрово-стилістичних проблем перекладу термінів, то вони пов'язані із певними відмінностями у нормах самого висвітлення інформації. Головне завдання перекладача – якнайточніше передати значення будь-якого терміна. Часто серед таких прийомів виділяють транскодування та транслітерацію, але інколи можна

зіткнулись із проблемою “хібних друзів перекладача” (*list, stimulation, compositor, contribution*) та грубої зміни контекстуального значення. Існують випадки, коли доречно використовувати калькування (*slag yard* – шлаковий двір, *self-loading* – само завантаження) або описовий метод (*wail* – автомобіль з високими динамічними якостями). Останній часто застосовується при перекладі новаторських термінів-неологізмів, які прийнято подавати в лапках (*Today we are all members of many global “non-place” communities.* – Сьогодні ми всі є членами багатьох глобальних спільнот, що не прив’язані до якоїсь певної території). Якщо ж жоден з цих перекладів не є допустимим, можна використати конкретизацію (*There are many points.* – Існує багато таких положень.), або навпаки, генералізацію (*The first factories were driven by water.* – Перші фабрики працювали на воді.), експлікацію (*localized filter* – фільтр, який працює в рамках кожної точки), прийом логічної синонімії (для перекладу фрази *field time of the camera* – краще за все підходить існуючий в українській мові термін “такт камери”), інверсію (*spring-engaged piston* – поршень, притиснутий (до дисків) пружинами) та компресію (*перехід від одного виду зношення до другого* – wear transition) [5]. Обираючи ту чи іншу трансформацію перекладач повинен враховувати мовні реалії, що вже закріплені у культурно-історичному плані та нові реалії, з якими він ще не знайомий. [2, 284].

Професіоналізми мають більш широкий спектр висловів. Здебільшого вони утворені з урахуванням образних асоціацій, зрозумілих для певної групи людей у конкретній професійній сфері. Часто, щоб уникнути зайвого докладного викладу тексту, перевантаженого специфічною лексикою, застосовують скорочений переклад з використанням таких стилістичних прийомів як заміна словесного складу, образу, вислову, опущення переносного значення або ж дослівний переклад з коментарями чи без них. Оскільки професіоналізми є окремими словами або словосполученнями, доречно використовувати лексичні методи перекладу, адже буквальний переклад не відображає смислового та емоційного забарвлення. Його використання є доцільним лише під час перекладу назв технічних пристосувань чи виробничих процесів. Насправді переклад професіоналізмів не є складним, оскільки у більшості випадків існують прямі еквіваленти цих слів. Дійсні труднощі виникають при перекладі професійного жаргону. Через недостатні фонові знання, перекладач може вдаватися до описового методу, що негативно впливає на експресивність мови. Саме тому деякі лінгвісти рекомендують шукати їхні аналоги або вживати слова розмовно-зниженої мови, що надасть тексту потрібного забарвлення. Цікавий приклад можна знайти у книзі М.А. Поповець “Английский в комиксах”:

tin-hat – в буквальному перекладі означає “бляшаний капелюх”, а в професійній сфері є назвою сталевого шолома чи каски;

tin fish (дослівно “бляшана риба”) – підводний човен;

block-buster (дослівно “що змітає квартал”) – особлива бомба, призначена для руйнації великих будинків.

Що стосується вульгаризмів, то тут необхідно шукати нестандартну одиницю тотожної експресивності в мові перекладу та враховувати аудиторію, на яку спрямований той чи інший текст. Інколи надлишок вульгаризмів може справити інший ефект, ніж текст оригіналу. У цьому випадку контекст буде видаватись більш грубим, ніж насправді хотів його представити автор.

Те ж саме стосується і просторічної лексики. Якщо застосування певних занижених маркерів у перекладі, навіть, якщо вони не співпадають за структурою з маркерами оригіналу, забезпечують те ж стилістичне забарвлення тексту, то часткові втрати при цьому є несуттєвими у цілому. У творі “Коханець леді Чаттерлей” Д. Г. Лоуренса досить поширеним є вживання просторічних слів Олівером Меллорсом: “‘Nay, yo mun ax ‘er,” he replied callously, in broad vernacular. Російський варіант перекладу звучить так: “А поди разбери! Спросите у нее сами! – жестко бросил он, нарочито растягивая слова, подражая местному говору”. Тож, якщо автор намагався вказати на мовну характеристику героя або колорит, необхідно було знайти такі ж аналоги у рідній мові, втілити їх у текст, звичайно ж не слово в слово, а загалом.

Перекладаючи поетизми, перш за все, варто звертати увагу на їх структурні особливості та ступінь індивідуалізації (сталий, традиційний епітет-поетизм певного літературного напрямку, авторський поетизм), з урахуванням відношення до означувального слова та його функції. З іншого боку, книжна лексика може відігравати важливу роль у формуванні культурної специфіки, етнічної унікальності, народного світосприйняття. Це можуть бути як слова, що використовуються у лекціях, доповідях, на конференціях та з’їздах, так і у поетичних творах (розмай, виднокрай, небесна гладінь). У словниках такі слова позначаються відповідними помітками, якщо ж навести еквівалент неможливо, необхідно вдатись до нейтралізації, модуляції та опущення, заміни абстрактного конкретним [7].

Таким чином, переклад стилістично забарвленої лексики є складним багатогранним процесом. Окремі способи та прийоми перекладу доповнюють один одного, таким чином всесторонньо описуючи основний зміст будь-якого тексту. Використання декількох стилістичних прийомів надає тексту більшої яскравості та виразності. Перекладач має два варіанти: або спробувати скопіювати прийом оригіналу, або ж спробувати створити свій власний стилістичний засіб з аналогічним емоційним ефектом. Іншими словами, граматичні засоби можна передавати лексичними, і навпаки; опустити неперекладний елемент тексту і натомість компенсувати його втрату в іншому місці, використовуючи схожий образ із застосуванням інших стилістичних прийомів.

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И.В. Арнольд. – М. : ФЛИНТА, Наука, 2012. – 376 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В’ячеслав Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
3. Островський Д.М. Аксиологічний аспект історизмів як перекладознавча проблема (на матеріалі українських, російських і німецьких текстів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / Д.М. Островський – Київ, 2008.
4. АBBYU Lingvo Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/ru/Translate/en-ru>.
5. Головні лексичні та жанрово стилістичні проблеми науково-технічного перекладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://5fan.info/rnarnabewjgeyfsbew.html>.

6. Склад української лексики з стилістичного погляду, активна і пасивна лексика сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1719051240541/dokumentoznavstvo/sklad_ukrayinskoyi_leksiki_stilistichnogo_poglyadu.
7. Н.В. Глінка, Ю. Зайченко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal.fl.kpi.ua/ru/n-v-glinka-yu-zajchenko/>
8. Українська мова (демо): Нейтральна та емоційно-забарвлена лексика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edu.gymnasia.com.ua/mod/resource/view.php?id=586>

Зайцева М. Ю.

студентка,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

Козуб Л. С.

кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Ключові слова / Keywords: публіцистичні тексти / publicistic texts, адекватний переклад / adequate translation, екстралінгвальні фактори / extralinguistic factors, кліше / cliché, реципієнт / recipient, каламбур / play on words.

Протягом останніх років у функціонуванні української та англійської мов, насамперед, у сфері масової комунікації, відбулися суттєві зміни, викликані екстралінгвальними факторами – глобальними змінами в політичному й економічному житті суспільства. У зв'язку з цим постає проблема вивчення й дослідження стилістичних особливостей мови текстів сучасних засобів масової інформації, а також аналізу особливостей перекладу цих текстів.

Тексти публіцистичного стилю, газетно-журнальні матеріали, статті, замітки тощо є своєрідним літописом сучасного життя, адже вони віддзеркалюють поточний стан політично-суспільного життя, найважливіші досягнення у сфері науки, психолінгвістичні проблеми, культурні тенденції, побутові реалії тощо. Публіцистичні тексти досить близькі до текстів художньої літератури. Як і белетристика, публіцистика тематично невичерпна завдяки її величезному жанровому діапазону.

Актуальність дослідження полягає у тому, що лексичні і стилістичні особливості публіцистичних текстів на сучасному етапі недостатньо глибоко проаналізовані і систематизовані з точки зору практичного використання мови. Образна система мови публіцистичного стилю зазнає змін, так само як і відбуваються зміни у загальному стильовому оформленні.

Метою статті є окреслення характерних рис публіцистичних текстів в аспекті їх стилістичного оформлення, а також дослідження низки труднощів, що виникають при їх перекладі.

Матеріали газетно-інформаційного жанру становлять більшу частину газетних текстів. Перекладач, який перекладає з англійських та американських газет інформаційні статті та замітки, що характеризуються суспільно-політичним смисловим наповненням, повинен добре орієнтуватися у стилістичних особливостях таких матеріалів.

Завдання публіцистичного тексту, як і будь-якого іншого – повідомлення нової інформації. Різновидів таких текстів безліч: короткі інформаційні повідомлення (замітки), тематичні статті, оголошення, інтерв'ю. Окремо виділяють такий різновид публіцистичного тексту як есе (моральні, філософські, літературні), або аналітичну публіцистику [4]. Лише у публіцистичному стилі вирізняють його усний варіант – ораторський підстиль. Хоча з розвитком радіо і телебачення він перероджується у такий підстиль як радіокоментар [5]. Одним із завдань цих текстів є не лише донести нову інформацію, а передати судження про цю інформацію. Крім того, їх основне завдання – вплив на читача (агітація і пропаганда). Кожна газета має свої стильові особливості, ідеологію, тематичне спрямування. Саме тому при перекладі варто звертати увагу на джерело інформації. Потрібно також пам'ятати, що часто, не дивлячись на те, що в газеті вказується авторство, особистість автора зовсім не проявляється у тексті, який обмежений рамками і законами газетно-журнальної публіцистики. Більше того, позиція автора може представляти позицію якогось об'єднання або політичної партії. Виключення становлять досить популярні авторські колонки вільних журналістів [4].

Реципієнтами газетно-журнального тексту є широке коло читачів, хоча деякі видання мають більш вузьку аудиторію. Саме це і призвело до того, що газетно-журнальний стиль достатньо сформувався, щоб повністю задовільняти потреби читачів і не потребувати жодних змін, хоча сучасні тенденції свідчать про протилежне.

Не дивлячись на великі потоки інформації і потребу в передачі нових повідомлень, публіцистичний стиль характеризується високим ступенем клішованості. В цьому випадку термін “кліше” не має ніякого негативного відтінку, оскільки маються на увазі словосполучення, що мають стійку поєднуваність, однак лише в межах публіцистичного стилю. Прикладами таких словосполучень є наступні: *небажані наслідки, взаємовигідна співпраця, під час робочого візиту, похмурі прогнози чи демографічний вибух*, а в англійській мові *to pursue policy (проводити політику), information leak (витік інформації), drug trafficking (незаконний обіг наркотиків), nuclear tension (ядерне напруження)*. Такі кліше зазвичай метафоричні, але їх метафоричність поступово зникла, хоча вони й продовжують слугувати читачеві сигналом і створювати загальний емоційний фон, який при цьому не заважає розумінню когнітивної інформації. Потрібно також зазначити, що більшість кліше містять оцінку дій або інформації за шкалою від позитивного до негативного.

Для того, щоб зрозуміти різницю у поданні інформації достатньо почитати вітчизняні і закордонні ЗМІ, які висвітлюють одну і ту ж саму подію, звертаючи увагу на використані кліше. Завдяки їм в будь-якому тексті публіцистичного стилю поряд з когнітивним компонентом повідомлення міститься його оцінка. Когнітивна ж інформація виражається різними засобами: цифрові дані, власні імена, назви фірм і організацій тощо. Через це у реципієнта мають бути певні попередні знання, що дозволить йому пов'язати назву з предметом чи об'єктом, про який йдеться у статті [4].

Так, наприклад, будь-якому американському читачу добре відомо, що *Amtrak* – це залізнична компанія, *Frick Collection* – художній музей в м. Нью-Йорк, *Threadneedle Street* – вулиця в лондонському Сіті, де розташовані кілька головних банків Великої Британії, *Union Jack* – прапор Великої Британії, а *bluebook* – збірник документів, що видається з санкції парламенту Великої Британії в синіх палітурках [2]. Проте, вибір

даних і послідовність їх наведення у тексті статті вже виявляють певну позицію автора. Часто у статті пряма оцінка автора відсутня. В газетно-журнальному тексті достатньо яскраво виступає загальний стилістичний фон – фон письмової літературної мови, однак при перекладі варто враховувати, що українська мова схильна до більш академічних норм подання інформації, ніж англійська мова.

Аналізуючи труднощі перекладу публіцистичних текстів варто зазначити, що їх зазвичай не виникає при перекладі стандартних фразеологізмів, адже у цьому випадку перекладачі мають змогу знайти схожі за семантикою фразеологізми в рідній мові. Проте саме клішованість публіцистичного тексту викликає безліч суперечностей. Якщо певного фразеологізму у мові перекладу немає, доводиться замінювати фразеологізм варіантним відповідником (*бити байдики* – *to iddle, to fool around, to fritter away one's time*). Ось декілька прикладів ідіоматичних висловів і прислів'їв, що використовуються у газетно-журнальних текстах: *come what may* – *будь, що буде*; *be on the take* – *брати хабари*; *take it or leave it* – *як хочете, на ваш розсуд*; *still waters run deep* – *у тихому болоті чорти водяться*, *an open door may tempt a saint* – *заборонений плід солодкий*, *you can take a horse to the water, but you cannot make it drink* – *примусово милим не будеш*.

Існує думка, що навіть незавершена до кінця фраза (коли відоме прислів'я або фразеологізм переривається і реципієнт може сам додумати його алегоричність), є менш складною для перекладу, ніж кліше. У випадку неповноти фрази перекладач здійснюючи переклад повинен також використати принцип неповноти. Складнощі може викликати і контамінація, тобто перехрещування двох фразеологізмів. У такому випадку перекладач повинен знайти еквіваленти для обох фраз і поєднати їх в одне речення [4].

Значно складнішими для перекладу є кліше, які використовуються в публіцистичних текстах і не є сталими виразами. Проблемою є також висока аллюзивність газетно-журнального тексту. Часто журналісти вибудовують свій текст використовуючи фрагменти відомих музичних творів, книг, реклам, кінофільмів. Така інформація достатньо складна для перекладу, і серед перекладачів досі продовжуються суперечки щодо того, чи варто її передавати та коментувати, якщо широкий загал не володіє контекстом. Особливо складні випадки перекладач може прокоментувати в зносках або користуючись додаванням. Саме аллюзивність часто може призводити до того, що текст виявляється важким для перекладу [1]. Наведемо кілька прикладів з української та англомовної преси: *Всеукраїнський перепис населення*; *хрущовські п'ятиповерхівки*; *спальний район*; *комунальна квартира*; *самвидав*; *redbrick universities*; *the Ivy League*; *the Shadow Education Secretary*; *across-the-board increase*; *the Grape State* [*“Виноградний штат” – про Каліфорнію*] тощо.

Крім фразеологізмів, кліше і прихованих цитат в публіцистичному тексті дуже важливі синтаксичні компоненти. Наприклад, почергове використання довгих і коротких фраз робить текст більш динамічним, а вживання довгих речень, навпаки, розтягує текст. Короткі речення поряд з довгими і середніми можуть бути засобом виділення чогось важливого. Крім того, часто використовується інверсія і парцеляція (відокремлення частини речення).

Особливу роль в публіцистичних текстах відіграють так звані “модні слова”, які часто мають іншомовне походження. Такі слова підвищують довіру чита-

ча і підкреслюють актуальність інформації. Однак, при перекладі “модність” слова втрачається, тому перекладачеві потрібно лексично компенсувати цю втрату, перенісши її на другу лексему, тобто замінюючи по контексту слова на “модні” для мови перекладу. Крім того, варто звернути увагу на прихований комізм, який часто базується, наприклад, на використанні лексики високого стилю поряд з нейтральною лексикою. Це можна компенсувати тільки варіантними відповідниками [4].

Особливістю американських газет є зазвичай заголовки. Автори статей докладають максимум зусиль аби заголовок їх статті складався з якомога меншої кількості слів, але при цьому містив інформацію про яку йдеться в статті і привертав до себе увагу читача. Адже ми вирішуємо, читати колонку чи ні, побачивши заголовок і усвідомивши, чи він нам цікавий з інформаційної точки зору.

Для заголовків американських газет характерним є і те, що він може мати подвійний зміст, оскільки комбінація слів підбирається таким чином, що за змістом можна зробити цілком протилежні переклади, тому дуже важливо відчувати цей нюанс. Наприклад, заголовок *“Milk drinkers are turning to powder”* можна перекласти як *“Люди, що п’ють молоко перетворюються на порошок”*, хоч правильний переклад буде звучати так: *“Люди, які люблять молоко, починають вживати сухе молоко”* [3].

Варто зазначити, що оскільки автори статей завжди намагаються привернути увагу читача і зробити так, щоб він таки прочитав запропонований матеріал, то заголовки часто не передають зміст статті, а навпаки, бувають зовсім не пов’язані з нею. Саме тому основна інформація знаходиться у підзаголовку. Це значно полегшує роботу перекладача, адже власне заголовок часто важко перекласти таким чином, аби донести ту емоційно-експресивну конотацію, яку мав на увазі автор.

Для адекватного перекладу перекладачу важливо враховувати наступні характерні риси американської преси: 1) розмовно-фамільярний характер низки матеріалів; 2) емоційну забарвленість шляхом вживання сленгу та жаргонізмів, перифрази, кліше, фразеологізмів, журналістських штампів; 3) експресивність мови, як спосіб привернути увагу читача; 4) насиченість різними реаліями (суспільними, політичними, культурними), алюзіями (до літератури, кіно, історії), цитатами; 5) широке використання стилістичних засобів: гіперболи, літоти, метонімії, евфемізмів; 6) офіційність титулів та звертань; 7) однозначність у перекладі назв організацій, фірм, установ; 8) вживання термінів та неологізмів; 9) особливу специфіку газетних заголовків.

Отже, публіцистичний стиль, як і будь-який інший стиль мови, характеризується певними особливостями, які ускладнюють переклад і становлять певні труднощі при передачі і стилістичної, і інформативної складової. Таким чином, перекладач повинен зважувати можливості збереження того чи іншого компонента повідомлення і намагатися якнайповніше досягти еквівалентності в усіх аспектах, в першу чергу не втрачаючи стилістичної складової, адже у публіцистиці вона відіграє важливу роль.

Література

1. Шмаков С. Я. Перевод газеты: адекватность на уровне структуры текста / С. Я. Шмаков // Коммуникативно-стилистические аспекты переводческой деятельности. – М., 1994.

2. Бойко Г. А. Способи перекладу англійських політичних реалій / Г. А. Бойко // Мова і культура (науковий журнал). – К. : Вид. дім Д. Бураго, 2012. – Вип. 15. – Т. I (155). – С. 354-357.
3. Микоян А. С. Проблемы перевода текстов СМИ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evartist.narod.ru/text12/12.htm>
4. Особенности перевода публицистических текстов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iterviam.ru/gum-nauk/translation/publicistika-perevod/>
5. Publicists Style [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://estylistics.blogspot.com>

Лобода Ю.А.

доцент, кандидат філологічних наук
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

Яременко А.С.

студентка магістратури
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Ключові слова: судовий дискурс, переклад професійного дискурсу, стратегії судового перекладу.

Key words: courtroom discourse, professional discourse translation, strategies of courtroom translation.

В умовах стрімких глобалізаційних процесів останніх десятиліть усе більшої актуальності набуває міжнародний обмін правовою інформацією. Зважаючи на принципову відмінність судових систем України, Великої Британії та США, існує нагальна необхідність розробки критеріїв вірності та адекватності перекладацьких рішень у відтворенні концептуальних понять, інваріантних ознак та особливих логіко-синтаксичних структур зазначеного виду міжмовної комунікації. Про зростання наукового інтересу до вивчення судового дискурсу свідчить значна кількість праць українських та зарубіжних вчених, в яких досліджується низка лінгвістичних аспектів, пов'язаних із функціонуванням окремих жанрів та специфічних ознак цього багатомірного явища (зокрема, роботи С. Баранової, Г. Савчук, Л. Шевирдяєвої та ін.). Достатньо поширеним у сучасній науці є погляд на зазначений вид дискурсу як на *інституційний/статусно-рольовий* феномен (Т. Дубровська, О. Тютюнова). У переважній більшості англomовних робіт детально аналізуються особливості комунікативної поведінки учасників судового процесу (А. Wagner, L. Cheng); також спостерігається панування лінгвопрагматичного підходу до аналізу матеріалу. **Єдиною лакуною в сучасному масиві досліджень залишається аналіз судового дискурсу з перекладознавчих засад, чим і зумовлюється актуальність нашої статті.**

Метою статті є аналіз типологічних характеристик англomовного судового дискурсу та окреслення основних стратегій його відтворення мовою перекладу.

Предметом дослідження виступають лінгвістичні, композиційні та прагматичні особливості, що формують англomовний судовий дискурс і визначають закономірності його перекладу.

У розвідці ми дотримуємося наступного визначення **об'єкту** дослідження, запропонованого Т. Дубровською: “судовий дискурс – це вербально-знакове вираження процесу комунікації в ході судового процесу, яке розглядається у соціально-історичному, національно-культурному конкретному ситуативному контексті з урахуванням характеристик та намірів комунікантів” [1, ст.10]. Дискурс у працях провідних лінгвістів, зокрема А. Баранової, є сукупністю тематично пов'язаних між собою текстів. Згідно думки П.Торопа, переклад будь-якого тексту зумовлений пе-

рекладацькою домінантою, що полягає у передачі типологічного параметру тексту оригіналу. Взятє як вихідне, зазначене положення зумовлює необхідність з'ясування найпосутніших ознак текстів, що функціонують у просторі судового дискурсу. Основними ознаками судового дискурсу (в широкому розумінні поняття) пропонуємо вважати наступні:

- **застосування численних кліше та сталих мовленнєвих зворотів** (*to produce/give evidence* – надати свідчення, *to investigate a question* – дослідити питання, *to summon a witness* – викликати свідка до суду, *to return/bring a verdict* – винести вердикт, *to appeal a decision* – оскаржити рішення та ін.). Подібні звороти переважно мають відповідні еквіваленти в українській мові. В українському судовому дискурсі зазначені еквіваленти також набувають статусу кліше, наприклад: *It was six months before she was fit to produce evidence, but the inquest was duly held, with the obvious verdict of death from misadventure.* – Свідчення вона змогла дати лише через півроку, але слідство належним чином дійшло очевидного висновку, що смерть є результатом нещасного випадку (2014 ILApp (1st) 132504) [5].

Переклад кліше *to produce evidence* відтворений лексичним аналогом української мови *дати свідчення*; граматичний порядок слів у реченні зазнав змін, що зумовлено розбіжностями у синтаксичній будові речень вихідної і цільової мов;

- **безособовий характер викладу матеріалу** (передовсім у нормативно-правових актах, текстах судових рішень, постанов, тощо):

Unless otherwise directed by the court, the submission of a trial brief on the merits of a case or particular issues is within the discretion of the parties [5]. – *Якщо інше не визначено судом, подання меморандуму про конкретні обставини справи або особливі матеріали знаходиться в межах розсуду сторін.*

У цьому прикладі у підрядному реченні використовується безособова конструкція *directed by the court*, кліше перекладено українською безособовим дієсловом *не визначено судом*;

- **превалювання імперативних конструкцій:**

“All rise, Oneida County Youth Court is now in session, the Honorable Judge Warner now presiding.” – «Усім встати. Суд іде. Головуючий – його честь суддя Ворнер» [6]. Імперативна конструкція *All rise*, з якої розпочинаються судові засідання може бути перекладена українською мовою як *Усім встати / Прошу встати*. Імперативність у запропонованому варіанті перекладу зберігається, проте, як ми можемо побачити, висловлювання зазнало змін у синтаксичній структурі і в результаті перекладач пропонує три окремих речення. При цьому назва суду була вилучена, а дієслово *presiding* конвертоване у ад'єктивованій іменник *головуючий*, що обумовлюється відмінностями у протоколі ведення судових засідань в Україні і США або Великій Британії, які доцільно перекладати відповідно до наявних правил і норм виступу у суді. Збереження імперативної конструкції спостерігаємо і в наступному прикладі: *“Defense, present your opening statement”* – «Захисник, представте свою вступну промову» [6];

- **високий ступінь інтертекстуальності судової документації, що зумовлено прецедентним правом:**

Art. 42.12, Sec. 21(d) of the Code of Criminal Procedure provides for the right to counsel in any revocation proceeding. – *Ст. 42.12, п. 21 (d) Кримінально-процесуального*

кодексу передбачає право на адвоката під час процедури заміни УДЗ на відбування покарання у в'язниці [7]. Оскільки винесені рішення або апелювання до певної статті під час судових засідань передбачає ознайомленість з текстом статті учасників судового процесу, або згадування змісту статті раніше, то при подальшому посиланні на статтю не має потреби у її розшифруванні. Згадка лише назви статті, що слугує прецедентним текстом для певного рішення чи постанови, формує інтертекстуальний зв'язок між відомим текстом і новим. При перекладі іншою мовою, слід враховувати можливість необізнаності адресата з нормами англосаксонської правової системи, що може викликати труднощі у розумінні тексту рішення або пошуку його джерела. Викликом для перекладача у даному реченні є багатозначний термін *revocation proceeding*, який, наприклад, у патентному праві позначає також процедуру визнання патенту недійсним. В даному випадку доречно застосовано стратегію описового перекладу;

- **наявність етнокультурних юридичних лакун** (“equity”, “preponderance of evidence”, “solicitor”, “misdemeanor”, “felony” та ін.):

When jurors telephone the jury commissioner, they should be told that all requested excuses must be in writing and supported by appropriate documentation. – Коли присяжний телефонує присяжному комісару, їм потрібно повідомити, що усі відмови повинні бути представлені у письмовій формі і підтверджені документально [7]. В українській судовій системі не існує відповідної позиції *jury commissioner*, тому задля уникнення довгого описового пояснення на кшталт чиновник, який відповідає за формування складу присяжних, вважаємо за доцільне використати калькування і застосувати словосполучення *присяжний комісар*, що буде точніше передавати конотацію виразу і зміст лакуни. Переважно в перекладі таких лакун використовуються прийоми конкретизації або ж описового перекладу;

- **наявність ввідних слів і специфічних засобів текстової когезії:**

First, the defendant was arrested driving a car belonging to the owner of Martinez Car Sales. Second, the owner testified that no one, including the defendant, had permission to drive or take the Corvette. – По-перше, відповідач був заарештований за кермом автомобіля, що належить власнику компанії “Мартінес Кар Салез”. По-друге, власник довів, що ніхто, включаючи підсудного, не мав дозвіл на керування та користування автомобілем «Корвет»[5]. Ввідні слова, такі як *first* і *second* використовуються для надання аргументації при виправданні підсудного або доведенні його провини під час судового засідання. Наявність українських відповідників дозволяє досягти адекватного перекладу за допомогою вставних слів-еквівалентів;

- **застосування маркерів соціальної дистанції в ході судового процесу:**

“Mr. Balm? Any further questions for Mr. Cornbleau?”-“No, your honour. We would like to call Barbara Stanley to the stand, your honour”. – «Містер Белм? Ще будуть запитання?» – «Ні, Ваша честь. Ми б хотіли запросити для надання свідчень Барбару Стенлі, Ваша честь» (2014 IL App (1st) 120084) [5]. Переклад фрази *to the stand* здійснений за допомогою описового перекладу, хоча вираз *to the stand* можна також перекласти еквівалентом до трибуни, але словосполучення для надання свідчень є вдалішим з точки відтворення змісту повідомлення.

Під час судових засідань для англосаксонського суспільства є типовими звертання до суддів із застосуванням таких маркерів як “*My Lord*”, “*My Lady*”, “*Your Lordships*”, “*Your Honour*”, “*Your Worship*”. При звертанні до інших осіб зі сторони судді викорис-

товуються загальноприйняті маркери *Mr. / Mrs.* Переклад на українську мову супроводжується еквівалентом *Ваша честь*, тобто застосований лексичний еквівалент. Слід відзначити, що варіанти звертань до судді, що наведені вище, в англійській мові є дещо ширшими, аніж в українській. Загалом, в українському судовому засіданні прийнятними нормами звертання до інших учасників судового процесу є лексеми *пане, пані, шановний, шановна*, на противагу *Mr./ Mrs.* в англomовному судочинстві;

• **складна логіко-синтаксична структура речення:**

In determining whether a statute violates the First Amendment, the Court has often found it appropriate to examine the fit between statutory ends and means, taking into account the seriousness of the speech-related harm the provision will likely cause, the nature and importance of the provision's counter vailing objectives, the extent to which the statute will tend to achieve those objectives, and whether there are other, less restrictive alternatives [8]. – При визначенні того, чи порушує закон Першу Поправку, суд вважав за доцільне аналізувати відповідність між нормативними цілями та засобами, враховуючи серйозність шкоди, яку може нанести висловлювання, характер та важливість компенсаційних цілей норми, міри, до якої закон намагатиметься досягти вказаних цілей, а також те, чи існують інші, менш обмежувальні альтернативи. В основному структура складного речення збережена повністю з послідовністю викладу матеріалу, що є необхідною умовою адекватного перекладу законодавчих текстів. Змін зазнала лише частина *the provision will likely cause*, яку перекладено підрядним реченням яку може нанести висловлювання;

• **поширене вживання перформативних (у типології Дж. Остіна) висловлювань:**

Judge: "I call Mr. Wilson to the stand" – «Для надання свідчень викликається містер Вілсон»[7]. Як і у переважній більшості перекладацьких рішень для відтворення подібних мовленнєвих актів, перформатив перекладено українською безособовим реченням.

The Act shall be read as criminalizing only false factual statements made with knowledge of their falsity and with intent that they be taken as true [8]. – Закон має визначати кримінальними правопорушеннями тільки свідомо неправдиві фактичні твердження, зроблені з наміром видати їх за правдиві. У цьому прикладі пасивна конструкція *shall be read* перекладена активним станом дієслова у сполученні закон має визначати і далі атрибутивною конструкцією зроблені з наміром видати їх за правдиві;

• **певна архаїчність мовлення та поширення латинізмів**(*hereinafter – тут і надалі, hereof – звідси, hereunder – в силу цього закону, aforesaid – вищевикладений, lex fori – закон суду, bona fide – істинно, mors civilis – цивільна смерть/ позбавлення цивільних прав*).

Дискусійним питанням залишається чіткий розподіл судового дискурсу на окремі підвиди, зважаючи на неоднозначність підходів лінгвістів до жанрової класифікації. Вищеперераховані ознаки притаманні власне "ядру" судового дискурсу, – вважаємо за доцільне провести аналогію з типологією запропонованою Є. Будаєвим (Будаєв, Чудінов 2006) для розмежування підвидів політичного дискурсу, крім того, для перекладацького аналізу дискурсу судового, доречно також послуговуватись класифікацією української дослідниці Н. Є. Коваль, яка вважає судовий дискурс підвидом загального юридичного, який також включає законодавчий і освітньо-правовий. Та-

кож погоджуємось із позицією дослідниці щодо розподілу на усний та письмовий СД [2, с. 89]. Загалом, ці типи дискурсу керуються спільними правилами при перекладі, оскільки мова законодавчої чи судової системи є консервативною, підпорядковується суворим стилістичним нормам та чіткій структурній організації. Особливостями, характерними для письмового судового дискурсу є клішованість, інституційність, високий ступінь інтертекстуальності, чіткий взаємозв'язок текстових компонентів. В той же час цьому типу дискурсу притаманна наявність безособових речень, архаїзмів, відсутність (переважно у законодавчому і освітньо-правовому підвидах) прямої мови.

При відтворенні іншою мовою універсальних та етноспецифічних параметрів англомовного судового дискурсу повинна виключатись двозначність тлумачення та відхилення від жанрових канонів окремих його підвидів. У контексті перекладознавства, слідом за І. М. Васил'яною погоджуємось із розподілом судового дискурсу на змагальний та дорадчий типи [4, с. 8], адже їхні різнопланові комунікативні стратегії та відмінні лінгвістичні характеристики зумовлюють застосування різних перекладацьких рішень.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що серед основних перекладацьких стратегій, найуживанішими є наступні:

- переклад за допомогою лексичного еквівалента (наприклад: *juror* – присяжний, *circuit court* – окружний суд, *common law* – загальне право, *witness* – свідок, *the Supreme Court* – Верховний Суд, *article* – стаття);

- калькування – відтворення комбінаторного складу слова чи словосполучення (наприклад: *execution of judgment* – виконання вироку; *according to law* – відповідно до закону);

- транскрибування – відтворення лексеми за правилами читання / транскрипції (наприклад: *securitization* – сек'юритизація, *Lord Chancellor* – Лорд Канцлер);

- транслітерація – формальне відтворення вихідної лексеми за допомогою алфавіту мови перекладу (наприклад: *solicitor* – солісітор, *nunciate* – нунціатура, *attorney* – атторней);

- описовий переклад за якої лексична одиниця мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке дає її пояснення або визначення (наприклад: *judgment of revocation* – судове рішення, що визнає недійсним попереднє рішення, *original timetable estimate* – початкова оцінка з точки зору розподілу часу, *prosecutorial judgement* – рішення обвинувальної влади);

- приблизний переклад – переклад, за якого зберігається основне значення слова, проте в цільовій мові слово відрізняється від мови оригіналу лексичним фоном (наприклад: *treaty-contract* – міжнародний договір-угода, *specific performance* – реальне виконання).

Основною вимогою до перекладу будь-якого жанру досліджуваного дискурсу є цілковита змістовна та прагматична рівноцінність ТО та ТП, врахування комунікативних стратегій і тактик учасників дискурсу, повне відтворення риторичних параметрів та жанрових канонів судової промови та збереження архітектоніки тексту судових рішень, клопотань, приписів, тощо.

Масштаби взаємопроникнення правосвідомості на даному етапі розвитку глобального суспільства вимагають застосування більш сучасних підходів щодо

осмислення феномену судового дискурсу. Перспектива подальших досліджень у галузі судового перекладу зумовлена потребою глибшого теоретичного обґрунтування дисципліни для правильного тлумачення та адекватного відтворення цього багатожанрового феномену.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровская Т.В. Судебный дискурс: речевое поведение судьи (на материале русского и английского языков) / Т. В.Дубровская. – М.: Изд-во “Академия МНЭПУ”, 2010. – 351с.
2. Коваль Н. Є. Комунікативно-прагматичні аспекти юридичного дискурсу / Н. Є. Коваль // Викладання англійської мови як мови фаху в контексті глобалізації університетської освіти. – Вип. 1. – Львів, 2006. – с. 87 – 97.
3. Мячина І. А. Особливості перекладу англійської юридичної термінологічної лексики // [Електронний ресурс] / І. А. Мячина. – Режим доступу : <http://lgaki.com.ua/i-myachina-m-lugansk-osoblivosti-perekladu-angliyskoyi-yuridichnoyi-terminologichnoyi-leksiki>
4. Васильянова И.М. Особенности аргументации в судебном дискурсе / И. М. Васильянова: автореф.... канд. филол. наук: 10.02.19. – Тверь, 2007. – 17 с.
5. IllinoisCourts // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.il.us/court/SupremeCourt/Session.asp>
6. Oneida County Youth Court. Sentence Hearing // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
7. <http://www.ocgov.net/oneida/sites/default/files/youthcourt/Forms/Trial%20Script.pdf>
8. Uniform Rules of Circuit and County Court Practice // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://courts.ms.gov/rules/msrulesofcourt/urccc.pdf>
9. Syllabus UNITED STATES v. ALVAREZ certiorari to the united states court of appeals for the ninth circuit// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/11-210>

